

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Przewodnik po art. 14
Europejskiej Konwencji Praw Człowieka
i
art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji

Zakaz dyskryminacji

Zaktualizowano 28 lutego 2025 r.

Dokument przygotowany przez Kancelarię. Nie jest wiążący dla Trybunału.

Wydawcy lub organizacje pragnące przetłumaczyć i/lub odtworzyć całość lub część niniejszego Przewodnika w formie publikacji drukowanej lub elektronicznej są proszeni o kontakt pod adresem publishing@echr.coe.int w celu uzyskania informacji na temat procedury udzielenia zezwolenia.

Aby dowiedzieć się, które tłumaczenia Przewodników po orzecznictwie są obecnie przygotowywane, należy zapoznać się z dokumentem [Pending translations](#) [Oczekujące tłumaczenia].

Niniejszy Przewodnik został sporządzony pod nadzorem prawnika i nie jest wiążący dla Trybunału. Prawnik pragnie podziękować Maévie Despaux z Instytutu Badań Prawa Europejskiego, Międzynarodowego i Porównawczego (IRDEIC) przy Uniwersytecie Capitole w Tuluzie 1 we Francji za cenny wkład w opracowanie niniejszego Przewodnika.

Niniejszy Przewodnik został pierwotnie opracowany w języku angielskim. Jest regularnie aktualizowany, ostatnio 28 lutego 2025 r. Treść może podlegać zmianom redakcyjnym.

Przewodniki po orzecznictwie są dostępne do pobrania pod adresem <https://ks.echr.coe.int>. Aktualne informacje na temat publikacji można znaleźć na koncie Trybunału na portalu X pod adresem https://x.com/ECHR_CEDH.

Niniejsze tłumaczenie zostało opublikowane w porozumieniu z Radą Europy i Europejskim Trybunałem Praw Człowieka na wyłączną odpowiedzialność tłumacza/biura tłumaczeń Acolad

© Rada Europy / Europejski Trybunał Praw Człowieka, 2025

Spis treści

Uwaga dla czytelników	5
Wprowadzenie	6
I. Zakres zastosowania	6
A. Charakter i zakres zastosowania art. 14 Konwencji	6
1. Pomocniczy charakter art. 14	6
2. Zastosowanie art. 14 w <i>przypadku braku</i> naruszenia przepisu materialnego.....	7
3. Zakres przedmiotowy zakazu dyskryminacji określonego w art. 14.....	8
B. Artykuł 1 Protokołu nr 12.....	10
II. Formy dyskryminacji	12
A. Dyskryminacja bezpośrednia i pośrednia	12
B. Dyskryminacja przez asocjację.....	14
C. Dyskryminacja pozytywna	14
D. Inne formy dyskryminacji	16
III. Test dyskryminacji.....	17
A. Różnica w traktowaniu	17
B. Brak obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia.....	20
1. Uzasadniony cel	20
2. Zasada proporcjonalności	21
IV. Ciężar dowodu	22
A. Zasada: <i>affirmanti incumbit probatio</i>	22
B. Wyjątek: przeniesienie ciężaru dowodu	23
V. Dyskryminacja ze względu na podstawę	27
A. Płeć.....	27
B. Rasa i kolor skóry	31
C. Język	34
D. Religia	35
E. Poglądy polityczne lub inne	37
F. Pochodzenie narodowe lub społeczne.....	38
G. Asocjacja z mniejszością (narodową)	39
H. Własność.....	40
I. Urodzenie.....	40
J. „Inne przyczyny”	41
1. Wiek	41
2. Tożsamość płciowa	43
3. Orientacja seksualna	44
4. Zdrowie i niepełnosprawność	47
5. Status rodzica i stan cywilny	49

6. Status imigracyjny	50
7. Status związany z zatrudnieniem	51
8. Dalsze przykłady „innych przyczyn”	51
9. Przykłady sytuacji nieobjętych „innymi przyczynami”	53
VI. Dyskryminacja według jej przedmiotu.....	53
A. Życie prywatne i rodzinne.....	53
B. Prawa polityczne	55
C. Zatrudnienie	57
D. Prawa socjalne	58
E. Imigracja.....	60
F. Prawo do nauki.....	61
G. Dyskryminacja poprzez przemoc	62
1. Aspekt materialny	63
2. Aspekt proceduralny	63
H. Dostęp do wymiaru sprawiedliwości	65
I. Prawo do poszanowania mieszkania	66
J. Kwestie własności	66
K. Kara pozbawienia wolności	67
Lista cytowanych spraw	70

Uwaga dla czytelników

Niniejszy Przewodnik jest częścią serii przewodników po orzecznictwie publikowanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka (zwany dalej „Trybunałem”, „Trybunałem Europejskim” lub „Trybunałem w Strasburgu”) w celu informowania prawników praktyków o podstawowych orzeczeniach i decyzjach wydanych przez Trybunał w Strasburgu. Niniejszy Przewodnik zawiera analizę i podsumowanie orzecznictwa dotyczącego art. 14 Konwencji oraz art. 1 Protokołu nr 12 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (zwanej dalej „Konwencją” lub „Konwencją europejską”). Czytelnicy znajdą tu najważniejsze zasady dotyczące tej dziedziny oraz odpowiednie precedensy.

Przytoczone orzecznictwo zostało wybrane spośród najważniejszych, najistotniejszych i/lub najnowszych orzeczeń i decyzji*.

Orzeczenia i decyzje Trybunału służą nie tylko rozstrzyganiu spraw wniesionych do Trybunału, ale, bardziej ogólnie, wyjaśnianiu, ochronie i rozwijaniu zasad ustanowionych w Konwencji, przyczyniając się w ten sposób do przestrzegania przez Państwa zobowiązań podjętych przez nie jako Układające się Strony (*Irlandia przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 18 stycznia 1978 r., § 154, Seria A nr 25, a ostatnio *Jeronovičs przeciwko Łotwie* [WI], nr 44898/10, § 109, 5 lipca 2016 r.).

Misją systemu ustanowionego przez Konwencję jest zatem określenie, w interesie ogólnym, kwestii porządku publicznego, podnosząc w ten sposób standardy ochrony praw człowieka i rozszerzając orzecznictwo w zakresie praw człowieka w całej społeczności Państw Konwencji (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 30078/06, § 89, ETPC 2012). W rzeczy samej Trybunał podkreślił rolę Konwencji jako „konstytucyjnego instrumentu europejskiego porządku publicznego” w dziedzinie praw człowieka (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi przeciwko Irlandii* [WI], nr 45036/98, § 156, ETPC 2005-VI, a ostatnio *N.D. i N.T. przeciwko Hiszpanii* [WI], nr 8675/15 i 8697/15, § 110, 13 lutego 2020 r.).

Protokół nr 15 do Konwencji niedawno wprowadził do jej preambuły zasadę pomocniczości, która „nakłada wspólną odpowiedzialność na Państwa-Strony i Trybunał” w odniesieniu do ochrony praw człowieka, a władze i sądy krajowe muszą interpretować i stosować prawo krajowe w sposób, który zapewnia pełną skuteczność praw i wolności określonych w Konwencji i jej Protokołach (*Grzęda przeciwko Polsce* [WI], § 324).

W niniejszym Przewodniku zamieszczono odnośniki do słów kluczowych dla każdego cytowanego artykułu Konwencji i jej Protokołów dodatkowych. Kwestie prawne rozpatrywane w każdej sprawie są podsumowane w [Liście słów kluczowych](#), wybranych z tezausa terminów zaczerpniętych (w większości przypadków) bezpośrednio z tekstu Konwencji i jej Protokołów.

[Baza danych HUDOC](#) orzecznictwa Trybunału umożliwia wyszukiwanie według słów kluczowych. Wyszukiwanie za pomocą tych słów kluczowych umożliwia znalezienie grupy dokumentów o podobnej treści prawnej (rozumowanie i wnioski Trybunału w każdej sprawie są podsumowane za pomocą słów kluczowych). Słowa kluczowe dla poszczególnych spraw można znaleźć, klikając tag „Case Details” [Szczegóły sprawy] w bazie danych HUDOC. Więcej informacji na temat bazy danych HUDOC i słów kluczowych można znaleźć w [Instrukcji obsługi bazy danych HUDOC](#).

* Cytowane orzecznictwo może być w jednym lub obu językach urzędowych (angielskim lub francuskim) Trybunału i Europejskiej Komisji Praw Człowieka. O ile nie wskazano inaczej, wszystkie odniesienia dotyczą orzeczenia co do przedmiotu skargi wydanego przez Izbę Trybunału. Skrót „(dec.)” oznacza, że cytowana jest decyzja Trybunału, a „[WI]”, że sprawa była rozpatrywana przez Wielką Izbę. Wyroki Wielkiej Izby, które nie były ostateczne w momencie finalizacji niniejszej aktualizacji, oznaczono gwiazdką (*).

Wprowadzenie

1. Artykuł 14 Konwencji gwarantuje ochronę przed dyskryminacją w korzystaniu z praw określonych w Konwencji. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału zasada niedyskryminacji ma charakter „fundamentalny” i stanowi podstawę Konwencji wraz z rządami prawa oraz wartościami tolerancji i pokoju społecznego (*S.A.S. przeciwko Francji* [WI], 2014, § 149; *Străin i Inni przeciwko Rumunii*, 2005, § 59). Ponadto ochronę tę uzupełnia art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji, który zakazuje dyskryminacji w sposób bardziej ogólny, przy korzystaniu z jakiegokolwiek prawa ustanowionego przez prawo.

I. Zakres zastosowania

A. Charakter i zakres zastosowania art. 14 Konwencji

Artykuł 14 Konwencji – Zakaz dyskryminacji

„Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn”.

Słowa kluczowe z bazy danych HUDOC

Dyskryminacja (14); Płeć (14); Rasa (14); Kolor skóry (14); Język (14); Religia (14); Poglądy polityczne lub inne (14); Pochodzenie narodowe (14); Pochodzenie społeczne (14); Mniejszość narodowa (14); Własność (14); Urodzenie (14); Inne przyczyny (14)

Porównywalna sytuacja (14) – Obiektywne i racjonalne uzasadnienie (14)

1. Pomocniczy charakter art. 14

2. Artykuł 14 Konwencji gwarantuje prawo do niedyskryminacji w „korzystaniu z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji”.

3. Trybunał wielokrotnie podkreślał, że art. 14 jedynie uzupełnia inne materialne postanowienia Konwencji i Protokołów (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018, § 123; *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 63; *E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, § 47; *Marckx przeciwko Belgii*, 1979, § 32). Oznacza to, że art. 14 nie zakazuje dyskryminacji jako takiej, lecz jedynie dyskryminacji w korzystaniu z „praw i wolności wymienionych w Konwencji”. Innymi słowy, gwarancja przewidziana w art. 14 nie ma samodzielnego bytu (*Sprawa „dotycząca niektórych aspektów ustaw poświęconych użyciu języków w edukacji w Belgii” przeciwko Belgii* (przedmiot skargi) („Belgijska sprawa językowa”), 1968, § 9 części „Prawo”; *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 63; *E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, § 47). Artykuł ten stanowi integralną część każdego z artykułów ustanawiających prawa i wolności (*Belgijska sprawa językowa*, 1968, § 9 części „Prawo”; *Marckx przeciwko Belgii*, 1979, § 32; *Inze przeciwko Austrii*, 1987, § 36). W praktyce Trybunał zawsze bada art. 14 w powiązaniu z innym materialnym postanowieniem Konwencji.

4. Jednakże pomocniczy charakter art. 14 w żadnym wypadku nie oznacza, że jego stosowalność jest uzależniona od istnienia naruszenia przepisu materialnego (zob. [Seksja IA2](#) poniżej). Co więcej, zakres przedmiotowy zastosowania art. 14 nie ogranicza się ściśle do zakresu przepisu materialnego (zob.

Sekcja IA3 poniżej). W związku z tym Trybunał uznał, że art. 14 ma zastosowanie w wielu obszarach, takich jak:

- zatrudnienie (*Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie*, 2004; *Bigaeva przeciwko Grecji*, 2009);
- przynależność do związku zawodowego (*Danilenkov i Inni przeciwko Rosji*, 2009; *Zakharova i Inni przeciwko Rosji*, 2022; *Hoppen i związek zawodowy pracowników AB Amber Grid przeciwko Litwie*, 2023);
- zabezpieczenie społeczne (*Andrejeva przeciwko Łotwie* [WI], 2009; *Gaygusuz przeciwko Austrii*, 1996; *Koua Poirrez przeciwko Francji*, 2003; *Stummer przeciwko Austrii* [WI], 2011);
- edukacja (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007; *Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji* [WI], 2010; *Ponomaryovi przeciwko Bułgarii*, 2011, *Elmazova i Inni przeciwko Macedonii Północnej*, 2022; *Salay przeciwko Słowacji**, 2025);
- prawo do poszanowania mieszkania (*Buckley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1996; *Karner przeciwko Austrii*, 2003);
- dostęp do wymiaru sprawiedliwości (*Paraskeva Todorova przeciwko Bułgarii*, 2010; *Moldovan i Inni przeciwko Rumunii (nr 2)*, 2005; *Anakomba Yula przeciwko Belgii*, 2009);
- prawa do dziedziczenia (*Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013);
- dostęp do dzieci (*Sommerfeld przeciwko Niemcom* [WI], 2003);
- ojcostwo (*Rasmussen przeciwko Danii*, 1984);
- wolność wypowiedzi, zgromadzeń i stowarzyszania się (*Bączkowski i Inni przeciwko Polsce*, 2007);
- prawo do skutecznego dochodzenia (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005; *Opuz przeciwko Turcji*, 2009; *B.S. przeciwko Hiszpanii*, 2012);
- kwalifikowalność do zwolnienia warunkowego (*Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI], 2017);
- kwalifikowalność do ulgi podatkowej (*Guberina przeciwko Chorwacji*, 2016).

2. Zastosowanie art. 14 w przypadku braku naruszenia przepisu materialnego

5. Zastosowanie art. 14 – w związku z przepisem materialnym – niekoniecznie zakłada naruszenie jednego z praw podmiotowych gwarantowanych przez Konwencję (*Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 63; *E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, § 47) i w tym zakresie jest autonomiczne (*Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie*, 2004, § 38; *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI], 2020, § 48).

6. W konsekwencji Trybunał uznał, że art. 14 ma zastosowanie w przypadkach, w których nie doszło do naruszenia samego prawa materialnego jako takiego (*Sommerfeld przeciwko Niemcom* [WI], 2003; *Marckx przeciwko Belgii*, 1979; *Belgijska sprawa językowa*, 1968, § 4 części „Prawo”).

7. Ta względna autonomia art. 14 w zakresie jego stosowalności doprowadziła do pewnych konsekwencji proceduralnych. W niektórych sprawach Trybunał zajmował się najpierw domniemanym naruszeniem artykułu w aspekcie materialnym, a następnie oddzielnie domniemanym naruszeniem art. 14 w powiązaniu z artykułem w aspekcie materialnym (*Marckx przeciwko Belgii*, 1979; *Bączkowski i Inni przeciwko Polsce*, 2007; *Aziz przeciwko Cyprowi*, 2004; *Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005). W innych sprawach Trybunał stwierdził naruszenie artykułu w aspekcie materialnym w związku z art. 14 i nie uznał za konieczne zbadanie naruszenia samego artykułu w aspekcie materialnym (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018; *Rangelov przeciwko Niemcom*, 2012; *Andrejeva przeciwko Łotwie* [WI], 2009; *Barrow przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2006; *Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie*, 2004; *Rasmussen przeciwko Polsce*, 2009).

8. W sprawie *Emel Boyraz przeciwko Turcji* z 2014 r. Trybunał, jako autorytet w zakresie kwalifikacji prawnej faktów każdej rozpatrywanej przez niego sprawy i biorąc pod uwagę jej okoliczności, poszedł o krok dalej i uznał, że skargę skarżącego należy rozpatrzyć na podstawie art. 14 Konwencji w związku z art. 8, chociaż skarżący nie powołał się wyraźnie na art. 8 (§ 33).

9. Z drugiej strony Trybunał może jednak podjąć decyzję o nierozpatrywaniu sprawy na podstawie art. 14, jeżeli stwierdził już odrębne naruszenie istotnego artykułu Konwencji. Na przykład w sprawie *Dudgeon przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 1981 r. Trybunał stwierdził, że zasadniczo nie jest konieczne, aby Trybunał badał również sprawę na podstawie art. 14, chociaż stanowisko było inne, jeżeli wyraźna nierówność traktowania w korzystaniu z danego prawa była podstawowym aspektem sprawy (§ 67; zob. również *Norris przeciwko Irlandii*, 1988; *Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2007; *V.C. przeciwko Słowacji*, 2011).

3. Zakres przedmiotowy zakazu dyskryminacji określonego w art. 14

10. Aby art. 14 miał zastosowanie, konieczne, ale również wystarczające jest, aby fakty w danej sprawie mieściły się w szerszym zakresie jednego lub więcej artykułów Konwencji (*Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 63; *E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, § 47; *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 124; *Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie*, 2004, § 38; *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI], 2020, § 48). W związku z tym zakres przedmiotowy stosowania art. 14 – w związku z przepisem materialnym – nie może zostać ograniczony wyłącznie do zakresu przedmiotowego stosowania przepisu materialnego.

11. W konsekwencji Trybunał ustalił, że zakaz dyskryminacji ma zastosowanie do tych dodatkowych praw, które mieszczą się w ogólnym zakresie każdego artykułu Konwencji i w odniesieniu do których Państwo dobrowolnie zdecydowało się zapewnić ochronę (*Fábián przeciwko Węgrom* [WI], 2017, § 112; *Biao przeciwko Danii* [WI], 2016, § 88; *İzzettin Doğan i Inni przeciwko Turcji* [WI], 2016, § 158; *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 63; *E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, § 48; *X i Inni przeciwko Austrii* [WI], 2013, § 135; *Genovese przeciwko Malcie*, 2011, § 32; *Beeckman i Inni przeciwko Belgii* (dec.), 2018, § 19).

12. Sam Trybunał podał szereg przykładów tej koncepcji „dodatkowych praw”, wyjaśniając, że na przykład art. 6 Konwencji nie nakłada na Państwa obowiązku ustanawiania systemu sądów apelacyjnych. Państwo, które ustanawia takie sądy, wykracza zatem poza swoje zobowiązania wynikające z art. 6. Naruszeniem tego artykułu w związku z art. 14 byłoby jednak pozbawienie niektórych osób dostępu do tych środków odwoławczych bez uzasadnionego powodu, przy jednoczesnym udostępnieniu ich innym osobom w odniesieniu do tego samego rodzaju działań (*Belgijska sprawa językowa*, 1968, § 9 części „Prawo”).

13. W tym celu konieczne jest, aby interes prawny, do którego ma zastosowanie wymóg niedyskryminacji, był objęty zakresem artykułu w aspekcie materialnym (*Zarb Adami przeciwko Malcie*, 2006, § 49), był związany z wykonywaniem prawa gwarantowanego przez artykuł w aspekcie materialnym (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 129) lub nie wykraczał całkowicie poza zakres artykułu w aspekcie materialnym (*Van der Mussele przeciwko Belgii*, 1983, § 43).

14. Trybunał stwierdził zatem, że art. 14, czytany w związku z prawem materialnym, ma zastosowanie w szeregu okoliczności. Na przykład uznano, że prawa takie jak prawo samotnego rodzica homoseksualnego do adopcji dziecka (*E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, § 43), urlopu rodzicielskiego i zasiłków rodzicielskich (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 130) i odmowa nadania obywatelstwa (*Genovese przeciwko Malcie*, 2011; *Zeggai przeciwko Francji*, 2022; *Abo przeciwko Estonii* (dec.), 2024) wchodzą w zakres art. 8 w związku z art. 14. W tym samym duchu Trybunał uznał, że art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1 ma zastosowanie do różnych świadczeń społecznych (*Stummer przeciwko Austrii* [WI], 2011, § 82; *Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2006, § 53; *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, §§ 64–65; *Andrejeva przeciwko Łotwie* [WI], 2009, § 77; *Fábián przeciwko Węgrom* [WI], 2017, § 117; *P.C. przeciwko*

Irlandii, 2022, § 54; zob. również *a contrario*, *Dobrowolski i Inni przeciwko Polsce* (dec.) 2018 r., gdzie Trybunał orzekł, że więzień nie miał uzasadnionych oczekiwań co do otrzymania wynagrodzenia wyższego niż połowa ustawowej płacy minimalnej za pracę wykonywaną w więzieniu).

15. Trybunał doprecyzował kryteria oceny, czy kontrola tożsamości, rzekomo oparta na powodach fizycznych lub etnicznych, mieści się w zakresie art. 8 w kontekście „życia prywatnego”, powodując tym samym zastosowanie art. 14, a także wyjaśnił zakres obowiązków proceduralnych w tym kontekście. Trybunał uznał, że uzasadnione roszczenie może istnieć w szczególności, gdy dana osoba twierdzi, że ona sama (lub osoby o takich samych cechach) była jedyną osobą poddaną kontroli i gdy nie było żadnych innych podstaw do przeprowadzenia kontroli lub gdy jakiegokolwiek wyjaśnienia funkcjonariuszy przeprowadzających kontrolę ujawniły szczególne motywy fizyczne lub etniczne. Trybunał zauważył ponadto, że publiczny charakter kontroli może mieć wpływ na reputację danej osoby (*Muhammad przeciwko Hiszpanii*, 2022, § 50; *Basu przeciwko Niemcom*, 2022, § 25; *Wa Baile przeciwko Szwajcarii*, 2024, §§ 71 i 102).

16. Trybunał wskazał na „horyzontalny skutek” art. 14, co oznacza, że zasada niedyskryminacji może mieć również miejsce w sytuacjach czysto prywatnych. Trybunał orzekł bowiem, że nie może pozostać bierny w sytuacji, gdy interpretacja aktu prawnego przez sąd krajowy – niezależnie od tego, czy jest to rozporządzenie testamentowe, umowa prywatna, dokument publiczny, przepis ustawowy czy praktyka administracyjna – wydaje się nieracjonalna, arbitralna lub rażąco sprzeczna z zakazem dyskryminacji zapisanym w art. 14 i szerzej z zasadami leżącymi u podstaw Konwencji. Na przykład w sprawie *Pla i Puncernau przeciwko Andorze* z 2004 r. jurysdykcja państwowa dokonała wykładni testamentu danej osoby i uznała, że spadkodawca nie chciał uwzględnić przysposobionych dzieci jako beneficjentów swojego majątku. Trybunał uznał, że w związku z art. 8, art. 14 nie tylko zmusza Państwo do powstrzymania się od jakiegokolwiek arbitralnej ingerencji w życie prywatne i rodzinne jednostki. W tym kontekście stwierdził, że oprócz tego negatywnego zobowiązania mogą istnieć obowiązki pozytywne nieodłącznie związane ze skutecznym „poszanowaniem” życia prywatnego lub rodzinnego (§ 59).

17. W innych sprawach Trybunał stwierdził, że Układające się Państwa nie podjęły niezbędnych środków w celu zapobiegania lub karania dyskryminacji między podmiotami prywatnymi. Na przykład w sprawie *Danilenkov i Inni przeciwko Rosji* z 2009 r. Państwo nie zapewniło skutecznej ochrony sądowej przed dyskryminacją ze względu na przynależność do związków zawodowych pracownikom, którzy strajkowali i zostali zwolnieni przez pracodawcę.

18. W sprawach dotyczących dyskryminacji w formie przemocy ze strony funkcjonariuszy państwowych lub osób prywatnych organy państwowe mają obowiązek przeprowadzenia skutecznego i odpowiedniego dochodzenia, mającego na celu ustalenie, czy istniały motywy dyskryminacyjne oraz czy w zdarzeniach rolę odegrały uczucia nienawiści lub uprzedzeń oparte na cechach osobistych danej osoby (*Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014, § 44; *Milanović przeciwko Serbii*, 2010, § 90). Sprawa *Członkowie Zboru Świadków Jehowy Gldani i Inni przeciwko Gruzji* z 2007 r. dotyczyła brutalnego ataku na zbór Świadków Jehowy dokonanego przez grupę podającą się za zwolenników Kościoła prawosławnego oraz braku skutecznego dochodzenia. W sprawie *Identoba i Inni przeciwko Gruzji* z 2015 r. Trybunał uznał, że Państwo naruszyło swoje zobowiązania wynikające z zasady niedyskryminacji z powodu braku ochrony demonstrantów przed przemocą na tle homofobicznym i wszczęcia skutecznego dochodzenia.

19. Wreszcie brak wykonania wyroku uznającego dyskryminację ze względu na płeć pracującej matki (*García Mateos przeciwko Hiszpanii*, 2013), odmowa przyznania żołnierzowi odszkodowania za dyskryminację w zakresie prawa do urlopu rodzicielskiego (*Hulea przeciwko Rumunii*, 2012) i niewykonanie wyroku Trybunału stwierdzającego naruszenie art. 14 (*Sidabras i Inni przeciwko Litwie*, 2004) również doprowadziły do naruszenia art. 14.

B. Artykuł 1 Protokołu nr 12

Artykuł 1 Protokołu nr 12 – Ogólny zakaz dyskryminacji

„1. Korzystanie z każdego prawa ustanowionego przez prawo powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie lub z jakichkolwiek innych przyczyn.

2. Nikt nie może być dyskryminowany przez jakiekolwiek władze publiczne z któregoś z powodów wymienionych w ustępie 1”.

Słowa kluczowe z bazy danych HUDOC

Zakaz dyskryminacji (P12-1)

20. Jak wspomniano powyżej, art. 1 Protokołu nr 12 rozszerza zakres ochrony przed dyskryminacją na „każde praw[o] ustanowione przez prawo”. Wprowadza on w ten sposób ogólny zakaz dyskryminacji (*Savez crkava „Riječ života” i Inni przeciwko Chorwacji*, 2010, § 103; *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009, § 53) i „niezależne prawo” do niebycia dyskryminowanym.

21. Trybunał potwierdził, że pojęcia dyskryminacji zakazane zarówno w art. 14 Konwencji, jak i w art. 1 Protokołu nr 12 należy interpretować w ten sam sposób¹ (*Pilav przeciwko Bośni i Hercegowinie*, 2016, § 40; *Zornić przeciwko Bośni i Hercegowinie*, 2014, § 27; *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009, §§ 55–56).

22. Zgodnie z przyjętą przez Trybunał interpretacją tego przepisu, art. 1 Protokołu nr 12 rozszerza zakres ochrony nie tylko na „każde prawo ustanowione przez prawo”, ale nawet poza nie (*Savez crkava „Riječ života” i Inni przeciwko Chorwacji*, 2010, § 104). Wynikałoby to z ust. 2 wspomnianego przepisu, który stanowi ponadto, że nikt nie może być dyskryminowany przez organy publiczne. Zgodnie ze *Sprawozdaniem wyjaśniającym do Protokołu nr 12*, zakres ochrony tego artykułu dotyczy czterech kategorii przypadków, w szczególności „gdy dana osoba jest dyskryminowana

1. przy korzystaniu z jakiegokolwiek prawa przyznanego jej wyraźnie na mocy prawa krajowego;
2. przy korzystaniu z prawa, które można wywnioskować z wyraźnego obowiązku organów publicznych wynikającego z prawa krajowego, tj. gdy organy publiczne są zobowiązane na mocy prawa krajowego do zachowania się w określony sposób;
3. przez organ publiczny w ramach wykonywania władzy dyskrecyjnej (na przykład przyznawania określonych dotacji);
4. przez jakiekolwiek inne działanie lub zaniechanie ze strony władz publicznych (na przykład zachowanie funkcjonariuszy organów ścigania podczas kontrolowania zamieszek)”. (§ 22 sprawozdania wyjaśniającego)

23. W sprawozdaniu wyjaśniającym wyjaśniono ponadto, że „uznano za zbędne określanie, które z tych czterech elementów są objęte pierwszym ustępem art. 1, a które drugim. Te dwa ustępy wzajemnie się uzupełniają, a ich łącznym skutkiem jest to, że wszystkie cztery elementy są objęte art. 1. Należy również pamiętać, że rozróżnienie między odpowiednimi kategoriami (...) nie jest jednoznaczne, a krajowe reżimy prawne mogą mieć różne podejścia do tego, która sprawa należy do której kategorii” (§ 23).

1. Aby zapoznać się z definicją pojęcia dyskryminacji, zob. „Formy dyskryminacji” poniżej.

24. W związku z tym, aby ustalić, czy art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji ma zastosowanie, Trybunał musi ustalić, czy skargi mieszczą się w jednej z czterech kategorii wymienionych w sprawozdaniu wyjaśniającym (*Savez crkava „Riječ života” i Inni przeciwko Chorwacji*, 2010, §§ 104-105).

25. W sprawozdaniu wyjaśniającym stwierdzono ponadto, że chociaż Protokół ten zasadniczo chroni jednostki przed dyskryminacją ze strony Państwa, „art. 1 zobowiązuje Strony do podjęcia środków mających na celu zapobieganie dyskryminacji, nawet w przypadku, gdy dyskryminacja występuje w stosunkach między osobami prywatnymi (tzw. „pośrednie skutki horyzontalne”)” (§ 24). Może to obejmować na przykład „arbitralną odmowę dostępu do pracy, restauracji lub usług, które osoby prywatne mogą udostępniać publicznie, takich jak opieka medyczna lub media, takie jak woda i prąd” (§ 28). Jednakże Trybunał nie miał dotychczas okazji zastosować art. 1 Protokołu nr 12 w takim kontekście.

26. W swojej pierwszej sprawie dotyczącej Protokołu nr 12, *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI] z 2009 r., Trybunał zbadał brak uprawnienia skarżących, którzy określili się jako, odpowiednio, pochodzenia romskiego i żydowskiego, do kandydowania w wyborach do Izby Narodów i Prezydencji Państwowej, ponieważ nie zadeklarowali przynależności do żadnego z „narodów składowych” (Bośniaków, Chorwatów i Serbów), zgodnie z wymogami przepisu Konstytucji. Trybunał orzekł, że przepisy konstytucyjne, które uniemożliwiły skarżącym wybór do prezydencji państwowej, były dyskryminujące w świetle art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji. Następnie, w sprawie *Kovačević przeciwko Bośni i Hercegowinie** z 2023 r. niezdolność skarżącego, ze względu na połączenie wymogów terytorialnych i etnicznych, do głosowania na wybranych przez siebie kandydatów w wyborach parlamentarnych i prezydenckich na szczeblu państwowym została również uznana za dyskryminację stanowiącą naruszenie art. 1 Protokołu nr 12.

27. W sprawie *Napotnik przeciwko Rumunii* z 2020 r. Trybunał uznał, że przedterminowe zwolnienie ciężarnej kobiety z placówki dyplomatycznej za granicą wchodziło w zakres Protokołu nr 12 w zakresie, w jakim dotyczyło wykonywania władzy dyskrecyjnej przez organ publiczny (§ 57). W sprawie *Moraru i Marin przeciwko Rumunii* z 2022 r. Trybunał zbadał, z punktu widzenia Protokołu nr 12, niezdolność urzędniczek służby cywilnej, które osiągnęły wiek emerytalny ustalony dla kobiet, do kontynuowania pracy do czasu osiągnięcia wieku emerytalnego ustalonego dla mężczyzn, ponieważ uznał, że dotyczyło to prawa albo wyraźnie przyznanego na mocy prawa krajowego, albo wynikającego z wyraźnego obowiązku organów publicznych (§ 87).

28. W sprawie *Ádám i Inni przeciwko Rumunii* z 2020 r. Trybunał rozpatrywał, na podstawie Protokołu nr 12, skargi członków mniejszości węgierskiej na dyskryminację w odniesieniu do zdawania przez nich egzaminów maturalnych. Skarżący skarżyli się, że musieli przystąpić do większej liczby egzaminów niż etniczni Rumuni (dwóch węgierskich egzaminów) w ciągu tej samej liczby dni oraz że egzaminy z języka rumuńskiego były dla nich trudne, ponieważ nie byli rodzimymi użytkownikami tego języka. Trybunał nie mógł stwierdzić, że harmonogram matur, postrzegany jako całość, stanowił nadmierne obciążenie dla skarżących lub że mieli oni średnio znacznie mniej czasu na odpoczynek niż ich rumuńscy rówieśnicy. Biorąc pod uwagę szczególne okoliczności sprawy, Trybunał nie był przekonany, że niedogodności, jakich doświadczyli skarżący, były na tyle znaczące, aby spełnić kryteria określone w art. 1 Protokołu nr 12 do Konwencji. W związku z tym stwierdził, że nie doszło do naruszenia tego przepisu.

29. W sprawie *Pinkas i Inni przeciwko Bośni i Hercegowinie* z 2022 r. Trybunał uznał, że różnica w traktowaniu urzędników sądowych i sędziów w zakresie dodatków związanych z pracą wchodzi w zakres Protokołu nr 12, ponieważ może być uznana za odmienne traktowanie przez organy publiczne (§ 52).

30. W sprawie *Paun Jovanović przeciwko Serbii* z 2023 r. Trybunał uznał, że skarżący miał zagwarantowane prawnie prawo do używania ijekawskiego wariantu języka serbskiego w postępowaniu sądowym, a tym samym stwierdził, że Protokół nr 12 miał zastosowanie do zarzutów

dyskryminacji podniesionych przez skarżącego, któremu odmówiono możliwości używania tego języka podczas działania w imieniu jego klienta, oskarżonego, w toku postępowania karnego (§ 61)².

31. Do chwili obecnej Protokół nr 12 (otwarty do podpisu w dniu 4 listopada 2000 r. i który wszedł w życie w dniu 1 kwietnia 2005 r.) został ratyfikowany przez dwadzieścia z czterdziestu siedmiu państw członkowskich Rady Europy³. W związku z tym Trybunał rozpatrzył jedynie kilka spraw pod kątem tego przepisu.

II. Formy dyskryminacji

A. Dyskryminacja bezpośrednia i pośrednia

32. Artykuł 14 nie definiuje, co stanowi dyskryminację bezpośrednią. Wyrażenie „dyskryminacja bezpośrednia” opisuje „różnicę w traktowaniu osób znajdujących się w analogicznych lub istotnie podobnych sytuacjach” oraz „opartą na identyfikowalnej charakterystyce lub statusie” (*Biao przeciwko Danii* [WI], 2016, § 89; *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 61; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 175; *Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2008, § 60) chronionych na mocy art. 14 Konwencji (*Warnas przeciwko Litwie*, 2013, § 106; *Hoogendijk przeciwko Holandii* (dec.), 2005). Przepis ten wymaga zatem, aby osoby znajdujące się w podobnej sytuacji były traktowane w równy sposób (*tamże*).

33. Na przykład w sprawie *Alexandru Enache przeciwko Rumunii* z 2017 r. skazane kobiety, które miały małe dziecko, były w stanie uzyskać odroczenie daty rozpoczęcia odbywania kary pozbawienia wolności do pierwszych urodzin dziecka. Skarżący zarzucił, że jako mężczyzna został wykluczony z takiej możliwości, a tym samym był bezpośrednio dyskryminowany ze względu na płeć. W sprawie *Ēcis przeciwko Łotwie* z 2019 r. uznano, że całkowity zakaz urlopu więziennego dla więźniów płci męskiej w zamkniętych zakładach karnych stanowi naruszenie art. 14 w związku z art. 8 ze względu na płeć.

34. Nękanie i nakłanianie do dyskryminacji można uznać za szczególne przejawy dyskryminacji bezpośredniej. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w przypadkach nękania i nakazu dyskryminacji, na przykład w związku z art. 11 dotyczącym prawa do pokojowych zgromadzeń (*Bączkowski i Inni przeciwko Polsce*, 2007). W tym przypadku prezydent Warszawy publicznie oświadczył, że nie wyda zgody na zorganizowanie marszu mającego na celu podniesienie świadomości na temat dyskryminacji ze względu na orientację seksualną. Gdy decyzja trafiła do właściwego organu administracyjnego, odmówiono wydania pozwolenia, podając inne powody, np. konieczność zapobieżenia starciom między demonstrantami. Trybunał uznał, że wypowiedzi prezydenta mogły wpłynąć na decyzję odpowiednich władz oraz że decyzja ta była oparta na orientacji seksualnej, a tym samym stanowiła naruszenie art. 14 Konwencji w związku z art. 11. Sprawa *Oganezova przeciwko Armenii* z 2022 r. dotyczyła agresywnej kampanii homofobicznej i nękania znanej członkini społeczności LGBT w Armenii, której kulminacją było podpalenie baru, którego była współwłaścicielką. W kolejnych tygodniach ona i jej personel byli zastraszani i nękani przez grupy ludzi zgromadzone przed barem, a sam lokal został zdewastowany. Parlamentarzyści i wysoko postawieni politycy wygłosili nietolerancyjne oświadczenia, publicznie popierając działania sprawców podpalenia. Skarżącej grożono również śmiercią i znęcano się nad nią, co obejmowało mowę nienawiści w Internecie i skłoniło ją do opuszczenia Armenii na stałe i wystąpienia o azyl w Szwecji. Trybunał stwierdził, że władze nie zapewniły skarżącej ochrony przed nękaniami, a także nie przeprowadziły skutecznego dochodzenia w sprawie incydentów.

2. Zob. także punkt „Język” poniżej.

3. Zob. [Tabela podpisów i ratyfikacji Traktatu 177](#).

35. Dyskryminacja pośrednia może przybierać formę nieproporcjonalnie szkodliwych skutków ogólnej polityki lub środka, które, choć sformułowane w neutralnych słowach, mają szczególnie dyskryminujący skutek na określoną grupę (*Biao przeciwko Danii* [WI], 2016, § 103; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 184; *Sampanis i Inni przeciwko Grecji*, 2008, § 67). Chociaż polityka lub środek, o który chodzi, mogą nie być skierowane konkretnie do określonej grupy, mogą mimo to dyskryminować tę grupę w sposób pośredni (*Hugh Jordan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2001, § 154; *Hoogendijk przeciwko Holandii* (dec.), 2005). Dyskryminacja pośrednia nie wymaga koniecznie zamiaru dyskryminacyjnego (*Biao przeciwko Danii* [WI], 2016, § 103; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 184). Ponadto dyskryminacja pośrednia może wynikać z neutralnej zasady (*Hoogendijk przeciwko Holandii* (dec.), 2005), z sytuacji faktycznej (*Zarb Adami przeciwko Malcie*, 2006, § 76) lub z polityki (*Tapayeva i Inni przeciwko Rosji*, 2021, § 112).

36. W sprawie *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI] z 2007 r. chodziło o to, czy sposób, w jaki prawodawstwo było stosowane w praktyce, spowodował, że nieproporcjonalna liczba dzieci romskich została umieszczona w szkołach specjalnych bez uzasadnienia i czy takie dzieci znalazły się w ten sposób w znacząco niekorzystnej sytuacji. „Ogólną polityką lub środkiem”, który Trybunał uznał za dyskryminujący, były testy stosowane do oceny zdolności intelektualnych dzieci w celu podjęcia decyzji o umieszczeniu ich w standardowych lub „specjalnych” szkołach dla dzieci z trudnościami w uczeniu się. Test opracowano z myślą o przeciętnym obywatelu czeskim, a jego wyniki nie były analizowane w świetle szczególnych cech i charakterystyki dzieci romskich, które do niego przystąpiły. Doprowadziło to do pośredniej dyskryminacji dzieci romskich, które częściej osiągały gorsze wyniki w nauce i w związku z tym umieszczano je w „szkołach specjalnych” w nieproporcjonalnie dużej liczbie w porównaniu z dziećmi pochodzenia czeskiego (§§ 200–201).

37. W sprawie *Biao przeciwko Danii* [WI] z 2016 r. skarżący, naturalizowany obywatel duński pochodzenia togijskiego mieszkający w Danii, i jego żona z Ghany, skarżyli się, że ich wniosek o łączenie rodziny w Danii został odrzucony z powodu niezgodności z wymogami ustawowymi. Zgodnie z duńskim prawem, zezwolenie zostanie przyznane, jeśli dana osoba wykaże, że jej łączna więź z Danią jest silniejsza niż więź z jakimkolwiek innym krajem lub jeśli posiada obywatelstwo duńskie przez co najmniej dwadzieścia osiem lat. Trybunał orzekł, że właściwy przepis stanowi różnicę w traktowaniu obywateli duńskich pochodzenia duńskiego i pochodzenia innego niż duńskie. Odnosząc się do *Europejskiej konwencji o obywatelstwie* i pewnej tendencji w kierunku europejskiego standardu, Trybunał zauważył, że nie było innych krajów, które rozróżniałyby obywateli będących nimi od urodzenia i innych obywateli, w tym osób naturalizowanych, jeśli chodzi o określenie warunków przyznania możliwości łączenia rodzin. Taka zasada miała zatem nieproporcjonalnie szkodliwy wpływ na osoby, które nabyły duńskie obywatelstwo w późniejszym okresie życia i które miały pochodzenie etniczne inne niż duńskie.

38. Innym przykładem dyskryminacji pośredniej jest sprawa *Zarb Adami przeciwko Malcie* z 2006 r. Obowiązujące wówczas prawo maltańskie nie czyniło rozróżnienia ze względu na płeć – zarówno mężczyźni, jak i kobiety mieli równe szanse w zasiadaniu w ławie przysięgłych. Dyskryminacja, o której mowa, opierała się na ugruntowanej praktyce, charakteryzującej się szeregiem czynników, takich jak sposób sporządzania list ławników i kryteria zwolnienia z pełnienia obowiązków ławnika. W rezultacie tylko znikomy odsetek kobiet został wezwany do pełnienia funkcji ławnika (§ 75).

39. W sprawie *Opuz przeciwko Turcji* z 2009 r., dotyczącej przemocy wobec kobiet, prawo tureckie obowiązujące w czasie zaistnienia stanu faktycznego nie wprowadzało wyraźnego rozróżnienia między mężczyznami i kobietami w zakresie korzystania z praw i wolności lub dostępu do wymiaru sprawiedliwości. W związku z tym dyskryminacja w tej sprawie nie była oparta na przepisach *per se*, ale raczej wynikała z ogólnej postawy organów lokalnych, takiej jak sposób, w jaki kobiety były traktowane na komisariatach policji, gdy zgłaszały przypadki przemocy domowej i bierność sądów w zapewnianiu skutecznej ochrony ofiarom (§ 192).

40. W sprawie *S.A.S. przeciwko Francji* [WI] z 2014 r. Trybunał przyznał, że zakazując noszenia w miejscach publicznych odzieży zakrywającej twarz, prawo francuskie miało szczególnie negatywny wpływ na sytuację muzułmanek, które ze względów religijnych chciały nosić publicznie chustę przysłaniającą całą twarz (§ 161).

B. Dyskryminacja przez asocjację

41. Trybunał potwierdził, że art. 14 obejmuje również dyskryminację przez asocjację, tj. sytuacje, w których dana podstawa chroniona odnosi się do innej osoby w jakiś sposób związanej ze skarżącym (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018; *Guberina przeciwko Chorwacji*, 2016, § 78; *Škorjanec przeciwko Chorwacji*, 2017, § 55; *Weller przeciwko Węgrom*, 2009, § 37).

42. W sprawie *Guberina przeciwko Chorwacji* z 2016 r. władze krajowe nie uwzględniły potrzeb niepełnosprawnego dziecka przy ustalaniu, czy jego ojciec kwalifikuje się do ulgi podatkowej na zakup odpowiednio przystosowanej nieruchomości. Trybunał uznał, że dyskryminujące traktowanie ojca ze względu na niepełnosprawność jego dziecka było formą dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność. W sprawie *Škorjanec przeciwko Chorwacji* z 2017 r. skarżąca i jej partner pochodzenia romskiego zostali napadnięci przez dwie osoby, które wypowiedziały obelgi skierowane przeciwko Romom. Trybunał podkreślił, że spoczywający na władzach obowiązek poszukiwania możliwego związku między postawami rasistowskimi a danym aktem przemocy, który był częścią odpowiedzialności spoczywającej na Państwach na mocy art. 3 w związku z art. 14, dotyczył również aktów przemocy opartych na faktycznej lub domniemanej asocjacji lub powiązaniu ofiary z inną osobą, która faktycznie lub przypuszczalnie posiadała określony status lub cechę chronioną.

43. W sprawie *Molla Sali przeciwko Grecji* [WI] z 2018 r., będącej pierwszym zastosowaniem przez Wielką Izbę zasady dyskryminacji przez asocjację, Trybunał potwierdził, że art. 14 Konwencji obejmuje również przypadki, w których jednostka jest traktowana mniej korzystnie ze względu na status lub cechy chronione innej osoby (§ 134). W tej sprawie, w której prawo szariatu zostało zastosowane do sporu spadkowego wbrew woli spadkodawcy, Trybunał skupił się na różnicy w traktowaniu ze względu na muzułmańską wiarę spadkodawcy, a nie skarżącej, która była jego żoną.

C. Dyskryminacja pozytywna

44. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału art. 14 nie zabrania Państwu członkowskiemu odmiennego traktowania grup w celu skorygowania „faktycznych nierówności” między nimi; w rzeczywistości w pewnych okolicznościach brak próby skorygowania takiej nierówności poprzez odmienne traktowanie może sam w sobie prowadzić do naruszenia art. 14 (*Taddeucci i McCall przeciwko Włochom*, 2016, § 81; *Kurić i Inni przeciwko Słowenii* [WI], 2012, § 388; *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009, § 44; *Muñoz Díaz przeciwko Hiszpanii*, 2009, § 48; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 175; *Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2006, § 51; *Thlimmenos przeciwko Grecji* [WI], 2000, § 44; *Belgijska sprawa językowa*, 1968, § 10 części „Prawo”).

45. Na przykład organy Konwencji uznały, że środki skutkujące różnicą w traktowaniu mężczyzn i kobiet były uzasadnione w celu zrekompensowania kobietom istniejących nierówności. W sprawie *Andrieu przeciwko Republice Czeskiej* z 2011 r. skarżący zarzucił, że w przeciwieństwie do kobiet, nie obniżono wieku emerytalnego mężczyzn, którzy wychowali dzieci. Trybunał uznał, że środek ten był obiektywnie i racjonalnie uzasadniony, aby zrekompensować kobietom nierówności (takie jak ogólnie niższe wynagrodzenia i emerytury) oraz trudności wynikające z oczekiwania, że będą pracować w pełnym wymiarze godzin i zajmować się dziećmi i gospodarstwem domowym. Ponadto uznał, że czas i zakres środków podjętych w celu usunięcia przedmiotowej nierówności nie były w sposób oczywisty nieuzasadnione, a w konsekwencji nie doszło do naruszenia art. 14 Konwencji w związku z art. 1 Protokołu nr 1. W decyzji Komisji w sprawie *Lindsay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 1986 r.

uznano, że przepisy podatkowe skutkujące dodatkowymi korzyściami podatkowymi, gdy żona jest żywicielem rodziny, mieszczą się w marginesie swobody przyznanym organom krajowym, ponieważ taka różnica w traktowaniu miała obiektywne i racjonalne uzasadnienie w celu zapewnienia dyskryminacji pozytywnej na rzecz zameężnych kobiet, które pracują.

46. Artykuł 14 może zostać zastosowany w przypadku, gdy Państwa bez obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia nie traktują odmiennie osób, których sytuacja znacząco się różni (*Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014; *Eweida i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2013, § 87; *Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2002, § 88; *Thlimmenos przeciwko Grecji* [WI], 2000, § 44). Dlatego też, obok negatywnego obowiązku ciążącego na Państwach członkowskich w zakresie niedyskryminowania, Trybunał stwierdził również, że w pewnych okolicznościach art. 14 może implikować „obowiązki pozytywne” Państw w zakresie zapobiegania dyskryminacji, jej zatrzymywania lub karania (*Pla i Puncernau przeciwko Andorze*, 2004, § 62). Takie obowiązki pozytywne ciążące na państwach członkowskich mogą obejmować tzw. „działania pozytywne” (*Horváth i Kiss przeciwko Węgrom*, 2013, § 104) lub „dyskryminację odwrotną”, „dyskryminację pozytywną”, lub „akcję afirmatywną”, którą Państwo mogłoby lub powinno podjąć w celu skorygowania „faktycznych nierówności”.

47. Na przykład w sprawie *Thlimmenos przeciwko Grecji* [WI] z 2000 r. prawo krajowe zabraniało osobom karanym wykonywania zawodu biegłego rewidenta. Dlatego też skarżącemu odmówiono powołania na biegłego rewidenta, ponieważ został skazany za odmowę noszenia munduru wojskowego podczas służby wojskowej ze względu na swoje przekonania religijne. Trybunał uznał, że Państwo naruszyło prawo skarżącego wynikające z art. 14 w związku z art. 9, ponieważ powinno było dokonać rozróżnienia między osobami skazanymi za przestępstwa popełnione wyłącznie z powodu ich przekonań religijnych a osobami skazanymi za inne przestępstwa. W sprawie *Abdu przeciwko Bułgarii* z 2014 r. Trybunał powtórzył, że podczas badania brutalnych incydentów wywołanych podejrzeniami o rasizm, traktowanie przemocy i brutalności na tle rasowym na równi z przypadkami pozbawionymi rasistowskich podtekstów byłoby równoznaczne z przymykaniem oczu na szczególny charakter czynów, które są szczególnie destrukcyjne dla podstawowych praw człowieka. Brak rozróżnienia w sposobie postępowania w przypadku sytuacji zasadniczo odmiennych może stanowić nieuzasadnione traktowanie, niezgodne z art. 14 Konwencji (§ 44). W sprawie *Horváth i Kiss przeciwko Węgrom* z 2013 r., dotyczącej systemowego umieszczania dzieci romskich w szkołach specjalnych na Węgrzech, Trybunał stwierdził, że w kontekście prawa do edukacji członków grup, które w przeszłości doświadczyły dyskryminacji w edukacji o trwałych skutkach, niedociągnięcia strukturalne wymagały wdrożenia pozytywnych środków w celu, *między innymi*, pomocy skarżącym we wszelkich trudnościach, jakie napotkali w realizacji programu nauczania. W związku z tym, w celu rozwiązania tych problemów, konieczne było podjęcie dodatkowych kroków, takich jak aktywne i zorganizowane zaangażowanie właściwych służb społecznych (§ 104). W sprawie *Elmazova i Inni przeciwko Macedonii Północnej* z 2022 r. Trybunał, nawet przy braku jakichkolwiek dyskryminujących intencji ze strony Państwa, nie uznał za uzasadnienie segregacji uczniów romskich w szkołach faktu, że środki przewidziane przez władze w celu rozwiązania tej kwestii nie zostały zrealizowane z powodu sprzeciwu rodziców dzieci niebędących Romami (§§ 77-78). W sprawie *Çam przeciwko Turcji* z 2016 r. akademia muzyczna odmówiła przyjęcia studentki ze względu na jej wadę wzroku. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 2 Protokołu nr 1, zauważając, że dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność obejmowała również odmowę zapewnienia racjonalnych usprawnień (na przykład dostosowania metod nauczania w celu udostępnienia ich niewidomym studentom). W sprawie *Selygenenko i Inni przeciwko Ukrainie* z 2021 r. stwierdzono, że organy krajowe nie podjęły wystarczających środków w celu zapewnienia prawa do głosu w wyborach lokalnych osobom wewnętrznym przemieszczonym z Krymu i Doniecka, co doprowadziło do ich dyskryminacji.

D. Inne formy dyskryminacji

48. Trybunał zbadał również sytuacje dyskryminacji, która miała miejsce na podstawie kilku przyczyn działających oddzielnie lub oddziałujących na siebie w tym samym czasie.

49. Zarówno art. 14 Konwencji, jak i art. 1 Protokołu nr 12 zakazują dyskryminacji z wielu powodów, co teoretycznie umożliwia dochodzenie roszczeń z więcej niż jednego powodu. Co więcej, niewyczerpująca lista przyczyn dyskryminacji zawarta w art. 14 pozwala Trybunałowi rozszerzyć ją i uwzględnić przyczyny, które nie zostały w nim wyraźnie wymienione.

50. Na przykład w sprawie *N.B. przeciwko Słowacji* z 2012 r., dotyczącej przymusowej sterylizacji romskiej kobiety w szpitalu publicznym, skarżąca wyraźnie skarżyła się, że była dyskryminowana z więcej niż jednego powodu (rasa / pochodzenie etniczne i płeć). Trybunał stwierdził, że praktyka sterylizacji kobiet bez ich uprzedniej świadomej zgody dotyczyła szczególnie wrażliwych osób z różnych grup etnicznych (§ 96). Dlatego też stwierdził naruszenie art. 3 i 8 Konwencji, lecz nie uznał za konieczne odrębnego rozpatrywania skargi na podstawie art. 14.

51. W sprawie *B.S. przeciwko Hiszpanii* z 2012 r. pracownica seksualna nigeryjskiego pochodzenia legalnie przebywająca w Hiszpanii twierdziła, że hiszpańska policja znęcała się nad nią fizycznie i werbalnie ze względu na jej rasę, płeć i zawód. Trybunał uznał, że decyzje wydane przez sądy krajowe nie uwzględniały szczególnej wrażliwości skarżącej wynikającej z jej sytuacji jako afrykańskiej kobiety pracującej jako prostytutka (§ 62) i stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 3.

52. Innym przykładem jest sprawa *S.A.S. przeciwko Francji* [WI] z 2014 r. dotycząca zakazu pełnego zakrywania twarzy w miejscach publicznych. W tym przypadku Trybunał przyznał, że zakaz miał szczególnie negatywny wpływ na sytuację muzułmanek, które z powodów religijnych chciały nosić publicznie chustę przysłaniającą całą twarz, ale uznał, że środek ten miał obiektywne i racjonalne uzasadnienie (§ 161). W związku z tym nie stwierdził naruszenia art. 14 w związku z art. 9. W sprawie *Yocheva i Ganeva przeciwko Bułgarii* z 2021 r. Trybunał orzekł, że skarżąca (samotna matka) była dyskryminowana zarówno ze względu na płeć, jak i status rodzinny, gdy władze odmówiły jej dodatku rodzinnego (zwykle przyznawanego w przypadku śmierci ojca) z powodu nieuznania jej dzieci przez ojca.

53. Sprawa *Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii* z 2017 r. dotyczyła decyzji o obniżeniu kwoty szkody niemajątkowej pierwotnie przyznanej kobiecie będącej ofiarą zaniedbania medycznego, które spowodowało jej niezdolność do odbywania stosunków seksualnych. W celu uzasadnienia tego obniżenia Naczelny Sąd Administracyjny oparł się na fakcie, że skarżąca miała już 50 lat i dwoje dzieci w momencie operacji. Uznano, że w tym wieku seksualność nie jest już tak ważna jak w młodszych latach i że jej znaczenie maleje wraz z wiekiem. Stwierdzono również, że biorąc pod uwagę wiek dzieci, skarżąca prawdopodobnie musiała jedynie opiekować się mężem. Trybunał w Strasburgu uznał za istotne, że w dwóch poprzednich postępowaniach w sprawie błędów medycznych wniesionych przez dwóch pacjentów płci męskiej (odpowiednio 55 i 59 lat), sąd krajowy uznał, że fakt, iż mężczyźni nie mogli już utrzymywać normalnych stosunków seksualnych, wpłynął na ich samoocenę i spowodował „ogromny szok” i „silny wstrząs psychiczny”, nie uznając wieku skarżących za istotny. Jak zauważył Trybunał, kwestią sporną w tej sprawie nie były kwestie wieku czy płci jako takie, lecz raczej założenie, że seksualność nie jest tak ważna dla pięćdziesięcioletniej kobiety, matki dwójki dzieci, jak dla osoby w młodszym wieku. Założenie to odzwierciedlało tradycyjny pogląd, że seksualność kobieca jest ściśle związana z posiadaniem dzieci, ignorując tym samym jej znaczenie fizyczne i psychiczne dla samorealizacji kobiet jako osób. Oprócz tego, że orzeczenie miało w pewnym sensie charakter osądzający, nie wzięło pod uwagę innych wymiarów kobiecej seksualności w określonym przypadku skarżącej. Innymi słowy Naczelny Sąd Administracyjny przyjął ogólne założenie, nie podejmując próby zbadania jego zasadności w określonym przypadku samej skarżącej (§ 52). Stwierdzając naruszenie art. 14 w związku z art. 8, Trybunał stwierdził, że wiek i płeć skarżącej

najwyraźniej miały decydujące znaczenie przy podejmowaniu ostatecznej decyzji, co doprowadziło do odmiennego traktowania na podstawie tych przesłanek.

54. W sprawie *I.C. przeciwko Republice Mołdawii** z 2025 r. skarżąca, kobieta z niepełnosprawnością intelektualną, była ofiarą handlu ludźmi i wykorzystywania seksualnego przez rodzinę, u której została umieszczona po opuszczeniu państwowego ośrodka opiekuńczego. Trybunał ustalił, że organy krajowe nie dokonały oceny i nie wzięły pod uwagę wrażliwości skarżącej ze względu na jej płeć, niepełnosprawność intelektualną i dożywotnie umieszczenie w zakładzie opiekuńczym (§ 217). Sądy krajowe wyraziły poglądy, które wydawały się odzwierciedlać stereotypy, uprzedzenia i mity dotyczące osób niepełnosprawnych jako pozbawionych podmiotowości, roli kobiety jako gospodyni domowej dbającej o potrzeby mężczyzny i rodziny oraz pracy wykonywanej w domu przez kobiety jako pozbawionej wartości ekonomicznej (§ 221). Trybunał stwierdził, że w Mołdawii występuje powszechna bierność instytucjonalna i/lub brak świadomości wobec zjawiska przemocy wobec kobiet z niepełnosprawnościami. Ponadto uznał, że organy krajowe nie zapewniły skarżącej racjonalnych usprawnień, które mogłyby umożliwić jej dochodzenie sprawiedliwości (§ 222). Stwierdzono naruszenie art. 14 w związku z art. 3, 4 i 8 (§ 223).

III. Test dyskryminacji

55. Nie wszystkie różnice w traktowaniu – lub brak odmiennego traktowania osób w odpowiednio różnych sytuacjach – stanowią dyskryminację, ale tylko te pozbawione „obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia” (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018, § 135; *Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013, § 56; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 175; *Hoogendijk przeciwko Holandii* (dec.), 2005).

56. Rozstrzygając sprawy dotyczące dyskryminacji, Trybunał stosuje następujący test:

1. Czy wystąpiła różnica w traktowaniu osób w analogicznych lub odpowiednio podobnych sytuacjach – lub brak odmiennego traktowania osób w odpowiednio różnych sytuacjach?
2. Jeśli tak, czy taka różnica – lub jej brak – jest obiektywnie uzasadniona? W szczególności:
 - a. Czy ma uzasadniony cel?
 - b. Czy zastosowane środki są w racjonalnym stopniu proporcjonalne do zamierzonego celu?

A. Różnica w traktowaniu

57. Po pierwsze, wnosząc skargę na podstawie art. 14, skarżący musi wykazać, że został potraktowany inaczej niż inna osoba lub grupa osób znajdujących się w odpowiednio podobnej sytuacji lub że został potraktowany na równi z grupą osób znajdujących się w odpowiednio odmiennej sytuacji. Inna osoba lub grupa osób, do której porównywany jest skarżący, nazywana jest „grupą porównawczą”.

58. W sprawie *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI] z 2010 r. odmienne traktowanie polegało na tym, że zgodnie z prawem brytyjskim regulującym prawo do indeksacji emerytur państwowych, emerytury były indeksowane tylko wtedy, gdy odbiorca był zwykłym rezydentem w Zjednoczonym Królestwie lub w kraju posiadającym wzajemną umowę z Wielką Brytanią w sprawie waloryzacji emerytur. Emeryci mieszkający gdzie indziej nadal otrzymywali podstawową emeryturę państwową, która została jednak zamrożona na stawce należnej w dniu opuszczenia Zjednoczonego Królestwa. W sprawie *Varnas przeciwko Litwie* z 2013 r. więźniowi przetrzymywanemu w areszcie tymczasowym odmówiono wizyt małżeńskich z żoną, podczas gdy skazani mieli prawo do takich wizyt. W sprawie *Cusan i Fazzo przeciwko Włochom* z 2014 r. różnicowane traktowanie polegało na tym, że prawo włoskie zezwalało małżeństwom na nadanie ich dziecku ze związku małżeńskiego jedynie nazwiska męża, ale nie żony. W sprawie *Fabris przeciwko Francji* [WI] z 2013 r. dzieci urodzone poza

związkiem małżeńskim mogły domagać się udziału w majątku zmarłego rodzica równego jedynie połowie udziału dziecka ze związku małżeńskiego.

59. Strony w sprawie mogą czasami mieć odmienne zdanie co do tego, czy doszło do różnicy w traktowaniu. Na przykład w sprawie *E.B. przeciwko Francji* [WI] z 2008 r. Rząd argumentował, że powodem niezezwolenia homoseksualnej kobiecie na adopcję nie była jej orientacja seksualna, ale fakt, że jej dziecko nie miałoby ojca. Jednakże Trybunał stwierdził, że prawo krajowe co do zasady zezwalało kobietom samotnym na adopcję dziecka i że organy krajowe uzasadniały swoją odmowę „stylem życia” skarżącej (§ 88). W sprawie *Karlheinz Schmidt przeciwko Niemcom* z 1994 r. skarżący skarżył się, że w regionie, w którym mieszkał, mężczyźni i kobiety byli traktowani w różny sposób, ponieważ tylko ci pierwsi musieli służyć jako strażacy w straży pożarnej, a w przypadku odmowy musieli uiszczać opłatę. Trybunał stwierdził jednak, że decydujące znaczenie w tej sprawie miał fakt, że obowiązek pełnienia takiej służby był jedynie teoretyczny, ponieważ w praktyce nikt nie był faktycznie zobowiązany do służby w straży pożarnej. Tak więc to nałożenie obciążenia finansowego wyłącznie na mężczyzn stanowiło rzeczywistą różnicę w traktowaniu, a nie obowiązek służby w charakterze strażaka (§ 28). W sprawie *Hoffmann przeciwko Austrii* z 1993 r. Trybunał przyjął, że decyzja sądów austriackich o przyznaniu opieki nad dzieckiem mężowi została podjęta w dużej mierze na podstawie przekonań religijnych skarżącej.

60. Aby zaistniał problem w rozumieniu art. 14, musi istnieć różnica w traktowaniu „osób znajdujących się w analogicznej lub odpowiednio podobnej sytuacji” (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018, § 133; *Fábián przeciwko Węgrom* [WI], 2017, § 113; *Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI], 2017, § 64; *X i Inni przeciwko Austrii* [WI], 2013, § 98; *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 125; *Marckx przeciwko Belgii*, 1979, § 32; *Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2008, § 60; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 175; *Zarb Adami przeciwko Malcie*, 2006, § 71; *Kafkaris przeciwko Cyprowi* [WI], 2008, § 160). Innymi słowy, wymóg wykazania analogicznej pozycji nie wymaga, aby grupy porównawcze były identyczne. Skarżący musi wykazać, że biorąc pod uwagę szczególny charakter jego skargi, znajdował się on w sytuacji podobnej do innych osób traktowanych w odmienny sposób (*Fábián przeciwko Węgrom* [WI], 2017, § 113; *Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2010, § 66; *Demokrat Parti przeciwko Turcji przeciwko Turcji (dec.)*, 2021).

61. Trybunał wyjaśnił obecnie, że elementy, które charakteryzują różne sytuacje i określają ich porównywalność, muszą być oceniane w świetle przedmiotu, celu kwestionowanego przepisu i kontekstu, w którym występuje domniemana dyskryminacja (*Fábián przeciwko Węgrom* [WI], 2017, § 121; *Opinia doradcza w sprawie różnicy w traktowaniu stowarzyszeń właścicieli gruntów „posiadających status uznany w dniu utworzenia zatwierdzonego miejskiego stowarzyszenia myśliwych” oraz stowarzyszeń utworzonych po tej dacie*, 2022). Ocena, czy dwie osoby lub grupy znajdują się w porównywalnej sytuacji na potrzeby analizy zróżnicowanego traktowania i dyskryminacji, jest zarówno konkretna, jak i kontekstowa; może być oparta wyłącznie na obiektywnych i weryfikowalnych elementach, a porównywalne sytuacje muszą być rozpatrywane całościowo, bez uwzględniania aspektów izolowanych lub marginalnych, które uczyniłyby całą analizę sztuczną (*Fábián przeciwko Węgrom*).

62. Trybunał uznał na przykład, że więźniowie tymczasowo aresztowani byli w porównywalnej sytuacji do skazanych więźniów w odniesieniu do wizyt małżeńskich (*Varnas przeciwko Litwie*, 2013) i wizyt długoterminowych (*Chaldayev przeciwko Rosji*, 2019; *Vool i Toomik przeciwko Estonii*, 2022), ale nie w odniesieniu do ciągłości świadczeń z zabezpieczenia społecznego (*P.C. przeciwko Irlandii*, 2022). Trybunał orzekł również, że mężczyźni i kobiety znajdują się w porównywalnej sytuacji w odniesieniu do urlopu rodzicielskiego (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012), polityki wymierzania kar więzienia (*Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI], 2017) i odroczenia wykonania kary pozbawiania wolności (*Alexandru Enache przeciwko Rumunii*, 2017).

63. W sprawie *Yocheva i Ganeva przeciwko Bułgarii* z 2021 r. Trybunał orzekł, że skarżąca, której odmówiono miesięcznego zasiłku przyznawanego rodzinom, w których dzieci miały tylko jednego

żyjącego rodzica, z powodu nieuznania jej dzieci przez ich ojca, znajdowała się w sytuacji podobnej zarówno do ojców dzieci, których matki zmarły, jak i do wdów, których dzieci urodziły się w związku małżeńskim, oraz samotnych matek, których ojcowie dzieci uznali je przed śmiercią. Różnica w traktowaniu w sprawie skarżących, która wynikała z samego prawa właściwego, opierała się na bardzo tradycyjnym, przestarzałym i stereotypowym rozumieniu rodziny, jako koniecznie składającej się z dwojga rodziców uznanych przez prawo

64. Jednocześnie Trybunał orzekł, że

- emeryci mieszkający w kraju nie znajdowali się w porównywalnej sytuacji do osób mieszkających za granicą w zakresie indeksacji emerytur (*Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010);
- siostry mieszkające razem nie znajdowały się w sytuacji porównywalnej do małżonków lub zarejestrowanych partnerów w zakresie podatku od spadków (*Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2008);
- emeryci zatrudnieni w służbie cywilnej nie znajdowali się w porównywalnej sytuacji do osób zatrudnionych w sektorze prywatnym, jeśli chodzi o uprawnienia emerytalno-rentowe (*Fábián przeciwko Węgrom* [WI], 2017) lub do osób należących do innych kategorii emerytów w sektorze publicznym (*Gellérthegyi i Inni przeciwko Węgrom* (dec.), 2018);
- podatnicy, którzy nie zakwestionowali składki na ubezpieczenie społeczne przed uznaniem jej za niezgodną z konstytucją, nie znajdowali się w sytuacji porównywalnej z tymi, którzy podjęli tę odważną inicjatywę w odniesieniu do zwrotu wspomnianej składki na ubezpieczenie społeczne z mocą wsteczną (*Frantzeskakís i Inni przeciwko Grecji* (dec.), 2019);
- przedszkola publiczne i prywatne nie znajdowały się w porównywalnej sytuacji, jeśli chodzi o wypłacanie dotacji (*Špoljar i Dječji vrtić Pčelice przeciwko Chorwacji* (dec.), 2020, §§ 40–44);
- renciści pobierający rentę inwalidzką nie znajdowali się w sytuacji porównywalnej z emerytami, jeśli chodzi o możliwość przeliczenia wysokości emerytury (*Milivojević przeciwko Serbii* (dec.), 2022);
- osoba, która uderzyła funkcjonariusza policji, który próbował ją aresztować, nie była w sytuacji porównywalnej z inną osobą, która uderzyła cywila (*P.W. przeciwko Austrii*, 2022);
- wyznawcy islamu nie znajdują się w sytuacji porównywalnej z rybakami i myśliwymi pod względem obowiązku ogłuszania zwierząt przed ubojem (*Executief van de Moslims van België i Inni przeciwko Belgii*, 2024, § 146);
- osoby wewnętrznie przesiedlone nie znajdowały się w analogicznej lub podobnej sytuacji w porównaniu z innymi odbiorcami świadczeń socjalnych (*Shylinia przeciwko Ukrainie*, 2024, § 59);

65. Różnica w traktowaniu – lub brak odmiennego traktowania – może skutkować którąkolwiek z form dyskryminacji opisanych powyżej, takich jak na przykład dyskryminacja bezpośrednia lub pośrednia, a także dyskryminacja przez asocjację. Należy zauważyć, że w sprawach dyskryminacji przez asocjację grupę porównawczą odnosi się do osoby innej niż skarżący (*Guberina przeciwko Chorwacji*, 2016, § 78; *Škorjanec przeciwko Chorwacji*, 2017, § 55; *Weller przeciwko Węgrom*, 2009, § 37).

66. Na przykład w sprawie *Molla Sali przeciwko Grecji* [WI] z 2018 r. Trybunał zajmował się sytuacją *zameężnej muzułmanki*, która była beneficjentką testamentu swojego muzułmańskiego męża. Trybunał nie porównał jednak sytuacji skarżącej do sytuacji *zameężnej kobiety niebędącej muzułmanką* będącą beneficjentką testamentu męża niemuzułmanina. Zamiast tego zbadał różnicę w traktowaniu skarżącej jako beneficjentki testamentu sporządzonego zgodnie z kodeksem cywilnym przez *spadkodawcę wyznania muzułmańskiego* w porównaniu z beneficjentem testamentu sporządzonego zgodnie z kodeksem cywilnym przez *spadkodawcę niemuzułmańskiego* (§ 134).

67. Wreszcie, źródłem różnicy w traktowaniu może być krajowy reżim prawny (*Ēcis przeciwko Łotwie*, 2019), a także słownictwo użyte przez sąd krajowy do uzasadnienia swojej decyzji (*Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii*, 2017), a nawet czysto prywatne powództwo (*Identoba i Inni przeciwko Gruzji*, 2015).

B. Brak obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia

68. Właściwe organy krajowe często stają w obliczu różnych sytuacji, które w związku z tym wymagają różnych rozwiązań prawnych. Co więcej, niektóre nierówności prawne mają na celu wyłącznie korygowanie nierówności faktycznych (*Belgijska sprawa językowa*, 1968, § 10 części „Prawo”).

69. Artykuł 14 nie zakazuje zatem różnic w traktowaniu, które opierają się na obiektywnej ocenie zasadniczo odmiennych okoliczności faktycznych i które, mając za podstawę interes publiczny, zapewniają sprawiedliwą równowagę między ochroną interesów społeczności a poszanowaniem praw i wolności chronionych przez Konwencję (*G.M.B. i K.M. przeciwko Szwajcarii* (dec.), 2001; *Zarb Adami przeciwko Malcie*, 2006, § 73).

70. Jak stwierdził Trybunał, różnica w traktowaniu będzie dyskryminująca, jeżeli „nie ma obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia”, to znaczy jeżeli nie służy „uzasadnionemu celowi” lub jeżeli nie istnieje racjonalny stosunek proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a zamierzonym celem (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018, § 135; *Fábián przeciwko Węgrom* [WI], 2017, § 113; *Abdulaziz, Cabales i Balkadali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1985, § 72; *Belgijska sprawa językowa*, 1968, § 10 części „Prawo”). W związku z tym Trybunał przeprowadzi tzw. „analizę proporcjonalności” podzieloną na dwa etapy. Po pierwsze, zbada istnienie uzasadnionego celu (Sekcja 1 poniżej), a po drugie, sprawdzi proporcjonalność *sensu stricto* różnicy w traktowaniu (Sekcja 2 poniżej).

1. Uzasadniony cel

71. Aby uzasadnić różnicę w traktowaniu, Państwa muszą w pierwszej kolejności oprzeć kwestionowany środek na „uzasadnionym celu” (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018, § 135; *Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013, § 56). Ponadto muszą wykazać, że istnieje „związek” pomiędzy uzasadnionym celem, do którego dążą, a zróżnicowanym traktowaniem, na które powołuje się skarżący. Na przykład Trybunał stwierdził, że nie ma związku między celem zachowania jedności rodziny a noszeniem wspólnego nazwiska rodzinnego opartego na nazwisku męża, co skutkuje brakiem uzasadnienia dla obowiązku noszenia nazwiska męża przez zamężne kobiety (*Ünal Tekeli przeciwko Turcji*, 2004, § 66).

72. Trybunał zidentyfikował szereg celów, które można uznać za dopuszczalne dla zastosowania art. 14, takich jak:

- osiągnięcie skutecznego wdrożenia polityki rozwijającej jedność językową (*Belgijska sprawa językowa*, 1968);
- pewność prawa w zakresie sfinalizowanych ustaleń dotyczących dziedziczenia (*Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013);
- przywrócenie pokoju (*Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009, § 45);
- ochrona bezpieczeństwa narodowego (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 137);
- świadczenie usług publicznych w pełni zaangażowanych w promowanie równych szans i wymagających od wszystkich swoich pracowników postępowania w sposób niedyskryminujący innych (*Eweida i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2013, § 105);
- utrzymanie stabilności gospodarczej i restrukturyzacja zadłużenia w kontekście poważnego kryzysu politycznego, gospodarczego i społecznego (*Mamatas i Inni przeciwko Grecji*, 2016, § 103);

- ułatwianie resocjalizacji nieletnich przestępców (*Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI], 2017, § 80);
- ochrona kobiet przed przemocą, nadużyciami i molestowaniem seksualnym ze względu na płeć w środowisku więziennym (*Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI], 2017, § 82); lub
- ochrona środowiska (*Opinia doradcza w sprawie różnicy w traktowaniu stowarzyszeń właścicieli gruntów „posiadających status uznany w dniu utworzenia zatwierdzonego miejskiego stowarzyszenia myśliwych” oraz stowarzyszeń utworzonych po tej dacie*, 2022).

73. Niektóre cele, na których powołują się Rządy, nie zostały uznane przez Trybunał za uzasadnione. Przykładowo, nie stwierdzono uzasadnionego celu w odniesieniu do środka zastrzegającego prawo do zwolnienia z podatku kościelnego wyłącznie dla osób formalnie zarejestrowanych jako rezydenci w pozwanym Państwie, ponieważ argumentacja za obniżką nie mogła być argumentowana z taką samą siłą w odniesieniu do osób, które nie były rezydentami, jak w odniesieniu do osób, które były rezydentami, oraz że procedura byłaby bardziej skomplikowana, gdyby obniżka miała mieć zastosowanie do nierezydentów (*Darby przeciwko Szwecji*, 1990, § 33). Podobnie, odniesienia do tradycji, ogólnych założeń lub panujących w danym kraju postaw społecznych uznano za niewystarczające uzasadnienie odmiennego traktowania ze względu na płeć (*Ünal Tekeli przeciwko Turcji*, 2004, § 63; *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 127).

74. Szczególna sytuacja powstaje w celu wspierania i zachęcania do tradycyjnego modelu rodziny. O ile Trybunał rzeczywiście w swoim wcześniejszym orzecznictwie uznawał ten cel sam w sobie za uzasadniony, a nawet godny pochwały (*Marckx przeciwko Belgii*, 1979, § 40) oraz, co do zasady, za ważny i uzasadniony powód, który może usprawiedliwiać odmiennie traktowanie (*Karner przeciwko Austrii*, 2003, § 40), podejście to nieco się zmieniło w nowszych sprawach interpretujących Konwencję w obecnych warunkach. W rezultacie Trybunał uznał, że cel ochrony rodziny w tradycyjnym rozumieniu jest „raczej abstrakcyjny” (*X i Inni przeciwko Austrii* [WI], 2013, § 139) i uzasadnione jedynie w niektórych okolicznościach (*Taddeucci i McCall przeciwko Włochom*, 2016, § 93). Na przykład w sprawie *Bayev i Inni przeciwko Rosji* z 2017 r. Trybunał uznał, że nie ma powodu, aby uznawać utrzymanie wartości rodzinnych jako fundamentu społeczeństwa za niezgodne z uznaniem społecznej akceptacji homoseksualności, zwłaszcza w świetle rosnącej ogólnej tendencji do włączania związków między parami tej samej płci do pojęcia „życia rodzinnego” (§ 67).

75. Wreszcie cele wskazane przez Rządy w celu uzasadnienia zróżnicowanego traktowania mogą być uznane za uzasadnione tylko wtedy, gdy zostaną wprowadzone pewne zabezpieczenia, a zadaniem Trybunału jest zbadanie, czy takie zabezpieczenia istnieją na każdym etapie wdrażania środków i czy są one skuteczne. Przykładowo tymczasowe umieszczenie dzieci w osobnej klasie z uwagi na brak odpowiedniej znajomości języka nauczania w szkole nie jest automatycznie sprzeczne z art. 14 Konwencji. W istocie, w pewnych okolicznościach takie umieszczenie może realizować uzasadniony cel, jakim jest dostosowanie systemu edukacji do szczególnych potrzeb dzieci. Jednakże gdy taki środek nieproporcjonalnie lub nawet wyłącznie wpływa na członków określonej grupy etnicznej, wówczas należy wprowadzić odpowiednie zabezpieczenia (*Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji* [WI], 2010, § 157).

2. Zasada proporcjonalności

76. Po ustaleniu uzasadnionego celu Trybunał wymaga, aby różnica w traktowaniu zapewniała sprawiedliwą równowagę między ochroną interesów społeczności a poszanowaniem praw i wolności jednostki (*Belgijska sprawa językowa* z 1968 r., § 10 części „Prawo”). W związku z tym Trybunał wymaga zachowania racjonalnego stosunku proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a zamierzonym celem (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018, § 135; *Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013, § 56; *Mazurek przeciwko Francji*, 2000, §§ 46 i 48; *Larkos przeciwko Cyprowi* [WI], 1999, § 29).

77. Ponieważ rolą Trybunału nie jest zastępowanie właściwych organów krajowych w ocenie, czy i w jakim stopniu różnice w podobnych sytuacjach uzasadniają odmiennie traktowanie, Państwa

korzystają z pewnego marginesu swobody. Zakres tego marginesu będzie się różnić w zależności od okoliczności, przedmiotu i tła sprawy (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018, § 136; *Stummer przeciwko Austrii* [WI], 2011, § 88; *Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2008, § 60; *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 61).

78. Z jednej strony Trybunał wskazał pewne obszary, w których margines swobody decyzji Państwa pozostaje dość szeroki. Przykładowo Trybunał orzekł, że ze względu na bezpośrednią wiedzę o społeczeństwie i jego potrzebach władze krajowe są co do zasady w lepszej pozycji niż sędzia międzynarodowy, aby ocenić, co leży w interesie publicznym ze względów społecznych lub gospodarczych, a Trybunał będzie na ogół szanował wybór polityki dokonany przez ustawodawcę, chyba że jest on ewidentnie pozbawiony uzasadnionych podstaw (*Belli i Arquier-Martinez przeciwko Szwajcarii*, 2018, § 94; *Mamatras i Inni przeciwko Grecji*, 2016, §§ 88–89; *Stummer przeciwko Austrii* [WI], 2011, § 89; *Andrejeva przeciwko Łotwie* [WI], 2009, § 83; *Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2008, § 60; *Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2006, § 52; *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 61). To samo dotyczy kwestii związanych z ogólnymi środkami strategii społecznej (*Belgijska sprawa językowa*, 1968, § 10 części „Prawo”) i własnością (*Chabauty przeciwko Francji* [WI], 2012, § 50).

79. Z drugiej strony Trybunał wskazał również pewne podstawy dyskryminacji, w przypadku których margines ten ulega zmniejszeniu. Trybunał wielokrotnie orzekł, że żadna różnica w traktowaniu oparta wyłącznie lub w decydującym stopniu na pochodzeniu etnicznym danej osoby nie może być obiektywnie uzasadniona w nowoczesnym społeczeństwie demokratycznym zbudowanym na zasadach pluralizmu i poszanowania różnych kultur (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 176; *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009, §§ 43–44). Podobnie różnice w traktowaniu ze względu na płeć lub orientację seksualną mogą być uzasadnione jedynie bardzo ważnymi powodami (*Abdulaziz, Cabales i Balkadali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1985, § 78; *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 127; *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI], 2020, § 96; *Schalk i Kopf przeciwko Austrii*, 2010, § 97).

80. Tak jak w przypadku innych postanowień Konwencji, jednym z kryteriów stosowanych przez Trybunał do określenia marginesu swobody Państwa w sprawach o dyskryminację jest istnienie i zakres konsensusu między Układającymi się Państwami w danej kwestii. Ponieważ Konwencja jest przede wszystkim systemem ochrony praw człowieka, Trybunał musi brać pod uwagę zmieniające się warunki w Układających się Państwach i reagować na pojawiający się konsensus co do standardów, które należy osiągnąć (*Weller przeciwko Węgrom*, 2009, § 28; *Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2006, §§ 63–64; *Ünal Tekeli przeciwko Turcji*, 2004, § 54; *Stafford przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2002, § 68; *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 126).

IV. Ciężar dowodu

A. Zasada: *affirmanti incumbit probatio*

81. Rozpatrując sprawy pod względem dowodowym, Trybunał zazwyczaj stosuje zasadę *affirmanti incumbit probatio*, co oznacza, że skarżący musi udowodnić swoje zarzuty.

82. Trybunał stosuje standard dowodu „ponad uzasadnioną wątpliwość” jako zwyczajowy dla wszystkich praw określonych w Konwencji. W postępowaniu przed Trybunałem nie ma proceduralnych przeszkód w dopuszczalności dowodów ani z góry określonych formuł ich oceny. Trybunał przyjmuje wnioski, które jego zdaniem są poparte swobodną oceną wszystkich dowodów, w tym konkluzji, które mogą wynikać z faktów i oświadczeń stron. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem dowód może wynikać ze współistnienia wystarczająco silnych, jasnych i spójnych wniosków lub podobnych, niepodważalnych domniemań faktycznych. Co więcej, stopień przekonania niezbędny do

osiągnięcia określonego wniosku, a w związku z tym rozkład ciężaru dowodu, są nierozzerwalnie związane ze specyfiką faktów, charakterem wysuniętego zarzutu i zagrożonym prawem wynikającym z Konwencji. Trybunał zwraca również uwagę na powagę orzeczenia, zgodnie z którym Układające się Państwo naruszyło prawa podstawowe (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 147; *Timishev przeciwko Rosji*, 2005, § 39; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 178; *Muhammad przeciwko Hiszpanii*, 2022, § 94).

83. W sprawach dotyczących dyskryminacji Trybunał ustalił, że jeżeli skarżący wykaże różnicę w traktowaniu, to na Rządzie ciąży obowiązek wykazania, że była ona uzasadniona (*Timishev przeciwko Rosji*, 2005, § 57).

84. Na przykład w sprawie *Timishev przeciwko Rosji* z 2005 r. skarżący twierdził, że uniemożliwiono mu przejście przez punkt kontrolny do określonego regionu ze względu na jego czeczeńskie pochodzenie etniczne. Trybunał uznał, że potwierdzają to oficjalne dokumenty, w których odnotowano istnienie polityki ograniczania przemieszczania się etnicznych Czeczenów. Wyjaśnienia Państwa zostały uznane za nieprzekonujące z powodu niespójności w twierdzeniu, że ofiara opuściła teren dobrowolnie po tym, jak odmówiono jej pierwszeństwa w kolejce. W związku z tym Trybunał uznał, że wobec skarżącego doszło do dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne.

B. Wyjątek: przeniesienie ciężaru dowodu

85. Trybunał uznał również, że postępowania w ramach Konwencji nie zawsze umożliwiają rygorystyczne stosowanie zasady *assertanti incumbit probatio*. Na przykład, gdy zdarzenia będące przedmiotem sporu leżą całkowicie lub w znacznej części w wyłącznej wiedzy władz, ciężar dowodu może zostać uznany za spoczywający na władzach, które muszą przedstawić zadowalające i przekonujące wyjaśnienie (*Salman przeciwko Turcji* [WI], 2000, § 100; *Anguelova przeciwko Bułgarii*, 2002, § 111; *Makuchyan i Minasyan przeciwko Azerbejdżanowi i Węgrom*, 2020). Trybunał przeniósł również ciężar dowodu w innych sprawach, w których udowodnienie dyskryminacji przez skarżącego byłoby w praktyce niezwykle trudne (*Cînta przeciwko Rumunii*, 2020).

86. W sprawach dotyczących dyskryminacji Trybunał nie wykluczył, że w niektórych sytuacjach pozwany Rząd może być zobowiązany do obalenia uzasadnionego zarzutu dyskryminacji, a jeśli tego nie zrobi, Trybunał może na tej podstawie stwierdzić naruszenie art. 14 Konwencji.

87. Aby obalić domniemanie dyskryminacji, Państwo może albo udowodnić, że skarżący nie znajduje się w podobnej lub porównywalnej sytuacji do jego „grupy porównawczej”, że odmienne traktowanie nie opiera się na chronionej podstawie, ale na innych obiektywnych różnicach, albo że różnica w traktowaniu była uzasadniona (*Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI], 2017, § 65; *Chassagnou i Inni przeciwko Francji* [WI], 1999, §§ 91–92; *Timishev przeciwko Rosji*, 2005, § 57; *Biao przeciwko Danii* [WI], 2016, § 114; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 177).

88. Podejście to stosowano głównie w przypadkach domniemanej dyskryminacji pośredniej, gdy skarżący mogą mieć trudności z udowodnieniem dyskryminacyjnego traktowania. W takich sprawach ważną rolę mogą odegrać dane statystyczne, pomagając skarżącemu w uzasadnieniu domniemania dyskryminacji. W przypadku gdy skarżący jest w stanie wykazać, na podstawie niekwestionowanych oficjalnych statystyk, istnienie przesłanek *prima facie* wskazujących na to, że określona zasada – choć sformułowana w sposób neutralny – w rzeczywistości dotyczy wyraźnie wyższego odsetka danej grupy w porównaniu z inną grupą, do pozwanego Rządu należy wykazanie, że jest to wynikiem obiektywnych czynników niezwiązanych z jakąkolwiek dyskryminacją (*Hoogendijk przeciwko Holandii* (dec.), 2005; *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej*, 2007, § 180; *Di Trizio przeciwko Szwajcarii*, 2016, § 86).

89. Do ustalenia wyniku wystarczą statystyki, które po krytycznej analizie okażą się stanowić wiarygodne i istotne dowody *prima facie*, które skarżący jest zobowiązany przedstawić. Nie oznacza to jednak, że dyskryminacji pośredniej nie można udowodnić bez dowodów statystycznych (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 188). W tym celu można również wykorzystać wiarygodne

sprawozdania krajowe lub międzynarodowe (*Memedova i Inni przeciwko Macedonii Północnej*, 2023, §§ 91–94).

90. W sprawach dotyczących przemocy domowej konieczne jest udowodnienie określonego zestawu okoliczności, w których skarżący musi wykazać, że przemoc ta dotyczy głównie kobiet i że działania władz nie były zwykłym zaniedbaniem lub opóźnieniem w rozpatrywaniu przypadków przemocy domowej, lecz stanowiły wielokrotne przyzwolenie na taką przemoc i odzwierciedlały dyskryminacyjne podejście do skarżącej jako kobiety (*Eremia przeciwko Republice Mołdawii*, 2013, § 89). Na przykład w sprawie *Talpis przeciwko Włochom* z 2017 r. Trybunał uznał, że skarżąca wykazała istnienie dyskryminacji *prima facie* na podstawie wniosków specjalnego sprawozdawcy ds. przemocy wobec kobiet, jej przyczyn i skutków oraz Krajowego Instytutu Statystyki. W sprawie *Opuz przeciwko Turcji* z 2009 r. Trybunałowi nie przedstawiono żadnych statystyk wskazujących, że ofiarami przemocy domowej były głównie kobiety, a nawet zauważono, że organizacja Amnesty International stwierdziła, że nie ma wiarygodnych danych na ten temat. Trybunał był raczej gotowy zaakceptować ocenę Amnesty International, renomowanej międzynarodowej organizacji pozarządowej i Komitetu ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet, że przemoc wobec kobiet była znaczącym problemem w Turcji. Z drugiej strony w sprawie *Y i Inni przeciwko Bułgarii* z 2022 r. Trybunał stwierdził, że nie przedstawiono żadnych konkretnych dowodów sugerujących, że organy krajowe w sprawach dotyczących przemocy domowej pozostawały generalnie bierne. Ustalono, że bułgarskie władze nie gromadziły ani nie prowadziły kompleksowych statystyk dotyczących sposobu, w jaki organy ścigania zajmowały się sprawami przemocy domowej, co było poważnym zaniedbaniem, które zostało już skrytykowane przez wiele międzynarodowych podmiotów działających w tej dziedzinie. Wobec braku wyczerpujących statystyk skarżący mogli jednak próbować uzasadnić swoje twierdzenie innymi rodzajami dowodów *prima facie*, takimi jak na przykład specjalistyczne raporty. Jednak trzy międzynarodowe raporty, które przedstawili, wzywały bułgarskie władze do zwalczania wszelkiej dyskryminacji kobiet, ale nie stwierdzały, że policja lub inne władze konsekwentnie bagatelizują lub nie chcą zajmować się przypadkami przemocy domowej, ani nie przytoczyły konkretnych danych terenowych na ten temat. -Nie stwierdziwszy ponadto żadnych dowodów uprzedzeń wobec kobiet ze strony urzędników państwowych zajmujących się konkretnie sprawą ofiary, ani problemów z istniejącymi ramami prawnymi ochrony kobiet przed przemocą domową w Bułgarii, Trybunał nie stwierdził naruszenia art. 14 w tej sprawie. Z drugiej strony w sprawie *A.E. przeciwko Bułgarii* z 2023 r. Trybunał był przekonany, że dowody przedstawione przez skarżącą, w szczególności dane statystyczne dotyczące przemocy wobec kobiet w Bułgarii, zgłoszone przez krajowe organizacje pozarządowe i zawarte w unijnym narzędziu do pomiaru równości płci z 2017 r. oraz dane liczbowe przedstawione przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w odniesieniu do lat 2019 i 2020 dotyczące liczby kobiet, które zgłosiły przemoc domową, były wystarczające do stwierdzenia *prima facie* dyskryminacji wobec kobiet, mając również na uwadze, że była to trzecia sprawa przeciwko Bułgarii, w której Trybunał stwierdził naruszenie Konwencji wynikające z reakcji władz na akty przemocy domowej wobec kobiet (§§ 118–119). Trybunał uznał, że brak oficjalnych kompleksowych statystyk prowadzonych przez władze nie może być dłużej tłumaczony jako zwykłe przeoczenie z ich strony, biorąc pod uwagę poziom problemu w Bułgarii i związany z nim obowiązek władz do zwrócenia szczególnej uwagi na skutki przemocy domowej wobec kobiet i podjęcia odpowiednich działań (§ 120). Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 3, zauważając, że sposób, w jaki przepisy prawne zapewniające ochronę przed przemocą domową zostały sformułowane i zinterpretowane przez odpowiednie władze, musiał pozbawić wiele kobiet będących ofiarami przemocy domowej oficjalnego postępowania karnego, a tym samym skutecznej ochrony (§ 120).

91. W sprawach dotyczących domniemanej dyskryminacji poprzez przemoc Trybunał wyjaśnił, że domniemany brak przeprowadzenia przez władze skutecznego dochodzenia w sprawie rzekomo dyskryminującego motywu aktu przemocy nie powinien sam w sobie przenosić ciężaru dowodu na Rząd w odniesieniu do domniemanego naruszenia art. 14 Konwencji w związku z materialnym aspektem art. 2 lub art. 3 (*A.E. przeciwko Bułgarii*, 2023). Przeciwnie stanowisko oznaczałoby wymaganie od pozwanego Rządu udowodnienia braku szczególnego subiektywnego nastawienia

danej osoby (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 157; *Bekos i Koutropoulos przeciwko Grecji*, 2005, § 65). Sprawa *Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI] z 2005 r. dotyczyła zastrzelenia dwóch romskich uciekinierów przez żandarmerię wojskową podczas próby aresztowania. Ostatecznie Trybunał stwierdził, że nie ustalono, czy postawy rasistowskie odegrały rolę w śmierci uciekinierów (zob. także *Adam przeciwko Słowacji*, 2016). Jednakże, w odniesieniu do naruszenia art. 14 w połączeniu z proceduralnym aspektem art. 2, Trybunał stwierdził, że władze nie wywiązały się z obowiązku podjęcia wszelkich możliwych kroków w celu zbadania, czy dyskryminacja mogła odegrać rolę w tych wydarzeniach.

92. W sprawie *Makuchyan i Minasyan przeciwko Azerbejdżanowi i Węgrom* z 2020 r., ze względu na szczególne cechy sprawy – awansowanie skazanego mordercy ormiańskiego żołnierza, przyznanie szeregu korzyści bez żadnej podstawy prawnej, gloryfikowanie go jako bohatera przez wielu wysokich rangą urzędników azerbejdżańskich, a także utworzenie specjalnej strony w witrynie prezydenta, w opinii Trybunału skarżący przedstawili wystarczająco mocne, jasne i zgodne wnioski, aby stworzyć przekonujący dowód *prima facie*, że kwestionowane środki były motywowane pochodzeniem etnicznym ofiar. Biorąc pod uwagę trudności skarżących w udowodnieniu takiej stronniczości ponad wszelką wątpliwość, Trybunał, w szczególnych okolicznościach sprawy, przeniósł ciężar dowodu, tak że to na Azerbejdżanie spoczywał obowiązek obalenia zarzutu domniemanej dyskryminacji, czego nie uczynił.

93. W sprawie *Basu przeciwko Niemcom* z 2022 r. Trybunał uznał, że gdy istnieje uzasadnione twierdzenie, że dana osoba mogła być celem policyjnej kontroli tożsamości ze względu na cechy rasowe, a takie działania wchodzą w zakres art. 8, obowiązek władz do zbadania istnienia możliwego związku między postawami rasistowskimi a działaniem funkcjonariusza państwowego należy uznać za dorozumiany w ich obowiązkach wynikających z art. 14 w związku z art. 8 (*Muhammad przeciwko Hiszpanii*, 2022, § 68; *Basu przeciwko Niemcom*, 2022, § 35). W sprawie *Wa Baile przeciwko Szwajcarii* z 2024 r., która również dotyczyła zarzutów profilowania rasowego podczas kontroli tożsamości na stacji kolejowej, Trybunał stwierdził naruszenie obowiązków proceduralnych zapisanych w art. 14 w związku z art. 8 z powodu braku ustalenia przez sądy krajowe (karne i administracyjne), czy za kontrolą tożsamości stały motywy dyskryminacyjne (§§ 93–103). Powtórzył ponadto, że brak wystarczających zabezpieczeń prawnych i administracyjnych stwarzał ryzyko przeprowadzenia dyskryminujących kontroli (§ 130) oraz, w okolicznościach sprawy, stwierdził, że Rząd nie był w stanie obalić domniemania dyskryminującego traktowania podczas przedmiotowej kontroli tożsamości (§§ 131–135), uznając tym samym naruszenie materialnego aspektu art. 14 w związku z art. 8. Sprawa *Memedova i Inni przeciwko Macedonii Północnej* z 2023 r. dotyczyła profilowania etnicznego Romów przez straż graniczną, odmawiając im prawa do opuszczenia kraju, zgodnie z instrukcją wydaną przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w celu wzmocnienia kontroli granicznej zorganizowanych grup obywateli opuszczających kraj, którzy byli potencjalnymi osobami ubiegającymi się o azyl. Opierając się na szeregu krajowych i międzynarodowych raportów w tej sprawie, Trybunał stwierdził, że pomimo braku jakichkolwiek dyskryminujących sformułowań w wewnętrznych instrukcjach, sposób, w jaki były one stosowane w praktyce przez funkcjonariuszy granicznych, spowodował, że nieproporcjonalnej liczbie Romów uniemożliwiono wyjazd za granicę. Stwierdzono, że wynikająca z tego różnica w traktowaniu nie ma żadnego obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia, a zatem narusza art. 14 w związku z artykułem 2 Protokołu nr 4 do Konwencji (Prawo do swobodnego poruszania się).

94. Trybunał zastosował tę zasadę również w kontekście domniemanej dyskryminacji antyzwiązkowej, stwierdzając, że gdy skarżący wykazali *prima facie* przypadek dyskryminacji, ciężar dowodu miał zostać przeniesiony na pozwanego, a pracodawca, zwykle mający kontrolę nad stosownymi dowodami kontroli, musiał wykazać istnienie uzasadnionych podstaw do zwolnienia skarżących (*Hoppen i związek zawodowy pracowników AB Amber Grid przeciwko Litwie*, 2023, § 230). Podobnie w sprawie, w której była sędzia przedstawiła wystarczające dowody *prima facie* na to, że była dyskryminowana w decyzji o odmowie ponownego powołania jej na stanowisko ze względu na jej rolę w organizacji pozarządowej i krytyczne poglądy na temat stanu sądownictwa, Trybunał

stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 10 i 11 Konwencji, ze względu na to, że sądy krajowe nie przeniosły ciężaru dowodu na Wysoką Radę Sprawiedliwości w celu obalenia postrzegania stronniczości i wykazania, że różnica w traktowaniu była uzasadniona obiektywnymi powodami (*Bakradze przeciwko Gruzji*, 2024, §§ 71–85).

95. W innych przypadkach dyskryminacji praktyki i przekonania innych osób należących do tej samej chronionej kategorii mogą stanowić wystarczający dowód. W sprawie *Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji* [WI] z 2010 r. dotyczącej umieszczenia dzieci romskich w klasach wyłącznie romskich ze względu na ich rzekomo słabą znajomość języka chorwackiego, Trybunał stwierdził, że w przeciwieństwie do sprawy *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI] z 2007 r. same statystyki nie dają podstaw do domniemania dyskryminacji. Jednakże fakt, że środek polegający na umieszczaniu dzieci w oddzielnych klasach ze względu na ich niewystarczające umiejętności językowe dotyczył wyłącznie uczniów romskich, wywołał domniemanie nierównego traktowania.

V. Dyskryminacja ze względu na podstawę

96. Artykuł 14 nie zakazuje wszelkich różnic w traktowaniu, ale jedynie tych opartych na możliwej do zidentyfikowania, obiektywnej lub osobistej charakterystyce lub „statusie”, na podstawie których osoby lub grupy osób można od siebie odróżnić (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018, § 134; *Fábián przeciwko Węgrom* [WI], 2017, § 113; *Kiyutin przeciwko Rosji*, 2011, § 56).

97. Artykuł 14 Konwencji zawiera otwartą listę przyczyn chronionych przed dyskryminacją, co widać po słowach „z takich powodów jak” (w języku francuskim „notamment”) i włączenie do listy sformułowania „bądź z jakichkolwiek innych przyczyn” (w języku francuskim „toute autre situation”) (*Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2010, § 55; *Engel i Inni przeciwko Holandii*, 1976, § 72; *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 70). Ponadto Trybunał opracował bogate orzecznictwo, które rozszerzyło liczbę chronionych podstaw poprzez szeroką interpretację wyrażenia „inne przyczyny” w świetle obecnych warunków.

98. W tym względzie Trybunał podkreślił, że zakaz dyskryminacji zawarty w art. 14 ma sens jedynie wówczas, gdy w każdym konkretnym przypadku uwzględnia się osobistą sytuację skarżącego w odniesieniu do kryteriów wymienionych w tym przepisie w dokładnie takiej postaci, w jakiej ona występuje. Odmienne postępowanie, polegające na odrzuceniu roszczeń ofiary z uwagi na to, że mogła ona uniknąć dyskryminacji, zmieniając jeden z czynników będących przedmiotem sporu – na przykład uzyskując określone obywatelstwo – pozbawiłoby art. 14 jego istoty (*Andrejeva przeciwko Łotwie* [WI], 2009, § 91).

A. Płeć

99. Jeśli chodzi o dyskryminację ze względu na płeć, Trybunał wielokrotnie stwierdzał, że propagowanie równości płci jest obecnie głównym celem państw członkowskich Rady Europy (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 127) i że w zasadzie konieczne jest przedstawienie „bardzo ważnych powodów”, aby taką różnicę w traktowaniu można było uznać za zgodną z Konwencją (*Abdulaziz, Cabales i Balkadali przeciwko Wielkiej Brytanii*, 1985, § 78; *Burghartz przeciwko Szwajcarii*, 1994, § 27; *Schuler-Zraggen przeciwko Szwajcarii*, 1993, § 67; *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 127; *J.D. i A. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2019, § 89; *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI], 2022, § 95).

100. Trybunał orzekł, że odniesienia do tradycji, ogólnych założeń lub panujących w danym kraju postaw społecznych nie stanowią wystarczającego uzasadnienia dla odmiennego traktowania ze względu na płeć (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 127). Na przykład Państwom zabroniono narzucania tradycji wynikających z pierwotnej roli mężczyzny i drugorzędnej roli kobiety w rodzinie (*Ünal Tekeli przeciwko Turcji*, 2004, § 63; *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 127; *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI], 2022, § 110). Odwołanie się do tradycyjnego podziału ról płciowych w społeczeństwie nie może uzasadniać np. wykluczenia mężczyzn z prawa do urlopu rodzicielskiego. Stereotypy dotyczące płci, takie jak postrzeganie kobiet jako głównych opiekunek dzieci i mężczyzn jako głównych żywicieli rodziny, nie mogą same w sobie stanowić wystarczającego uzasadnienia dla odmiennego traktowania, podobnie jak inne tego rodzaju stereotypy oparte na rasie, pochodzeniu etnicznym, kolorze skóry lub orientacji seksualnej (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012, § 143). W sprawie *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI] z 2022 r. (§ 113) Trybunał uznał, że ustawodawstwo krajowe wprowadzające różnicę między kobietami i mężczyznami w zakresie dostępu do renty rodzinnej dla osoby pozostającej przy życiu po śmierci żywiciela utrzymywało uprzedzenia i stereotypy dotyczące charakteru lub roli kobiet w społeczeństwie i było niekorzystne zarówno dla kariery zawodowej kobiet, jak i dla życia rodzinnego mężczyzn.

101. Trybunał uznał, że zróżnicowane traktowanie ze względu na płeć narusza art. 14 w różnych obszarach, takich jak:

- równość w małżeństwie (*Ünal Tekeli przeciwko Turcji*, 2004; *Burghartz przeciwko Szwajcarii*, 1994; *Nurcan Bayraktar przeciwko Turcji**, 2023);
- dostęp do zatrudnienia (*Emel Boyraz przeciwko Turcji*, 2014);
- wiek emerytalny (*Moraru i Marin przeciwko Rumunii*, 2022; *Pajk i Inni przeciwko Polsce*, 2023);
- urlopy rodzicielskie i zasiłki (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012; *Gruba i Inni przeciwko Rosji*, 2021);
- renty rodzinne dla osób pozostałych przy życiu po śmierci żywiciela (*Willis przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2002; *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI], 2022);
- obowiązki obywatelskie (*Zarb Adami przeciwko Malcie*, 2006; *Karlheinz Schmidt przeciwko Niemcom*, 1994);
- łączenie rodzin (*Abdulaziz, Cabales i Balkadali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1985);
- nazwiska dzieci (*Cusan i Fazzo przeciwko Włochom*, 2014; *León Madryt przeciwko Hiszpanii*, 2021); lub
- przemoc domowa (*Opuz przeciwko Turcji*, 2009; *Volodina przeciwko Rosji*, 2019; *Tkheldze przeciwko Gruzji*, 2021; *A.E. przeciwko Bułgarii*, 2023; *Vieru przeciwko Republice Mołdawii*, 2024);
- handel ludźmi i niewolnictwo (*F.M. i Inni przeciwko Rosji*(2024).

102. W sprawie *Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii* z 2017 r. Trybunał orzekł, że kwestią sporną było założenie, przyjęte przez sądy krajowe w postępowaniach dotyczących zaniedbań medycznych, że seksualność nie jest tak ważna dla pięćdziesięcioletniej kobiety i matki dwójki dzieci, jak dla kogoś młodszego. Założenie to odzwierciedlało tradycyjny pogląd, że seksualność kobieca jest ściśle związana z posiadaniem dzieci, ignorując tym samym jej znaczenie fizyczne i psychiczne dla samorealizacji kobiet.

103. Ogólnie rzecz biorąc, w kontekście art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1, Trybunał stosował test „w sposób oczywisty pozbawiony uzasadnionych podstaw” jedynie w okolicznościach, w których domniemana różnica w traktowaniu wynikała ze środka przejściowego mającego na celu skorygowanie historycznej nierówności (*Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2006, §§ 61–66; *Runkee i White przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2007, §§ 40–41; *British Gurkha Welfare Society i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2016, § 81). Trybunał uznał na przykład, że różnica w traktowaniu kobiet i mężczyzn w państwowym systemie emerytalnym jest dopuszczalna, ponieważ stanowi formę pozytywnych środków mających na celu korygowanie faktycznych nierówności między płciami (*Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2006, § 61; *Andrie przeciwko Republice Czeskiej*, 2011, § 60). Podobnie w sprawie *Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI] z 2017 r. dotyczącej zwolnienia kobiet z kary dożywotniego pozbawienia wolności, Trybunał zwrócił uwagę na ochronę kobiet przed przemocą ze względu na płeć, znęcaniem się i molestowaniem seksualnym w środowisku więziennym, a także na potrzebę ochrony ciąży i macierzyństwa (§ 82). Trybunał uznał również w sprawie *Alexandru Enache przeciwko Rumunii* z 2017 r., że przepisy krajowe zezwalające na odroczenie kary pozbawienia wolności dla matek, ale nie ojców, małych dzieci były uzasadnione w celu uwzględnienia szczególnej więzi między matką a dzieckiem w pierwszym roku życia dziecka (§ 76).

104. Poza kontekstem majątkowym dotyczącym środków przejściowych i gdy domniemana dyskryminacja była oparta na płci, „bardzo ważne powody” byłyby wymagane, aby uzasadnić kwestionowany środek w odniesieniu do skarżących. W sprawie *J.D. i A. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2019 r., w której skarżąca była zakwaterowana w ramach „programu sanktuarium” mającego na celu ochronę ofiar poważnej przemocy domowej, Trybunał stwierdził, że obniżenie jej

zasilku mieszkaniowego było sprzeczne z celem tego programu (umożliwienie jej pozostania we własnym domu dla własnego bezpieczeństwa) i że nie podano ważnych powodów uzasadniających priorytet jednego uzasadnionego celu nad drugim.

105. W sprawie *Jurčić przeciwko Chorwacji* z 2021 r. Trybunał po raz pierwszy orzekł, że kobieta była dyskryminowana ze względu na ciążę. Skarżąca, której zatrudnienie rozpoczęło się dziesięć dni po poddaniu się zapłodnieniu *in vitro* (IVF), przeszła następnie na zwolnienie lekarskie z powodu powikłań związanych z ciążą. Jej wniosek o ubezpieczenie został ponownie rozpatrzony i odrzucony, ponieważ odpowiednie organy stwierdziły, że jej zatrudnienie było fikcyjne. Ponieważ jedynie kobiety mogą być traktowane odmiennie ze względu na ciążę, Trybunał stwierdził, że taka różnica w traktowaniu stanowi bezpośrednią dyskryminację ze względu na płeć, jeśli nie jest uzasadniona. Trybunał zidentyfikował również krajową praktykę ukierunkowaną na kobiety w ciąży, które często były poddawane weryfikacji autentyczności ich zatrudnienia, mimo że zgodnie z prawem krajowym pracodawca nie mógł odmówić zatrudnienia kobiety w ciąży ze względu na jej stan. Rozstrzygając sprawę skarżącą, organy krajowe ograniczyły się do stwierdzenia, że ze względu na zapłodnienie *in vitro* skarżąca nie była zdolna ze względów medycznych do podjęcia zatrudnienia, co oznaczało, że powinna była powstrzymać się od podjęcia zatrudnienia do czasu potwierdzenia ciąży. Stanowiło to bezpośrednie naruszenie zarówno prawa krajowego, jak i międzynarodowego i było równoznaczne ze zniechęceniem skarżącej do poszukiwania zatrudnienia ze względu na jej potencjalną ciążę. Wreszcie Trybunał wyraził również zaniepokojenie wydzwieniem wniosku władz krajowych, który sugerował, że kobiety nie powinny pracować ani szukać zatrudnienia w czasie ciąży lub samej możliwości jej wystąpienia, co stanowiło stereotypowe traktowanie płci. Z kolei w sprawie *Napotnik przeciwko Rumunii* z 2020 r. Trybunał uznał, że wcześniejsze zakończenie delegacji dyplomatycznej skarżącej za granicą z powodu jej ciąży było konieczne do zapewnienia i utrzymania zdolności funkcjonalnej misji dyplomatycznej, a ostatecznie do ochrony praw innych osób. Organ krajowe przedstawiły stosowne i wystarczające powody uzasadniające tę różnicę w traktowaniu, w związku z czym skarżąca nie doznała dyskryminacji.

106. W sprawie *Nurcan Bayraktar przeciwko Turcji** z 2023 r. Trybunał uznał, że odmowa zwolnienia kobiety, bez poddania jej badaniom lekarskim w celu udowodnienia, że nie jest w ciąży, z 300-dniowego okresu oczekiwania nałożonego na rozwiedzione kobiety pragnące ponownie zawrzeć związek małżeński, stanowiła dyskryminację ze względu na płeć z naruszeniem art. 14 w związku z art. 12. Nawet przy założeniu, że ustalenie ojcostwa stanowiło uzasadniony cel, dla którego przedmiotowy okres oczekiwania został nałożony na rozwiedzione kobiety, Trybunał uznał go za bezcelowy i nieskuteczny, zwracając jednocześnie uwagę na seksistowskie stereotypy, na których oparł się sąd krajowy, a mianowicie, że kobiety mają obowiązek wobec społeczeństwa ze względu na ich potencjalną rolę matki i zdolność do rodzenia dzieci.

107. W sprawie *Moraru i Marin przeciwko Rumunii* z 2022 r., która dotyczyła sytuacji urzędniczek służby cywilnej, których warunki przejścia na emeryturę różniły się od tych ustalonych dla mężczyzn, Trybunał stwierdził, że niedanie kobietom możliwości kontynuowania pracy po osiągnięciu wieku emerytalnego (i do czasu osiągnięcia wieku emerytalnego ustalonego dla mężczyzn) stanowiło dyskryminację ze względu na płeć, która nie była obiektywnie uzasadniona lub konieczna w danych okolicznościach (§ 123).

108. W sprawie *Paják i Inni przeciwko Polsce* z 2023 r. Trybunał stwierdził, że nowo wprowadzona różnica wieku między mężczyznami i kobietami w odniesieniu do wcześniejszego zakończenia ich kadencji jako sędziów stanowiła dyskryminację ze względu na płeć (§§ 260–63).

109. Trybunał zajmował się również szeregiem spraw dotyczących przemocy domowej w kontekście art. 2 i/lub 3 w związku z art. 14. Trybunał wyraźnie uznał przemoc domową za formę przemocy ze względu na płeć, która z kolei była formą dyskryminacji kobiet (*Opuz przeciwko Turcji*, 2009, §§ 184–191; *Halime Kılıç przeciwko Turcji*, 2016, § 113; *M.G. przeciwko Turcji*, 2016, § 115; *Tkheldze przeciwko Gruzji*, 2021). W tym kontekście zaniechanie przez Państwo ochrony kobiet przed przemocą domową może naruszać ich prawo do równej ochrony prawnej, przy czym zaniechanie to nie musi być celowe

(*Talpis przeciwko Włochom*, 2017, § 141; *Opuz przeciwko Turcji*, 2009, § 191; *Eremia przeciwko Republice Mołdawii*, 2013, § 85; *T.M. i C.M. przeciwko Republice Mołdawii*, 2014, § 57; *Vieru przeciwko Republice Mołdawii*, 2024).

110. W tego typu sprawach wystarczy, że skarżący przedstawi Trybunałowi odpowiednie i wystarczające elementy, aby przedstawić zarzut *prima facie* dyskryminacji, co następnie przeniesie ciężar dowodu na pozwane Państwo, aby wykazało, jakie środki zaradcze podjęło w celu naprawienia niekorzystnej sytuacji związanej z płcią. Wystarczające dowody mogą pochodzić z danych statystycznych udostępnionych przez władze lub instytucje akademickie, albo ze sprawozdań organizacji pozarządowych i obserwatorów międzynarodowych. Muszą one wykazać że: (i) przemoc domowa dotyczy głównie kobiety; oraz (ii) ogólna postawa władz stworzyła klimat sprzyjający takiej przemocy.

111. W sprawie <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119968> *Eremia przeciwko Republice Mołdawii* z 2013 r., która dotyczyła niepodjęcia przez organy krajowe odpowiednich środków w celu ochrony skarżącej i jej córek przed przemocą domową, Trybunał stwierdził, że (nie)działanie władz nie było zwykłym zaniechaniem lub opóźnieniem w radzeniu sobie z przemocą wobec pierwszej skarżącej popełnioną przez jej męża, ale stanowiło wielokrotne przyzwalanie na taką przemoc i odzwierciedlało dyskryminujące podejście do pierwszej skarżącej jako kobiety (§ 89; zob. także *Mudric przeciwko Republice Mołdawii*, 2013, § 63).

112. W sprawie *Volodina przeciwko Rosji* z 2019 r. Trybunał stwierdził, że rosyjskie ramy prawne – które nie definiowały przemocy domowej, ani jako odrębnego przestępstwa, ani jako elementu obciążającego inne przestępstwa, i ustanowiły minimalny próg ciężkości obrażeń wymagany do wszczęcia postępowania karnego z oskarżenia publicznego – nie spełniały wymogów związanych z pozytywnym obowiązkiem Państwa do ustanowienia i skutecznego stosowania systemu karania wszystkich form przemocy domowej i zapewnienia wystarczających zabezpieczeń dla ofiar. Brak ustawodawstwa definiującego przemoc domową i zajmującego się nią na poziomie systemowym świadczy o niechęci władz do uznania powagi i skali problemu przemocy domowej w Rosji oraz jego dyskryminacyjnego wpływu na kobiety. Tolerując przez wiele lat klimat sprzyjający przemocy domowej, władze rosyjskie nie zdołały stworzyć warunków dla faktycznej równości płci, które umożliwiłyby kobietom życie wolne od strachu przed niewłaściwym traktowaniem lub atakami na ich integralność fizyczną oraz korzystanie z równej ochrony prawnej. W sprawie *Tunikova i Inni przeciwko Rosji* z 2021 r. Trybunał powtórzył te ustalenia i wskazał, że pozwany Rząd powinien podjąć szczegółowe środki ogólne w celu szybkiego wypełnienia swoich zobowiązań wynikających z Konwencji.

113. W sprawie *Talpis przeciwko Włochom* z 2017 r., w której skarżąca była narażona na szereg incydentów przemocy domowej, których kulminacją było zamordowanie przez jej męża ich syna, Trybunał uznał, że skarżąca wykazała istnienie dowodów *prima facie* poprzez wnioski kilku organów, które wykazały, po pierwsze, że przemoc domowa dotyczyła głównie kobiet i że duża liczba kobiet została zamordowana przez swoich partnerów lub byłych partnerów, a po drugie, że we Włoszech utrzymywały się społeczno-kulturowe postawy tolerancji dla przemocy domowej. Wykazała również, że w jej konkretnym przypadku władze przez dłuższy czas pozostawały bezczynne. Niedawno w sprawie *Landi przeciwko Włochom* z 2022 r. Trybunał zauważył, że od czasu przyjęcia *Talpis* w 2017 r. Państwo włoskie podjęło liczne działania w celu wdrożenia konwencji stambulskiej, wykazując tym samym rzeczywistą wolę polityczną zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet. W tak zmienionym stanie prawnym skarżącej nie udało się zgromadzić żadnego dowodu *prima facie* na utrzymującą się powszechną inercję w systemie wymiaru sprawiedliwości utrudniającą zapewnienie skutecznej ochrony kobietom będącym ofiarami przemocy domowej lub na dyskryminujący charakter środków lub praktyk wdrożonych w jej sprawie.

114. W sprawie *Tkheldze przeciwko Gruzji* z 2021 r. córka skarżącej była maltretowana i ostatecznie została zabita przez swojego partnera. W kontekście niepowodzeń systemowych i dyskryminacji ze

względu na płeć oraz na podstawie odpowiednich danych statystycznych wskazujących, że przemoc domowa dotyczyła głównie kobiet (które stanowiły około 87% ofiar), kilku autorytatywnych międzynarodowych organów monitorujących, a także Biura Obrońcy Publicznego Gruzji, informujących, że przyczyny przemocy wobec kobiet były związane z dyskryminującymi stereotypami płci i postawami patriarchalnymi, Trybunał stwierdził, że władze krajowe nie podjęły działań zapobiegawczych w celu ochrony i zbadania bezczynności policji w jej sprawie (zob. również [A i B przeciwko Gruzji](#), 2022).

115. W sprawie [A.E. przeciwko Bułgarii](#) z 2023 r. skarżąca, wówczas nieletnia, padła ofiarą przemocy domowej ze strony swojego partnera. Opierając się na przedstawionych przez nią dowodach statystycznych, które wraz z poprzednimi sprawami dotyczącymi przemocy domowej wniesionymi przeciwko Bułgarii wykazały, że przemoc domowa w Bułgarii dotyczyła głównie kobiet (§§ 118–119), Trybunał uznał, że władze nie wykazały, jakie konkretne polityki mające na celu ochronę ofiar przemocy domowej i karanie sprawców były realizowane i z jakim skutkiem (§ 120), i nie obaliły *prima facie* argumentu skarżącej o ogólnej bierności instytucjonalnej w sprawach związanych z przemocą domową w Bułgarii (§ 122).

116. W sprawie [F.M. i Inni przeciwko Rosji](#) z 2024 r. skarżące, cudzoziemki o nieuregulowanym statusie imigracyjnym, były przedmiotem handlu ludźmi i zostały zmuszone do poddaństwa w Rosji. Trybunał zbadał sprawę na podstawie art. 14 w połączeniu z art. 4 i zastosował te same zasady, które odnoszą się do roszczeń o dyskryminację w związku z art. 2 i 3 w odniesieniu do biernej reakcji organów krajowych na przemoc domową ze względu na płeć (§ 341). Opierając się na dostępnych badaniach i danych statystycznych, Trybunał ustalił, że nieproporcjonalna liczba kobiet i dziewcząt padła ofiarą handlu ludźmi i ogólnie była bardziej narażona niż mężczyźni na wykorzystywanie przy użyciu siły lub gróźb (§ 342). Zauważył, że słabe wysiłki pozwanego Państwa w zakresie zwalczania handlu ludźmi, które odzwierciedlały ogólną sytuację, nieuchronnie uderzały głównie w osoby nieproporcjonalnie dotknięte handlem ludźmi, wyzyskiem pracowników i związaną z tym przemocą, w szczególności w pracownice będące nielegalnymi migrantkami (§ 344). Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 4, zauważając, że bezczynność Państwa pozwanego w zakresie wypełniania jego pozytywnych obowiązków wynikających z art. 4 oznaczała wielokrotne przyzwolenie na handel ludźmi, wyzysk pracowników i związaną z nimi przemoc ze względu na płeć, a także odzwierciedlała dyskryminacyjne podejście do skarżących. Ogólna i dyskryminująca bierność władz pozwanego Państwa stworzyła klimat sprzyjający handlowi ludźmi i ich wykorzystywaniu (§§ 346–347).

B. Rasa i kolor skóry

117. Pochodzenie etniczne i rasa to powiązane i zachodzące na siebie pojęcia ([Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie](#) [WI], 2009, § 43; [Timishev przeciwko Rosji](#), 2005, § 56). Podczas gdy pojęcie rasy jest zakorzenione w idei biologicznej klasyfikacji istot ludzkich na podgatunki na podstawie cech morfologicznych, takich jak kolor skóry lub cechy twarzy, pochodzenie etniczne ma swoje źródło w idei grup społecznych naznaczonych w szczególności wspólną narodowością, przynależnością plemienną, religią, wspólnym językiem lub kulturowym i tradycyjnym pochodzeniem ([Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie](#) [WI], 2009, § 43; [Timishev przeciwko Rosji](#), 2005, § 55).

118. Dyskryminacja ze względu na rzeczywiste lub domniemane pochodzenie etniczne danej osoby jest formą dyskryminacji rasowej ([Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie](#) [WI], 2009, § 43; [Timishev przeciwko Rosji](#), 2005, § 55). Dyskryminacja rasowa, podobnie jak przemoc rasowa, jest zjawiskiem szczególnie poważnym i ze względu na swoje groźne konsekwencje wymaga szczególnej czujności i zdecydowanej reakcji ze strony władz. Z tego powodu organy muszą wykorzystywać wszelkie dostępne środki do walki z rasizmem, wzmacniając w ten sposób demokratyczną wizję społeczeństwa, w którym różnorodność nie jest postrzegana jako zagrożenie, lecz jako źródło wzbogacenia ([Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie](#) [WI], 2009, § 43; [Nachova i Inni](#) [WI], 2005,

§ 145; *Timishev przeciwko Rosji*, 2005, § 56; *Soare i Inni przeciwko Rumunii*, 2011, § 201; *Stoica przeciwko Rumunii*, 2008, § 117).

119. W tym kontekście, gdy różnica w traktowaniu opiera się na rasie lub pochodzeniu etnicznym, pojęcie obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia należy interpretować tak ściśle, jak to możliwe (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 196; *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009, § 44). Żadnej różnicy w traktowaniu, która opiera się wyłącznie lub w decydującym stopniu na pochodzeniu etnicznym danej osoby, nie da się obiektywnie uzasadnić we współczesnym społeczeństwie demokratycznym, zbudowanym na zasadach pluralizmu i poszanowania różnych kultur (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 176; *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009, § 44; *Timishev przeciwko Rosji*, 2005, § 58).

120. Trybunał rozpatrywał szereg przypadków przemocy na tle rasowym, której dopuściła się policja (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005; *B.S. przeciwko Hiszpanii*, 2012; *Stoica przeciwko Rumunii*, 2008; *Bekos i Koutropoulos przeciwko Grecji*, 2005; *Turan Cakir przeciwko Belgii*, 2009; *Adzhigitova i Inni przeciwko Rosji*, 2021) lub przez osoby prywatne (*Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014; *Moldovan i Inni przeciwko Rumunii (nr 2)*, 2005; *Šečić przeciwko Chorwacji*, 2007; *Makhashev przeciwko Rosji*, 2012; *Fedorchenko i Lozenko przeciwko Ukrainie*, 2012)⁴.

121. W tym względzie organy Konwencji uznały również, że dyskryminacja ze względu na rasę może, w pewnych okolicznościach, sama w sobie stanowić „poniżające traktowanie” w rozumieniu art. 3 (*East African Asians przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1973, sprawozdanie Komisji; *Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014, § 23).

122. W przypadku podejrzenia, że przemoc miała podłoże rasowe, szczególnie ważne jest, aby oficjalne dochodzenie było prowadzone z wigorem i bezstronnością. Ponadto, podczas badania incydentów przemocy wywołanych podejrzeniami o rasizm, organy państwowe są zobowiązane do podjęcia wszelkich uzasadnionych działań w celu ustalenia, czy istniały jakiekolwiek rasistowskie motywy i ustalenia, czy uczucia nienawiści lub uprzedzenia oparte na pochodzeniu etnicznym danej osoby odegrały rolę w tych wydarzeniach. Należy to zrobić, mając na uwadze konieczność ciągłego potwierdzania potępienia rasizmu i nienawiści etnicznej przez społeczeństwo oraz podtrzymywania zaufania mniejszości do zdolności władz do ochrony ich przed groźbą przemocy na tle rasistowskim (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 160; *Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014, § 29). Obowiązek władz do poszukiwania możliwego związku między postawami rasistowskimi a danym aktem przemocy jest zatem nie tylko aspektem obowiązków proceduralnych wynikających z art. 2 i 3 Konwencji, ale także częścią odpowiedzialności spoczywającej na państwach na mocy art. 14 Konwencji w związku z art. 2 i 3 (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 160; *Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014, § 31; *Menson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), 2003).

123. Trybunał doprecyzował zakres obowiązku zbadania aktu przemocy na tle rasowym w sprawie *Škorjanec przeciwko Chorwacji* z 2017 r., w której skarżąca została zaatakowana z powodu romskiego pochodzenia etnicznego jej partnera. Artykuł 14 w związku z art. 3 dotyczy zatem nie tylko aktów przemocy opartych na faktycznym lub domniemanym statusie osobistym lub cechach ofiary, ale także aktów przemocy opartych na faktycznej lub domniemanej asocjacji lub powiązaniu ofiary z inną osobą, która faktycznie lub przypuszczalnie posiada określony status lub cechę chronioną.

124. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 8 w sprawie *Burlya i Inni przeciwko Ukrainie* z 2018 r., dotyczącej braku ochrony romskich mieszkańców przez policję przed wcześniej zaplanowanym atakiem na ich domy ze strony antyromskiego tłumu. Chociaż w czasie zdarzeń część skarżących nie przebywała we wsi i nie doszło do przemocy fizycznej, Trybunał wziął pod uwagę fakt, że nie przeprowadzono żadnego dochodzenia i żadna osoba nie poniosła odpowiedzialności za atak.

125. W sprawie *Paketova i Inni przeciwko Bułgarii* z 2022 r. Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 w związku z art. 14, ponieważ skarżący zostali zmuszeni do opuszczenia swoich domów w związku z

4. Zob. sekcja „Dyskryminacja poprzez przemoc” poniżej.

powtarzającymi się marszami antyromskimi w ich wiosce, których mogli się słusznie obawiać, nawet jeśli nie ustalono, że protestujący faktycznie znajdowali się w bliskiej odległości od skarżących, a także z powodu wielokrotnego publicznego okazywania przez urzędników sprzeciwu wobec powrotu Romów do ich domów, który to sprzeciw stanowił rzeczywistą przeszkodę dla pokojowego powrotu skarżących.

126. Trybunał stwierdził również naruszenie art. 14 w związku z art. 2 Protokołu nr 1 w szeregu spraw dotyczących prawa uczniów romskich do edukacji (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007; *Horváth i Kiss przeciwko Węgrom*, 2013; *Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji* [WI], 2010; *Lavida i Inni przeciwko Grecji*, 2013; *Sampanis i Inni przeciwko Grecji*, 2008; *Elmazova i Inni przeciwko Macedonii Północnej*, 2022; *Szolcsan przeciwko Węgrom*, 2023; *Salay przeciwko Słowacji**, 2025)⁵.

127. Co więcej, w odniesieniu w szczególności do dyskryminacji Romów, Trybunał wielokrotnie podkreślał, że w wyniku burzliwej historii i nieustannego wykorzeniania Romowie stali się szczególnym rodzajem defaworyzowanej i podatnej na zagrożenia mniejszości (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007, § 182). Dlatego też należy zwrócić szczególną uwagę na ich potrzeby i odmienny styl życia zarówno w odpowiednich ramach regulacyjnych, jak i przy podejmowaniu decyzji w konkretnych przypadkach (*tamże*, § 181).

128. W sprawie *Terna przeciwko Włochom* z 2021 r. wnuczka skarżącej została objęta opieką publiczną, ponieważ żyła w środowisku przestępczym, a skarżąca nie była w stanie się nią opiekować. Chociaż opiekun dziecka zwrócił się do sądu o całkowite zawieszenie kontaktów skarżącej z wnuczką ze względu na ryzyko uprowadzenia dziecka przez innych członków społeczności romskiej, wniosek ten został odrzucony przez sąd. Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 w związku z tym, że z powodu problemu systemowego we Włoszech nigdy nie doszło do odwiedzin między skarżącą a jej wnuczką. Jednak pomimo dostępnych danych wskazujących, że duża liczba dzieci romskich została objęta opieką we Włoszech, w niniejszej sprawie sądy krajowe nie wykorzystały argumentów dotyczących pochodzenia etnicznego dziecka, a zamiast tego ich działania opierały się na najlepszym interesie konkretnego dziecka. Co więcej, chociaż rozważania opiekuna odzwierciedlały uprzedzenia i nie mogły zostać odrzucone jako niefortunne uwagi, same w sobie nie były wystarczające, aby stwierdzić, że decyzje sądu krajowego były motywowane pochodzeniem etnicznym dziecka.

129. Inne obszary, w których Trybunał stwierdził naruszenia swoich przepisów o zakazie dyskryminacji ze względu na rasę / pochodzenie etniczne, dotyczyły wymogu przynależności do jednego z trzech „narodów konstytutywnych” Bośni i Hercegowiny, aby móc ubiegać się o prawo do kandydowania w wyborach na najwyższe stanowiska polityczne w tym kraju (*Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009), prawo do swobodnego przemieszczania się narodu czeczeńskiego w Rosji, które uznano za ograniczone wyłącznie ze względu na pochodzenie etniczne skarżącego (*Timishev przeciwko Rosji*, 2005), przepisy dotyczące łączenia rodzin, które miały nieproporcjonalnie negatywny wpływ na osoby o innym pochodzeniu etnicznym (*Biao przeciwko Danii* [WI], 2016).

130. Trybunał stwierdził, że prawa wyborcze skarżących zostały naruszone przez niedociągnięcia w systemie głosowania mniejszości narodowych wpływające na tajność głosowania, wolny wybór polityczny wyborców i uniemożliwiające kandydatowi mniejszości narodowej zdobycie miejsca w parlamencie (*Bakirdzi i E.C. przeciwko Węgrom*, 2022)⁶.

131. Sprawy *Budinova i Chaprazov przeciwko Bułgarii* oraz *Behar i Gutman przeciwko Bułgarii* dotyczyły niewywiązania się przez Państwo z pozytywnego obowiązku ochrony jednostek przed mową nienawiści ze strony polityka, skierowaną przeciwko Romom w pierwszej sprawie i przeciwko Żydom w drugiej sprawie. Trybunał wyjaśnił, kiedy takie wypowiedzi wchodzą w zakres „życia prywatnego” i skrytykował bułgarskie władze za brak odpowiedniej oceny charakteru wypowiedzi polityka. Przypisując w istocie znaczną wagę jego wolności wypowiedzi w odniesieniu do zaskarżonych

5. Zob. sekcję „Prawo do nauki” poniżej.

6. Zob. także punkt „Prawa polityczne”, poniżej.

oświadczeń i bagatelizując ich wpływ na prawo skarżących do poszanowania życia prywatnego jako odpowiednio etnicznych Żydów i etnicznych Romów mieszkających w Bułgarii, sądy krajowe nie przeprowadziły wymaganego wyważenia zgodnie z orzecznictwem Trybunału, a tym samym nie wywiązały się z pozytywnego obowiązku odpowiedniego reagowania na dyskryminację ze względu na pochodzenie etniczne skarżących i zapewnienia poszanowania ich „życia prywatnego”.

132. W sprawie *Muhammad przeciwko Hiszpanii* z 2022 r. skarżący i jego przyjaciel, obaj obywatele Pakistanu o tym samym pochodzeniu etnicznym, zostali poproszeni o wylegitymowanie się na ulicy publicznej rzekomo wyłącznie ze względu na ich rasę. W sprawie *Basu przeciwko Niemcom* z 2022 r. policja przeprowadziła kontrolę tożsamości skarżącego, obywatela Niemiec pochodzenia indyjskiego, oraz jego córki, w pociągu, rzekomo z powodu jego ciemnego koloru skóry. W sprawie *Wa Baile przeciwko Szwajcarii* z 2024 r. skarżący został zatrzymany i przeszukany na stacji kolejowej rzekomo wyłącznie z powodu swojego ciemnego koloru skóry.

133. Trybunał może jednak podjąć decyzję o nierozpatrywaniu sprawy na podstawie art. 14, jeżeli stwierdził już odrębne naruszenie artykułu Konwencji w aspekcie materialnym. Na przykład w sprawie *V.C. przeciwko Słowacji* z 2011 r., która dotyczyła sterylizacji romskiej kobiety bez jej świadomej zgody, Trybunał stwierdził naruszenie art. 3 (Zakaz tortur) i art. 8 (Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) i nie uznał za konieczne odrębnego zbadania skargi skarżącej na podstawie art. 14.

C. Język

134. Najważniejszą sprawą, w której Trybunał zajął się dyskryminacją ze względu na język, jest *Belgijska sprawa językowa* z 1968 r., dotycząca nauczania języków w belgijskim systemie edukacji. Państwo odmówiło ustanowienia lub subsydiowania, w niderlandzkim regionie jednojęzycznym, edukacji w szkołach podstawowych, w których językiem wykładowym był francuski. Dla Trybunału różnica w traktowaniu była uzasadniona, ponieważ oba regiony są w przeważającej mierze jednojęzyczne, a udostępnienie nauczania w obu językach nie byłoby wykonalne. Co więcej, rodzinom nie uniemożliwiano korzystania z prywatnej edukacji w języku francuskim w regionach niderlandzkojęzycznych.

135. Trybunał wyjaśnił również, że prawo zapisane w art. 2 Protokołu nr 1 gwarantujące prawo do nauki nie obejmuje prawa dostępu do edukacji w określonym języku, a prawo do otrzymywania nauki w jednym z języków narodowych, mianowicie w językach urzędowych danego kraju (*Valiullina i Inni przeciwko Łotwie*, 2023, § 135). W sprawie *Valiullina i Inni przeciwko Łotwie* z 2023 r. stwierdził, że reforma legislacyjna zwiększająca odsetek przedmiotów nauczanych w języku łotewskim w szkołach publicznych i mająca na celu ograniczenie używania języka rosyjskiego w edukacji nie została uznana za sprzeczną z art. 14 Konwencji w związku z art. 2 Protokołu nr 1 do Konwencji (podobne podejście w odniesieniu do szkół prywatnych opisano w sprawie *Džibuti i Inni przeciwko Łotwie*, 2023)

136. Poza kontekstem edukacji, organy Konwencji potwierdziły, że Konwencja nie gwarantuje wolności językowej jako takiej, a w szczególności prawa do używania wybranego języka w relacjach jednostki z instytucjami publicznymi oraz do otrzymywania odpowiedzi w tym języku (*Igors Dmitrijevs przeciwko Łotwie*, 2006, § 85; *Pahor przeciwko Włochom*, 1994, decyzja Komisji; *Stowarzyszenie „Andecha Astur” przeciwko Hiszpanii*, 1997, decyzja Komisji; *Fryske Nasjonale Partij i Inni przeciwko Holandii*, 1985, decyzja Komisji; *Isop przeciwko Austrii*, 1962, decyzja Komisji).

137. Sprawa *Macalin Moxamed Sed Dahir przeciwko Szwajcarii* (dec.) z 2015 r. dotyczyła obywatelki Somalii, mieszkającej i zamężnej w Szwajcarii, której wniosek o zezwolenie na zmianę nazwiska został odrzucony. Prośba ta wynikała z faktu, że gdy nazwisko panińskie skarżącej wymawiano zgodnie z zasadami wymowy „zachodniej”, nabierało ono w języku somalijskim poniżającego znaczenia. Skarżąca stwierdziła, że padła ofiarą dyskryminacji ze względu na język, co stanowi naruszenie art. 14 w związku z art. 8. Trybunał uznał skargę za w sposób oczywisty nieuzasadnioną, ponieważ język, w którym słyszano obraźliwe znaczenie, był językiem somalijskim, a zatem sytuacja skarżącej nie była

porównywalna z sytuacją osób, których imiona nabrały upokarzającego znaczenia w powszechnie używanych językach narodowych.

138. W sprawie *Paun Jovanović przeciwko Serbii* z 2023 r. skarżącemu odmówiono prawa do używania języka ijekawskiego, jednego z dwóch wariantów języka serbskiego w równym stopniu używanego oficjalnie w kraju, podczas występowania w imieniu swojego klienta w postępowaniu sądowym. Trybunał zauważył, że skarżący został potraktowany inaczej niż jakikolwiek inny prawnik, który używał języka ekawskiego, innego oficjalnego wariantu języka serbskiego, i który, w przeciwieństwie do skarżącego, nie został poproszony przez sąd o używanie „języka urzędowego w postępowaniu” (§ 83). Trybunał stwierdził, że nie mogło istnieć obiektywne i racjonalne uzasadnienie dla takiego traktowania (§ 91)⁷.

D. Religia

139. Wraz z ochroną przed dyskryminacją ze względu na religię przewidzianą w art. 14 Konwencji zawiera materialne postanowienie wyraźnie przewidujące prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania zapisane w art. 9 Konwencji⁸. Pojęcia te chronią „ateistów, agnostyków, sceptyków i osoby niezainteresowane”, chroniąc w ten sposób tych, którzy decydują się na wyznawanie lub niewyznawanie przekonań religijnych oraz na praktykowanie lub niepraktykowanie określonej religii (*S.A.S. przeciwko Francji* [WI], 2014, § 124; *İzzettin Doğan i Inni przeciwko Turcji* [WI], 2016, § 103). Religia i wiara są z natury osobiste i subiektywne i nie muszą koniecznie odnosić się do wiary określonej przez instytucje (*Moskiewski Oddział Armii Zbawienia przeciwko Rosji*, 2006, §§ 57–58; *Kościół Metropolitalny Besarabii i Inni przeciwko Mołdawii*, 2001, § 114; *Hasan i Chaush przeciwko Bułgarii* [WI], 2000, §§ 62 i 78). Nowsze religie, takie jak scjentologia, a także niekonwencjonalne stowarzyszenia religijne, również zostały uznane za kwalifikujące się do ochrony (*Kościół Scjentologiczny w Moskwie przeciwko Rosji*, 2007; *Starożytnie bałtyckie stowarzyszenie religijne „Romuva” przeciwko Litwie*, 2021).

140. Trybunał wielokrotnie orzekał, że wykonując swoje uprawnienia regulacyjne w tej dziedzinie oraz w stosunkach z różnymi religiami, wyznaniem i przekonaniami, Państwo ma obowiązek zachowania neutralności i bezstronności (*Członkowie Zboru Świadków Jehowy Gldani i Inni przeciwko Gruzji*, 2007, § 131; *Manoussakis i Inni przeciwko Grecji*, 1996, § 47; *Kościół Metropolitalny Besarabii i Inni przeciwko Mołdawii*, 2001, § 123). Obowiązek ten był niezgodny z jakimikolwiek uprawnieniami Państwa do oceny legalności przekonań religijnych lub sposobów ich wyrażania (*İzzettin Doğan i Inni przeciwko Turcji* [WI], 2016, § 68; *S.A.S. przeciwko Francji* [WI], 2014, § 55; *Eweida i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2013, § 81).

141. Wspólnoty religijne były autonomiczne w tym sensie, że Państwa nie były zobowiązane do stworzenia szczególnych ram prawnych w celu przyznania im specjalnego statusu pociągającego za sobą określone przywileje, ale Państwo, które stworzyło taki status, musiało zapewnić, że grupy religijne miały sprawiedliwą możliwość ubiegania się o ten status i że ustalone kryteria były stosowane w sposób niedyskryminujący (*İzzettin Doğan i Inni przeciwko Turcji* [WI], 2016, § 164). W odniesieniu do dyskryminacji ze względu na religię Trybunał orzekł, że zróżnicowane traktowanie oparte wyłącznie na religii jest niedopuszczalne (*Hoffmann przeciwko Austrii*, 1993, § 36).

142. Trybunał uznał, że różnica w traktowaniu ze względu na religię nie była wystarczająco uzasadniona, co doprowadziło do naruszenia art. 14 w sprawach dotyczących np.

- przemocy ze względu na wiarę ofiar (*Członkowie Zboru Świadków Jehowy w Gldani i Inni przeciwko Gruzji*, 2007; *Milanović przeciwko Serbii*, 2010);

7. Zob. także punkt „Artykuł 1 Protokołu nr 12” powyżej.

8. W tym kontekście zobacz także *Przewodnik po art. 9 Konwencji* (Wolność myśli, sumienia i wyznania).

- niezdolności niektórych Kościołów do zapewnienia edukacji religijnej w szkołach i zawierania oficjalnie uznawanych małżeństw religijnych (*Savez crkava „Riječ života” i Inni przeciwko Chorwacji*, 2010);
- odmowy przyznania praw rodzicielskich ze względu na przekonania religijne rodzica (*Hoffmann przeciwko Austrii*, 1993; *Vojnity przeciwko Węgrom*, 2013);
- zakazu noszenia przez pracowników prywatnych firm symboli religijnych, mimo że nie stwarzają one zagrożenia dla zdrowia lub bezpieczeństwa (*Eweida i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2013; zobacz, *a contrario*, sprawa *Ebrahimian przeciwko Francji*, 2015, która została zbadana wyłącznie z punktu widzenia art. 9);
- wymogu uzyskania świadectwa dopuszczenia dla imigrantów pragnących zawrzeć związek małżeński inny niż w Kościele Anglii (*O'Donoghue i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2010);
- niespójnego stosowania okresów kwalifikujących do rejestracji jako związek wyznaniowy (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i Inni przeciwko Austrii*, 2008);
- nieudzielenia uczniowi zwolnienia z lekcji religii zajęć z etyki i związanych z nimi ocen (*Grzelak przeciwko Polsce*, 2010);
- nieuznania usług związanych z wiarą alewitów za religijne usługi publiczne (*İzzettin Doğan i Inni przeciwko Turcji* [WI], 2016)
- odmowy uznania przez Państwo pogańskiego związku wyznaniowego, który spełniał kryteria kwalifikowalności, z powodów niezgodnych z obowiązkiem Państwa w zakresie neutralności i bezstronności (*Starożytnie bałtyckie stowarzyszenie religijne „Romuva” przeciwko Litwie*, 2021);
- odmowy zwolnienia z podatku budynków wykorzystywanych do publicznego praktykowania nieuznawanej religii (*Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses i Inni przeciwko Belgii*, 2022);
- niemożności otwarcia muzułmańskiej szkoły z internatem z powodu sprzeciwu podmiotów prywatnych (*Gruzińskie Związki Muzułmańskie i Inni przeciwko Gruzji*, 2023).

143. Trybunał stwierdził dyskryminację przez asocjację ze względu na religię w sprawie *Molla Sali przeciwko Grecji* [WI] z 2018 r. dotyczącej różnicy w traktowaniu skarżącej jako beneficjentki testamentu sporządzonego zgodnie z kodeksem cywilnym przez spadkodawcę wyznania muzułmańskiego w porównaniu ze spadkodawcą niemuzułmańskim. Trybunał ustanowił również pozytywny obowiązek odmiennego traktowania przez Państwa osób skazanych za przestępstwa popełnione ze względu na ich przekonania religijne (*Thlimmenos przeciwko Grecji* [WI], 2000).

144. W niektórych przypadkach Trybunał uznał, że inne konkurujące ze sobą prawa i wolności wzięły górę nad wolnością wyznania, co pozwoliło mu stwierdzić, że różnica w traktowaniu ze względu na religię była uzasadniona. W sprawie *S.A.S. przeciwko Francji* [WI] z 2014 r. dotyczącej zakazu pełnego zasłaniania twarzy w miejscach publicznych, Trybunał stwierdził, że chociaż można uznać, że przedmiotowy zakaz miał szczególne negatywne skutki dla sytuacji muzułmanek, które ze względów religijnych chciały nosić chustę zasłaniającą w pełni twarz w miejscach publicznych, środek ten miał obiektywne i racjonalne uzasadnienie, a mianowicie dążenie do osiągnięcia celów bezpieczeństwa publicznego i poszanowania minimalnego zestawu wartości otwartego i demokratycznego społeczeństwa (§§ 160–162; zob. także *Köse i Inni przeciwko Turcji* (dec.), 2006). W sprawie *Eweida i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2013 r., dotyczącej m.in. prawa urzędnika stanu cywilnego i terapeuty do odmowy zawierania małżeństw osób tej samej płci oraz udzielania porad takim parom, Trybunał uznał, że ich zwolnienie z powodu odmowy świadczenia usług, do których zostali zatrudnieni, nie naruszyło ich praw wynikających z Konwencji. W tym względzie Trybunał podkreślił, że decyzja jednostki o zawarciu umowy o pracę i podjęciu obowiązków, o których wiedziała, że będą miały wpływ na jej swobodę uzewnętrzniania przekonań religijnych, choć nie ma decydującego znaczenia dla

kwestii, czy doszło do ingerencji w prawa wynikające z art. 9, musi jednak zostać wyważona przy ocenie, czy zachowano właściwą równowagę (§ 109).

145. W sprawie *Palau-Martinez przeciwko Francji* z 2003 r. Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 w związku z art. 14 ze względu na fakt, że prawo pobytu dziecka zostało określone na podstawie przekonań religijnych skarżących. Niedawno w sprawie *T.C. przeciwko Włochom* z 2022 r. odwoławcze i podlegające kontroli postanowienie zakazujące skarżącemu, który był Świadkiem Jehowy, aktywnego angażowania swojego małego dziecka, wychowanego w katolicyzmie, w jego praktyki religijne, zostało uznane za nienaruszające jego praw wynikających z art. 14 w związku z art. 8 w świetle art. 9 Konwencji.

146. Sprawa *Cha'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji* [WI] z 2000 r. dotyczyła odmowy przez Państwo zezwolenia ortodoksyjnemu stowarzyszeniu żydowskiemu na przeprowadzanie uboju rytualnego zgodnie z jego surowymi wymogami. Stowarzyszenie wnioskuje twierdziło, że odmowa Państwa miała charakter dyskryminacyjny, ponieważ udzieliło ono takiej zgody innemu stowarzyszeniu. Trybunał stwierdził, że taka odmowa miała na celu osiągnięcie uzasadnionego celu i że zachowano racjonalny stosunek proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a zamierzonym celem. Nie naruszyło to zatem praw skarżącego stowarzyszenia przewidzianych w art. 14. W sprawie *Alujer Fernández i Caballero García przeciwko Hiszpanii* (dec.) z 2001 r. skarżący byli członkami Ewangelickiego Kościoła Baptystów w Walencji i skarżyli się na niemożność przeznaczenia części podatku dochodowego bezpośrednio na ich Kościół, bez uprzedniego porozumienia z Państwem hiszpańskim. Trybunał uznał ich skargę za niedopuszczalną, ponieważ nałożony na Kościoły obowiązek zawarcia porozumienia z Państwem w celu uzyskania prawa do części dochodów z podatku dochodowego nie wydawał się nieuzasadniony lub nieproporcjonalny w świetle szerokiego marginesu swobody, z którego korzystają Państwa w tej dziedzinie. Sprawa *Executief van de Moslims van België i Inni przeciwko Belgii* z 2024 r. dotyczyła obowiązku ogłuszania zwierząt przed ubojem rytualnym, a Trybunał stwierdził, że władze państwowe prawidłowo uwzględniły różnicę między skarżącymi, wyznawcami islamu i judaizmu, a pozostałą częścią populacji, której nie obowiązywały ścisłe wymogi ze względu na religię (§ 148). W dalszej części powołano się na ustalenia dokonane na podstawie artykułu 9 (§ 82-124), w którym ustalono, że dobrostan zwierząt można powiązać z „moralnością publiczną” jako jednym z uzasadnionych celów wyczerpująco wymienionych w drugim ustępie art. 9 (§§ 92–102) i że uchwalając kwestionowane przepisy, władze krajowe nie przekroczyły swojego marginesu swobody (§ 123).

E. Poglądy polityczne lub inne

147. Już w 1976 r. Trybunał ustalił, że prawo do wolności wypowiedzi chroni nie tylko „informacje” lub „idee”, które zostały przychylnie przyjęte lub uznane za nieobraźliwe lub obojętne, ale także te, które obrażają, szokują lub niepokoją Państwo lub jakkolwiek sektor społeczeństwa (*Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1976, § 49)⁹. Poglądom politycznym nadano uprzywilejowany status. Trybunał wielokrotnie podkreślał, że wolne wybory i wolność wypowiedzi, a w szczególności wolność debaty politycznej, stanowią podstawę każdego ustroju demokratycznego (*Oran przeciwko Turcji*, 2014, § 51). W związku z tym uprawnienia Państw do nakładania ograniczeń na wyrażanie poglądów politycznych lub debatę na tematy będące przedmiotem zainteresowania publicznego są bardzo ograniczone (*Kurski przeciwko Polsce*, 2016, § 47).

148. Trybunał rzadko zajmował się sprawami dyskryminacji ze względu na poglądy polityczne lub inne. Sprawa *Gruzińska Partia Pracy przeciwko Gruzji* z 2008 r. dotyczyła wprowadzenia nowego systemu rejestracji wyborców na krótko przed wyborami w kontekście porewolucyjnym. Trybunał stwierdził, że skarżąca partia polityczna nie wykazała, że zakwestionowane mechanizmy wyborcze lub pozbawienie praw wyborczych wyborców z określonego terytorium były wymierzone wyłącznie w

9. W tym kontekście zob. także [Przewodnik po art. 10 Konwencji](#) (Wolność wyrażania opinii).

skarżącą partię i nie miały wpływu na innych kandydatów startujących w tych wyborach. Sprawa [Adali przeciwko Turcji](#) z 2005 r. dotyczyła zabójstwa dziennikarza, znanego z ostrej krytyki polityki i praktyk Rządu tureckiego i władz „Tureckiej Republiki Cypru Północnego”, oraz rzekomych powtarzających się aktów zastraszania jego żony, które według niej miały charakter dyskryminacyjny. Trybunał nie znalazł wystarczających dowodów, aby stwierdzić istnienie dyskryminacji ze względu na poglądy polityczne lub inne.

149. W sprawie [Virabyan przeciwko Armenii](#) z 2012 r., dotyczącej złego traktowania skarżącego przez funkcjonariuszy państwowych rzekomo motywowanego jego przekonaniami politycznymi, Trybunał uznał, że obowiązek władz do wykorzystania wszelkich dostępnych środków w celu zwalczania rasizmu i przemocy na tle rasowym miał również zastosowanie w sprawach, w których zarzucano, że traktowanie sprzeczne z art. 3 Konwencji zostało zadane z pobudek politycznych. Powtórzył, że pluralizm polityczny, który oznacza pokojowe współistnienie różnorodnych opinii i ruchów politycznych, ma szczególne znaczenie dla przetrwania demokratycznego społeczeństwa opartego na rządach prawa. Akty przemocy popełnione przez funkcjonariuszy Państwa mające na celu stłumienie, wyeliminowanie lub zniechęcenie do sprzeciwu politycznego lub ukaranie osób posiadających lub wyrażających odmienne poglądy polityczne stanowiły szczególne zagrożenie dla ideałów i wartości takiego społeczeństwa (§§ 199–200).

F. Pochodzenie narodowe lub społeczne

150. Zgodnie z powtarzającą się formułą stosowaną przez Trybunał, muszą zostać przedstawione bardzo ważne powody, aby Trybunał mógł uznać różnicę w traktowaniu opartą wyłącznie na podstawie obywatelstwa za zgodną z Konwencją ([Gaygusuz przeciwko Austrii](#), 1996, § 42; [Koua Poirrez przeciwko Francji](#), 2003, § 46; [Andrejeva przeciwko Łotwie](#) [WI], 2009, § 87). Na przykład w sprawie [Andrejeva przeciwko Łotwie](#) [WI] z 2009 r. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1 ze względu na odmowę uwzględnienia lat pracy skarżącej nabytych w byłym Związku Radzieckim (na dzisiejszym terytorium Łotwy i w czasie, gdy zamieszkiwała na Łotwie) przy obliczaniu jej uprawnień do emerytury, ponieważ nie posiadała obywatelstwa łotewskiego.

151. Niedawno w sprawie [Savickis i Inni przeciwko Łotwie](#) [WI] z 2022 r. Trybunał przyjął, że w kontekście różnic w traktowaniu ze względu na obywatelstwo, mogą istnieć pewne sytuacje, w których element osobistego wyboru związany z danym statusem prawnym może mieć znaczenie, zwłaszcza w zakresie, w jakim w grę wchodzi przywileje, uprawnienia i korzyści finansowe. W sprawie tej Trybunał został wezwany do zbadania, czy wyłączenie okresów zatrudnienia osób niebędących obywatelami, zamieszkujących na stałe w innych państwach byłego Związku Radzieckiego, z emerytury państwowej było dyskryminujące. Czyniąc to, Wielka Izba stwierdziła, że w przeciwieństwie do sprawy [Andrejeva](#), margines swobody był szeroki. W szczególnym kontekście przywrócenia niepodległości Łotwy po bezprawnej okupacji i aneksji Trybunał uznał, że przedstawiono bardzo ważne powody uzasadniające różnicę w traktowaniu skarżących i obywateli łotewskich w danych okolicznościach.

152. Inne sprawy dotyczące domniemanej dyskryminacji ze względu na narodowość dotyczyły np.

- odmowy udzielenia przez władze pomocy doraźnej bezrobotnemu mężczyźnie ze względu na brak obywatelstwa austriackiego ([Gaygusuz przeciwko Austrii](#), 1996);
- konsekwencji utraty obywatelstwa przez rodzinę na status skarżącej jako matki wielodzietnej rodziny i związane z tym jej uprawnienia emerytalne ([Zeïbek przeciwko Grecji](#), 2009);
- bezprawnie przebywającej cudzoziemki, której odmówiono pomocy prawnej w związku z zakwestionowaniem ojcostwa jej dziecka ([Anakomba Yula przeciwko Belgii](#), 2009);
- odmowy przyznania skarżącemu renty inwalidzkiej na tej podstawie, że nie był on obywatelem francuskim oraz że nie istniała wzajemna umowa między Francją a jego krajem obywatelstwa w odniesieniu do tego świadczenia ([Koua Poirrez przeciwko Francji](#), 2003);

- odmowy terapii społecznej lub złagodzenia warunków aresztu prewencyjnego ze względu na obce obywatelstwo skarżącego (*Rangelov przeciwko Niemcom*, 2012);
- przedłużającego się braku uregulowania przez władze słoweńskie statusu pobytu skarżących jako obywateli innych byłych republik jugosłowiańskich w następstwie ich niezgodnego z prawem „usunięcia” z rejestru stałych mieszkańców (*Kurić i Inni przeciwko Słowenii* [WI], 2012);
- wymogu uiszczania opłat za szkołę średnią przez cudzoziemców bez stałego miejsca zamieszkania (*Ponomaryovi przeciwko Bułgarii*, 2011);
- odmowy łączenia rodzin obywatelom naturalizowanym w przeciwieństwie do obywateli urodzonych w kraju (*Biao przeciwko Danii* [WI], 2016);
- ogólnego zakazu zastosowanego z mocą wsteczną i w sposób niedyskryminujący do wszystkich potencjalnych rodziców adopcyjnych z określonego obcego Państwa (*A.H. i Inni przeciwko Rosji*, 2017);
- odmowy wydania skarżącej dokumentu tożsamości obywatela Estonii na tej podstawie, że jej babka, która wybrała obywatelstwo estońskie w 1920 r. („optant”), nie osiedliła się w Estonii, aby potwierdzić swoje obywatelstwo (*Abo przeciwko Estonii* (dec.), 2024, §§ 4–5).

153. W sprawie *Biao przeciwko Danii* [WI] z 2016 r. Trybunał stwierdził, że prawo krajowe przyczyniło się do stworzenia wzorca, który utrudniał integrację cudzoziemców nowo przybyłych do kraju oraz że ogólne tendencyjne założenia lub dominujące uprzedzenia społeczne w danym kraju nie stanowiły wystarczającego uzasadnienia dla odmiennego traktowania w przypadkach dyskryminacji wobec naturalizowanych obywateli (§ 126).

G. Asocjacja z mniejszością (narodową)

154. W swoim orzecznictwie Trybunał nie zdefiniował pojęcia „mniejszości narodowej” ani nie stwierdził dyskryminacji wyłącznie ze względu na „asocjację z mniejszością narodową”. Jednakże w wielu sprawach poruszono kwestię korzystania z praw różnych mniejszości.

155. Kwestia „grup mniejszościowych” została podniesiona w niektórych sprawach dotyczących dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne. Na przykład w sprawie *Paraskeva Todorova przeciwko Bułgarii* z 2010 r. skarżącemu pochodzenia romskiego sąd krajowy odmówił wydania wyroku w zawieszeniu, odnosząc się do istnienia powszechnego poczucia bezkarności w społeczeństwie, podkreślając w szczególności zakres tego zjawiska u grup mniejszościowych, w przypadku których wyrok w zawieszeniu nie jest traktowany jako wyrok skazujący. Trybunał uznał, że taka decyzja podjęta w połączeniu z przynależnością etniczną skarżącego mogła ujawnić przykładowy wyrok dla społeczności romskiej poprzez skazanie osoby należącej do tej samej grupy mniejszościowej (§§ 38–40) i stwierdził naruszenie art. 14. W sprawie *Zăicescu i Fălticineanu przeciwko Rumunii* z 2024 r. Trybunał uznał, że skarżący, dwaj ocaleni z Holocaustu, mogą być postrzegani jako mający osobisty interes w postępowaniu mającym na celu ustalenie odpowiedzialności wysokich rangą wojskowych za Holocaust w Rumunii.

156. Trybunał podkreślił również konieczność ochrony „mniejszości seksualnej” na mocy art. 14. Sprawa *Bayev i Inni przeciwko Rosji* z 2017 r. dotyczyła prawnego zakazu publicznych oświadczeń dotyczących tożsamości, praw i statusu społecznego mniejszości seksualnych. Rząd twierdził, że przedmiotowe ustawodawstwo należy rozumieć w kontekście, w którym większość Rosjan nie akceptuje homoseksualności i niechętnie odnosi się do wszelkich przejawów relacji między osobami tej samej płci. Trybunał uznał, że chociaż prawdą jest, że powszechne nastroje mogą odgrywać ważną rolę w ocenie Trybunału, jeśli chodzi o uzasadnienie względami moralnymi, przedmiotowe ustawodawstwo stanowiło uprzedzenie wobec mniejszości homoseksualnej i byłoby niezgodne z podstawowymi wartościami Konwencji, gdyby korzystanie z praw konwencyjnych przez grupę mniejszościową było uzależnione od jej akceptacji przez większość (§ 70).

157. W sprawie *Molla Sali przeciwko Grecji* [WI] z 2018 r. Trybunał uznał również „zasadę wolnego samookreślenia” za ważne prawo w dziedzinie ochrony mniejszości (§ 157). W tej sprawie skarżąca skarżyła się na zastosowanie prawa islamskiego w postępowaniu dotyczącym dziedziczenia po jej mężu, pomimo faktu, że jej mąż sporządził testament zgodnie z greckim kodeksem cywilnym. Rząd stwierdził, że utrwalone orzecznictwo sądu kasacyjnego miało na celu ochronę mniejszości muzułmańskiej w Tracji. Trybunał wyraził wątpliwość, czy zaskarżony środek dotyczący praw spadkowych skarżącej był odpowiedni do osiągnięcia tego celu. Stwierdził, że odmowa członkom mniejszości religijnej prawa do dobrowolnego wyboru i korzystania z prawa powszechnego stanowiła nie tylko dyskryminujące traktowanie, ale także naruszenie zasady wolnego samookreślenia, która miała kardynalne znaczenie dla ochrony mniejszości. Zasada ta odnosiła się w swoim pozytywnym aspekcie do osób, które chciały być traktowane jako członkowie mniejszości, ale także w swoim negatywnym aspekcie, do prawa wyboru, aby nie być traktowanym jako członek określonej mniejszości. W tym drugim aspekcie wybór był całkowicie wolny, pod warunkiem, że był świadomy, i musiał być respektowany zarówno przez innych członków danej mniejszości, jak i przez samo Państwo. Żaden dwustronny lub wielostronny traktat lub inny instrument nie wymagał od nikogo poddania się wbrew jego woli specjalnemu reżimowi w zakresie ochrony mniejszości. W związku z tym Trybunał stwierdził, że kwestionowany środek nie był proporcjonalny do zamierzonego celu.

H. Własność

158. Trybunał badał dyskryminację ze względu na własność w dwóch wiodących sprawach: *Chassagnou i Inni przeciwko Francji* [WI], 1999 i *Chabauty przeciwko Francji* [WI], 2012¹⁰.

159. Sprawa *Chassagnou i Inni przeciwko Francji* [WI] z 1999 r. dotyczyła obowiązkowego włączenia gruntów skarżących do terenów łowieckich lokalnych stowarzyszeń myśliwych oraz obowiązku przystąpienia do tego stowarzyszenia, mimo że nie zgadzali się oni z jego celami. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1 i art. 11 Konwencji, ponieważ rozróżnienie między małymi i dużymi właścicielami ziemskimi w odniesieniu do ich swobody korzystania z ich własności do celów innych niż polowanie nie miało odpowiedniego uzasadnienia.

160. Z drugiej strony, w sprawie *Chabauty przeciwko Francji* [WI], 2012, Trybunał uznał, że niezdolność małych posiadaczy ziemskich, w przeciwieństwie do dużych posiadaczy ziemskich, do usunięcia ziemi spod kontroli zatwierdzonego stowarzyszenia myśliwych z powodów innych niż etyczne, nie stanowi naruszenia art. 14.

I. Urodzenie

161. Jeśli chodzi o osobistą cechę „statusu urodzenia”, Trybunał uważa, że konieczne jest przedstawienie bardzo ważnych powodów, aby rozróżnienie ze względu na urodzenie poza małżeństwem można było uznać za zgodne z Konwencją (*Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013, § 59; *Wolter i Sarfert przeciwko Niemcom*, 2017, § 58; *Inze przeciwko Austrii*, 1987, § 41), w tym w przypadku, gdy różnica w traktowaniu dotyczy rodziców dzieci urodzonych w związku małżeńskim lub poza nim (*Sahin przeciwko Niemcom* [WI], 2003; *Sommerfeld przeciwko Niemcom* [WI], 2003).

162. Już w 1979 r. Trybunał orzekł, że ograniczenia praw dziedziczenia dzieci ze względu na urodzenie są niezgodne z Konwencją (*Marckx przeciwko Belgii*, 1979, § 59). Od tego czasu Trybunał stale podkreślał tę podstawową zasadę, ustanawiając zakaz dyskryminacji ze względu na urodzenie dziecka „poza małżeństwem” jako standard ochrony europejskiego porządku publicznego (*Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013, § 57).

10. Zob. także *Opinia doradcza w sprawie różnicy w traktowaniu stowarzyszeń właścicieli gruntów „posiadających status uznany w dniu utworzenia zatwierdzonego miejskiego stowarzyszenia myśliwych” oraz stowarzyszeń utworzonych po tej dacie*, 2022.

163. Obecnie wśród Państw członkowskich Rady Europy panuje zgoda co do tego, że dzieci urodzone w związku małżeńskim i poza nim muszą być traktowane jednakowo. Doprowadziło to do ujednolicenia podejścia prawodawców krajowych w tej kwestii oraz do zmian społecznych i prawnych, które ostatecznie potwierdziły cel osiągnięcia równości dzieci (*Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013, § 58).

164. Rozróżnienie, które istniało w wielu Państwach członkowskich między dziećmi „urodzonymi poza małżeństwem” („nieślubnymi”) a dziećmi „urodzonymi w małżeństwie” („ślubnymi”) do celów dziedziczenia, wywołało szereg problemów w kontekście samego art. 8 Konwencji (*Johnston i Inni przeciwko Irlandii*, 1986) oraz na podstawie art. 14 w związku z art. 8 Konwencji (*Brauer przeciwko Niemcom*, 2009; *Vermeire przeciwko Belgii*, 1991) lub art. 1 Protokołu nr 1 (*Inze przeciwko Austrii*, 1987; *Mazurek przeciwko Francji*, 2000; *Fuzja i Cros przeciwko Francji*, 2004; *Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013). Trybunał rozszerzył swoje orzecznictwo, uwzględniając w nim rozporządzenia dobrowolne, potwierdzając zakaz dyskryminacji w przypadku rozporządzeń testamentowych (*Pla i Puncernau przeciwko Andorze*, 2004).

165. W sprawie dotyczącej odmowy przyznania obywatelstwa maltańskiego dziecku urodzonemu poza związkiem małżeńskim, którego matka nie była Maltanką, Trybunał wyjaśnił, że chociaż prawo do obywatelstwa nie było jako takie prawem konwencyjnym, a jego odmowa w sprawie skarżącego nie spowodowała naruszenia art. 8, jego wpływ na tożsamość społeczną skarżącego był taki, że mieścił się w ogólnym zakresie art. 14 Konwencji (*Genovese przeciwko Malcie*, 2011). Następnie stwierdzono naruszenie tego artykułu.

166. Jednakże w przypadkach, w których likwidacja majątku zmarłego nastąpiła na długo przed ustaleniem ojcostwa dziecka urodzonego poza związkiem małżeńskim, Trybunał stwierdził, że skarżący w takich przypadkach nie mieli wystarczającego interesu majątkowego w odniesieniu do majątku zmarłego rodzica, aby stanowił on „mienie” w rozumieniu art. 1 Protokołu nr 1 i że tym bardziej art. 14 również nie miał zastosowania (*Alboize-Barthes i Alboize-Montezume przeciwko Francji* (dec.), 2008; *Wysowska przeciwko Polsce* (dec.), 2018, § 51).

167. W sprawie *Zeggai przeciwko Francji* z 2022 r. (§ 55) Trybunał przyznał, że data urodzenia również odnosi się do statusu „urodzenia” danej osoby. Skarżący był traktowany inaczej niż jego młodsze rodzeństwo w odniesieniu do możliwości uzyskania obywatelstwa francuskiego, na podstawie tego, czy urodził się przed, czy po uzyskaniu niepodległości przez Algierię.

J. „Inne przyczyny”

168. Słowom „inne przyczyny” [w języku angielskim „other status” – dosł. „inny status”] nadawano zazwyczaj szerokie znaczenie (*Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010, § 70), a ich interpretacja nie ograniczała się do cech, które są osobiste w tym sensie, że są wrodzone lub nieodłączne (*Kiyutin przeciwko Rosji*, 2011, § 56; *Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2010, § 56).

1. Wiek

169. Trybunał uznał, że wiek stanowi „inne przyczyny” w rozumieniu art. 14 Konwencji (*Schwizgebel przeciwko Szwajcarii*, 2010, § 85; *Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii*, 2017, § 45). Jednakże do tej pory nie zasugerował, że dyskryminacja ze względu na wiek powinna być zrównana z innymi przyczynami dyskryminacji (*tamże*; *British Gurkha Welfare Society i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2016, § 88). W sprawie *Ferrero Quintana przeciwko Hiszpanii* z 2024 r. (§ 85) Trybunał stwierdził, że różnica w traktowaniu ze względu na wiek niekoniecznie stanowiła krzywdzący rodzaj dyskryminacji i niekoniecznie miała takie samo względne znaczenie dla danego interesu indywidualnego.

170. Sprawa *Schwizgebel przeciwko Szwajcarii* z 2010 r. dotyczyła niezamężnej kobiety, której uniemożliwiono adopcję drugiego dziecka, ponieważ prawodawstwo krajowe zezwalało na adopcję przez osobę samotną wyłącznie do określonego wieku. Trybunał nie stwierdził naruszenia art. 14 w związku z art. 8, ponieważ środek zmierzał do osiągnięcia uzasadnionego celu ochrony dobra i praw tego dziecka. Podobnie ustalono, że ustalenie górnej granicy wieku uprawniającej do otrzymywania zasiłków mieszkaniowych dla „młodych rodzin” na Litwie jest uzasadnione, aby zachęcić młodych ludzi do posiadania większej liczby dzieci i w ten sposób zrekompensować spadek populacji spowodowany emigracją i niskim wskaźnikiem urodzeń (*Šaltinytė przeciwko Litwie*, 2021)

171. Trybunał rozpatrywał również skargi dotyczące rzekomej dyskryminacji ze względu na wiek w sprawach dotyczących różnicy w traktowaniu nieletnich i dorosłych w kontekście zatrzymania (*D.G. przeciwko Irlandii*, 2002; *Bouamar przeciwko Belgii*, 1988) i stwierdził, że nie doszło do naruszenia art. 14 w związku z art. 5, ponieważ różnica w traktowaniu wynikała z ochronnego charakteru systemu stosowanego wobec nieletnich w każdej ze spraw. W tym samym duchu Trybunał uznał, że zwolnienie nieletnich przestępców z kary dożywotniego pozbawienia wolności jest zgodne z międzynarodowymi ramami prawnymi w tej kwestii, a także proporcjonalne do celu ułatwienia resocjalizacji nieletnich przestępców (*Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI], 2017, § 80).

172. W sprawie *Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii* z 2017 r. skarżąca, która przeszła operację ginekologiczną, a następnie wniosła powództwo cywilne przeciwko szpitalowi z powodu zaniedbań medycznych, skarżyła się na obniżenie odszkodowania przyznanego w postępowaniu odwoławczym. Trybunał orzekł, że zarówno wiek, jak i płeć skarżącej okazały się być decydującymi czynnikami w decyzji sądu apelacyjnego, wprowadzając różnicę w traktowaniu opartą na tych podstawach. W sprawie *Deaconu przeciwko Rumunii* [Komitet] z 2019 r. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1 ze względu na brak racjonalnego uzasadnienia dla oddalenia roszczenia o odszkodowanie dla młodszego rodzeństwa, przy jednoczesnym przyznaniu odszkodowania starszemu, na tej podstawie, że ze względu na swój wiek mniej ucierpieli z powodu śmierci młodszej siostry w wypadku samochodowym.

173. Kwestia dyskryminacji ze względu na wiek została również poruszona w dwóch sprawach dotyczących procesu nieletnich o zabójstwo (*T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 1999; *V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 1999), ale Trybunał nie uznał za konieczne rozpatrzenia tych skarg w kontekście art. 14, ponieważ stwierdził już w ich przypadkach naruszenie artykułu 6 § 1.

174. W sprawie *Spišák przeciwko Republice Czeskiej* z 2024 r. skarżący zarzucił na podstawie art. 14 w związku z art. 5, że termin okresowej weryfikacji tymczasowego aresztowania, który miał zastosowanie do niego jako nieletniego, był dwukrotnie dłuższy niż termin mający zastosowanie do osoby dorosłej ściganej za przestępstwo tej samej kategorii.

175. W sprawie *Ferrero Quintana przeciwko Hiszpanii* z 2024 r. skarżący złożył skargę na podstawie art. 1 Protokołu nr 12, dotyczącą nałożenia górnej granicy wieku 35 lat w publicznym konkursie na funkcjonariusza policji najniższego stopnia. Trybunał zauważył, że skarżący nie należy do grupy szczególnie wrażliwej i że jego skarga dotyczy dostępu do zatrudnienia w sektorze publicznym, a nie korzystania z podstawowego prawa wyraźnie uznanego w Konwencji. W tych okolicznościach Trybunał przyznał Państwu szeroki margines swobody (§§ 83–85). Trybunał mógł uznać, że wiek był istotnym czynnikiem przy określaniu sprawności fizycznej danej osoby i zauważył, że obowiązki funkcjonariuszy policji, o których mowa, nie miały charakteru administracyjnego, ale operacyjny lub wykonawczy, wymagający szczególnej sprawności fizycznej. Ponadto uznał, że to, czy ktoś posiada wymagane zdolności, biorąc pod uwagę lata służby, które będzie musiał ukończyć po rekrutacji, wymaga dynamicznej, a nie statycznej oceny (§ 92). Trybunał stwierdził, że ograniczenie było konieczne do zapewnienia i utrzymania zdolności funkcjonalnej sił policyjnych. Biorąc pod uwagę, że margines swobody w zakresie wymagań dotyczących dopuszczenia do pracy w sektorze publicznym w policji i siłach bezpieczeństwa był szeroki, organy krajowe przedstawiły stosowne i wystarczające powody uzasadniające konieczność zastosowania tego środka (§§ 100–101).

2. Tożsamość płciowa

176. Zakaz dyskryminacji na mocy art. 14 Konwencji należyć obejmuje kwestie związane z orientacją seksualną i tożsamością płciową (*Identoba i Inni przeciwko Gruzji*, 2015, § 96). Trybunał uznał również, że tożsamość płciowa i orientacja seksualna to dwie odrębne i intymne cechy. Jakiegolwiek pomylenie tych dwóch pojęć stanowiłoby zatem atak na reputację, który mógłby osiągnąć wystarczający poziom powagi, aby dotknąć tak intymnej cechy osoby (*Sousa Goucha przeciwko Portugalii*, 2016, § 27).

177. Trybunał rozpatrywał szereg spraw dotyczących kwestii tożsamości płciowej, w szczególności takich jak:

- prawo do poddania się operacji zmiany płci (*L. przeciwko Litwie*, 2007);
- prawo do prawnego uznania preferowanej płci (*Christine Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2002; *I. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2002; *L. przeciwko Litwie*, 2007) oraz wymogi prawne, które muszą być spełnione w tym celu (*Hämäläinen przeciwko Finlandii* [WI], 2014);
- prawo do zawarcia małżeństwa (*Christine Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2002; *I. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2002);
- rzetelność postępowania sądowego w sprawie roszczeń o zwrot kosztów korekty płci przeciwko prywatnej firmie ubezpieczeniowej (*Van Kück przeciwko Niemcom*, 2003);
- prawo do prawnego uznania płci bez zmiany stanu cywilnego (*Hämäläinen przeciwko Finlandii* [WI], 2014);
- odpowiedzialność za koszty leczenia poniesione w związku z operacją zmiany płci (*Schlumpf przeciwko Szwajcarii*, 2009);
- ograniczenie praw rodzicielskich skarżącej i pozbawienie jej kontaktu z dziećmi ze względu na tożsamość płciową (*A.M. i Inni przeciwko Rosji*, 2021).

178. W sprawie *Hämäläinen przeciwko Finlandii* [WI] z 2014 r. skarżąca, kobieta transpłciowa będąca w związku małżeńskim z kobietą cispłciową, skarżyła się, że aby jej płeć żeńska została prawnie uznana, jej małżeństwo musiało zostać przekształcone w związek partnerski, ponieważ w Finlandii w tamtym czasie nie dopuszczano małżeństw osób tej samej płci. Trybunał stwierdził, że skarżąca nie mogła twierdzić, że znajduje się w takiej samej sytuacji jak osoby cispłciowe, które uzyskały prawne uznanie płci automatycznie po urodzeniu i których małżeństwa, według skarżącej, nie były narażone na ryzyko „przymusowego” rozwodu w taki sposób jak jej (§ 112).

179. W sprawie *Semenya przeciwko Szwajcarii** z 2023 r. Trybunał rozpatrywał skargę wniesioną przez zawodową lekkoatletkę, która na mocy przepisów niepaństwowych została zobowiązana do obniżenia naturalnego poziomu testosteronu, aby móc rywalizować w kategorii kobiet w zawodach międzynarodowych. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 8 ze względu na ograniczoną kontrolę instytucjonalną i sądową, w szczególności w odniesieniu do podstaw uzasadniających kwestionowane przepisy lub skutków ubocznych leczenia hormonalnego dla skarżącej (§§ 163–202).

180. Niektóre sprawy dotyczące tożsamości płciowej były rozpatrywane wyłącznie na podstawie materialnego postanowienia Konwencji, bez odrębnego badania na podstawie art. 14. W sprawie *Y.Y. przeciwko Turcji* z 2015 r. skarżący złożył wniosek o zezwolenie na poddanie się operacji zmiany płci, który został odrzucony przez sąd krajowy na tej podstawie, że skarżący nie był trwale niezdolny do prokreacji. Trybunał stwierdził, że Państwo, odmawiając skarżącemu przez wiele lat możliwości poddania się takiej operacji, naruszyło jego prawo do poszanowania jego życia prywatnego gwarantowane przez art. 8 Konwencji.

3. Orientacja seksualna

181. Trybunał wielokrotnie zaliczał orientację seksualną do „innych przyczyn” chronionych na mocy art. 14 (*Salgueiro da Silva Mouta przeciwko Portugalii*, 1999, § 28; *Fretté przeciwko Francji*, 2002, § 32).

182. W 1999 r. Trybunał po raz pierwszy stwierdził naruszenie art. 14 ze względu na orientację seksualną w sprawie dotyczącej praw rodzicielskich (*Salgueiro Da Silva Mouta przeciwko Portugalii*, 1999; zob. także *X przeciwko Polsce*, 2021). Od tego czasu badano kwestię orientacji seksualnej w wielu innych kontekstach, w tym takich jak:

- różny wiek zgody w prawie karnym na stosunki homoseksualne (*L. i v. przeciwko Austrii*, 2003; *S.L. przeciwko Austrii*, 2003; *B.B. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2004; *Santos Couto przeciwko Portugalii*, 2010);
- zezwolenie na adopcję dziecka (*X i Inni przeciwko Austrii* [WI], 2013; *E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008; *Gas i Dubois przeciwko Francji*, 2012);
- prawo do wstąpienia w stosunek najmu po zmarłym partnerze (*Karner przeciwko Austrii*, 2003; *Kozak przeciwko Polsce*, 2010);
- ochrona socjalna (*P.B. i J.S. przeciwko Austrii*, 2010; *Mata Estevez przeciwko Hiszpanii* (dec.), 2001);
- warunki aresztowania (*X przeciwko Turcji*, 2012);
- przepisy dotyczące alimentów na dzieci (*J.M. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2010);
- związki cywilne (*Vallianatos i Inni przeciwko Grecji* [WI], 2013; *Maymulakhin i Markiv przeciwko Ukrainie*, 2023);
- małżeństwo (*Schalk i Kopf przeciwko Austrii*, 2010; *Chapin i Charpentier przeciwko Francji*, 2016);
- łączenie rodzin (*Pajić przeciwko Chorwacji*, 2016; *Taddeucci i McCall przeciwko Włochom*, 2016);
- wolność myśli, sumienia i wyznania (*Eweida i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2013);
- wolność zgromadzeń i stowarzyszania się (*Bączkowski i Inni przeciwko Polsce*, 2007; *Alekseyev i Inni przeciwko Rosji*, 2018; *Genderdoc-M przeciwko Mołdawii*, 2012; *Żdanow i Inni przeciwko Rosji*, 2019; *Berkman przeciwko Rosji*, 2020; *Stowarzyszenie ACCEPT i Inni przeciwko Rumunii*, 2021);
- ochrona przed homofobicznymi wypowiedziami lub aktami przemocy oraz skuteczność dochodzeń (*Identoba i Inni przeciwko Gruzji*, 2015; *MC i AC przeciwko Rumunii*, 2016; *Beizaras i Levickas przeciwko Litwie*, 2020; *Aghdgomelashvili i Japaridze przeciwko Gruzji*, 2020; *Sabalić przeciwko Chorwacji*, 2021; *Stowarzyszenie ACCEPT i Inni przeciwko Rumunii*, 2021; *Genderdoc-M i MD przeciwko Republice Mołdawii*, 2021; *Oganezova przeciwko Armenii*, 2022; *Nepomnyashchii i Inni przeciwko Rosji*, 2023; *Minasyan i Inni przeciwko Armenii*, 2025).

183. Trybunał podkreślił, że dyskryminacja ze względu na orientację seksualną jest równie poważna jak dyskryminacja ze względu na „rasę, pochodzenie lub kolor skóry” (*Vejdeland i Inni przeciwko Szwecji*, 2012, § 55). W przypadku gdy różnica w traktowaniu wynika z orientacji seksualnej, margines swobody Państwa jest wąski (*Kozak przeciwko Polsce*, 2010, § 92; *Karner przeciwko Austrii*, 2003, § 41). Co więcej, zróżnicowane traktowanie oparte wyłącznie na względach orientacji seksualnej było niedopuszczalne na mocy Konwencji (*E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, §§ 93 i 96; *Salgueiro da Silva Mouta przeciwko Portugalii*, 1999, § 36; *X i Inni przeciwko Austrii* [WI], 2013, § 99).

184. Największa liczba spraw rozpatrywanych przez Trybunał w związku z dyskryminacją ze względu na orientację seksualną dotyczy prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. W związku z

tym Trybunał dokonał wykładni art. 8 w świetle obecnych warunków i uznał, że związek konkubentów tej samej płci żyjących w stabilnym związku faktycznie mieści się w pojęciu „życia rodzinnego”, podobnie jak związek pary różnej płci w tej samej sytuacji (*Schalk i Kopf przeciwko Austrii*, 2010, § 94). Ponadto Trybunał stwierdził również, że związek między dwiema kobietami mieszkającymi razem i dzieckiem poczętym przez jedną z nich, ale wychowywanym przez obie, stanowi „życie rodzinne” w rozumieniu art. 8 Konwencji (*X i Inni przeciwko Austrii* [WI], 2013, § 95; *Gas i Dubois przeciwko Francji*, 2012, § 37).

185. W odniesieniu do prawa do zawarcia małżeństwa niemożność zawarcia małżeństwa przez osoby tej samej płci została uznana za nienaruszającą art. 14 w związku z art. 8 lub art. 12¹¹ (*Schalk i Kopf przeciwko Austrii*, 2010; *Chapin i Charpentier przeciwko Francji*, 2016), podczas gdy wykluczenie par tej samej płci ze związku partnerskiego zostało uznane za naruszające art. 14 w związku z art. 8 (*Vallianatos i Inni przeciwko Grecji* [WI], 2013). W odniesieniu do przysposobienia w sprawie *E.B. przeciwko Francji* [WI] z 2008 r. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 ze względu na odmowę przez władze udzielenia zgody na adopcję w oparciu o styl życia skarżącej jako lesbijki mieszkającej z inną kobietą. W sprawie *X i Inni przeciwko Austrii* [WI] z 2013 r. brak możliwości adopcji przez drugiego rodzica dla pary tej samej płci, która nie zawarła związku małżeńskiego, został uznany za dyskryminujący w porównaniu z parami różnej płci, które nie zawarły związku małżeńskiego i które mogły dokonać adopcji w podobnych okolicznościach. Z drugiej strony w sprawie *Gas i Dubois przeciwko Francji* z 2012 r. odmowa wydania orzeczenia o przysposobieniu niepełnym na rzecz homoseksualnej partnerki biologicznej matki nie została uznana za dyskryminującą, ponieważ parom żyjącym w związkach partnerskich również nie przysługiwało prawo do uzyskania jednostronnego postanowienia o przysposobieniu. Wreszcie stwierdzono, że odmowa udzielenia zezwolenia na pobyt zagranicznemu partnerowi tej samej płci narusza art. 14 w związku z art. 8 (*Pajić przeciwko Chorwacji*, 2016; *Taddeucci i McCall przeciwko Włochom*, 2016).

186. Poza kontekstem życia rodzinnego Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 10 w sprawie *Bayev i Inni przeciwko Rosji* z 2017 r., dotyczącej ustawodawczego zakazu promowania homoseksualizmu wśród nieletnich, który ucieleśniał uprzedzenia ze strony heteroseksualnej większości wobec mniejszości homoseksualnej (§ 91). Z drugiej strony nie stwierdził naruszenia art. 14 w związku z art. 8 Konwencji i art. 1 Protokołu nr 1 w sprawie *Aldeguer Tomás przeciwko Hiszpanii* z 2016 r., w której skarżący był osobą pozostałą przy życiu po śmierci partnera w stabilnym związku osób tej samej płci, ale nie był uprawniony do renty rodzinnej, ponieważ jego partner zmarł przed uznaniem małżeństw osób tej samej płci.

187. W sprawie *Beizaras i Levickas przeciwko Litwie* z 2020 r. skarżącymi była para homoseksualistów, która otrzymała szereg poważnych gróźb i obraźliwych komentarzy po tym, jak opublikowała na Facebooku zdjęcie, na którym się całują. Właściwe organy odmówiły wszczęcia postępowania, uznając, że zachowanie skarżących było „ekscentryczne” i niezgodne z „tradycyjnymi wartościami rodzinnymi” obowiązującymi w kraju. Trybunał stwierdził, że skarżący doświadczyli dyskryminacji ze względu na orientację seksualną bez uzasadnionej przyczyny, biorąc pod uwagę, że pełne nienawiści komentarze osób prywatnych skierowane pod ich adresem i wobec społeczności homoseksualnej w ogóle były spowodowane nietolerancyjną postawą wobec tej społeczności. Ten sam dyskryminacyjny stan umysłu leżał u podstaw niepowodzenia władz w wypełnieniu ciążącego na nich obowiązku skutecznego przeprowadzenia dochodzenia.

188. W sprawie *Sabalić przeciwko Chorwacji* z 2021 r. Trybunał orzekł, że skazanie za drobne przestępstwo i niewielką grzywnę, bez zbadania motywów nienawiści, nie stanowiło odpowiedniej reakcji władz na brutalny atak homofobiczny. W tym przypadku władze krajowe same doprowadziły do sytuacji, w której niepotrzebnie wszczynając nieskuteczne postępowanie w sprawie drobnych przestępstw, podważyły możliwość prawidłowego stosowania w praktyce odpowiednich przepisów i wymogów krajowego prawa karnego. Zarówno zaniechanie zbadania motywów nienawiści leżących u

11. Zob. [Przewodnik po art. 12](#) (Prawo do zawarcia małżeństwa).

podstaw brutalnych ataków, jak i zaniechanie uwzględnienia tych motywów przy ustalaniu kary za brutalne przestępstwa z nienawiści stanowiły „zasadnicze wady” w postępowaniu w sprawie drobnych przestępstw na podstawie art. 4 § 2 Protokołu nr 7. Wszczynając nieskuteczne postępowanie w sprawie nieletnich, a w rezultacie błędnie umarzając późniejsze postępowanie karne z przyczyn formalnych, organy krajowe w tych okolicznościach nie wywiązały się odpowiednio i skutecznie ze swoich obowiązków proceduralnych wynikających z Konwencji w odniesieniu do brutalnego ataku na skarżącą motywowanego jej orientacją seksualną. W sprawie *Stoyanova przeciwko Bułgarii* z 2022 r. syn skarżącej został zaatakowany i zabity przez trzech mężczyzn, którzy uważali, że wygląda na homoseksualistę. Chociaż sądy krajowe ustaliły homofobiczne motywy leżące u podstaw morderstwa, nie stanowiło to ustawowego czynnika obciążającego ani nie miało wymiernego wpływu na skazanie sprawców, co stanowiło naruszenie obowiązku Państwa do zapewnienia, że śmiertelne ataki motywowane wrogością wobec faktycznej lub domniemanej orientacji seksualnej ofiar nie pozostaną bez odpowiedniej reakcji.

189. W sprawie *Nepomnyashchiy i Inni przeciwko Rosji* z 2023 r. skarżący, członkowie społeczności LGBTI, skarżyli się na negatywne publiczne wypowiedzi urzędników publicznych na temat społeczności LGBTI. Trybunał stwierdził, że skarżący mogą twierdzić, że są ofiarami naruszenia Konwencji, mimo że nie byli bezpośrednio objęci kwestionowanymi oświadczeniami (§ 57). Mając na uwadze historię publicznej wrogości wobec społeczności LGBTI w Rosji i wzrost liczby homofobicznych przestępstw z nienawiści, w tym przestępstw z użyciem przemocy, w czasie, gdy miały one miejsce, otwarcie homofobiczną treść oraz szczególnie agresywny i wrogi ton wypowiedzi, a także fakt, że zostały one wygłoszone przez wpływowe osoby publiczne zajmujące oficjalne stanowiska i zostały opublikowane w popularnych gazetach o dużej liczbie czytelników, Trybunał uznał, że kwestionowane wypowiedzi osiągnęły „próg dotkliwości” wymagany do wpłynięcia na „życie prywatne” członków grupy (§§ 59–62). Co do przedmiotu skargi Trybunał stwierdził, że prawo krajowe zawierało zarówno mechanizmy cywilnoprawne, jak i przepisy prawa karnego dotyczące ochrony życia prywatnego jednostki przed stygmatyzującymi wypowiedziami, w tym wypowiedziami homofobicznymi (§ 79), ale ze względu na podejście władz, te przepisy krajowe nie zostały zastosowane w sprawie skarżących, a wymagana ochrona nie została im przyznana (§ 85).

190. Sprawa *Minasyan i Inni przeciwko Armenii* z 2025 r. dotyczyła artykułu w gazecie internetowej skierowanego przeciwko działaczom na rzecz praw osób LGBTI, którzy publicznie zakwestionowali oświadczenie członka armeńskiego jury Eurowizji krytykującego zwycięstwo homoseksualnego crossdressera w 2014 roku. Kwestionowany artykuł został oparty na wrogości wobec osób LGBTI, a autor artykułu wyraźnie nawoływał opinię publiczną do popełniania szkodliwych aktów dyskryminacyjnych wobec skarżących (§ 66). Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 Konwencji, rozpatrywanego samodzielnie i w związku z art. 14, ponieważ sądy krajowe nie uznały wrogiego tonu, intencji i wpływu tego artykułu na prawa skarżących wynikające z Konwencji, a także dyskryminującego charakteru kwestionowanych oświadczeń. Nie dokonano również wymaganego wyważenia konkurujących praw zgodnie z orzecznictwem Trybunału (§§ 69–71). Co więcej, sposób, w jaki zinterpretowano i zastosowano w praktyce jedyny dostępny skarżącym środek prawny (cywilny), nie zapewnił im ochrony przed mową nienawiści i dyskryminacją (§ 71).

191. W niektórych sprawach Trybunał badał kwestie orientacji seksualnej wyłącznie na podstawie przepisów materialnych, na przykład:

- zakaz w prawie karnym stosunków homoseksualnych między osobami dorosłymi (*Dudgeon przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1981; *Norris przeciwko Irlandii*, 1988; *Modinos przeciwko Cyprowi*, 1993; *ADT przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2000);
- zwolnienie homoseksualistów ze służby wojskowej (*Lustig-Prean i Beckett przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1999; *Smith i Grady przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1999; *Perkins i R. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2002; *Beck i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2002);

- odmowa rejestracji małżeństw osób tej samej płci zawartych za granicą (*Orlandi i Inni przeciwko Włochom*, 2017);
- pozytywny obowiązek ustanowienia ram prawnych zapewniających uznawanie i ochronę związków partnerskich osób tej samej płci (*Oliari i Inni przeciwko Włochom*, 2015);
- warunki aresztowania (*Stasi przeciwko Francji*, 2011).

4. Zdrowie i niepełnosprawność

192. Trybunał potwierdził, że zakres art. 14 Konwencji i art. 1 Protokołu nr 12 obejmuje dyskryminację ze względu na niepełnosprawność, stan zdrowia lub cechy genetyczne (*Glor przeciwko Szwajcarii*, 2009, § 80; *G.N. i Inni przeciwko Włochom*, 2009, § 126; *Kiyutin przeciwko Rosji*, 2011, § 57). W sprawach dotyczących niepełnosprawności margines swobody Państw w ustalaniu odmiennego traktowania prawnego osób niepełnosprawnych jest znacznie ograniczony (*Glor przeciwko Szwajcarii*, 2009, § 84).

193. Odnosząc się w szczególności do *Zalecenia 1592 (2003)* „Dążąc do pełnego włączenia osób niepełnosprawnych do życia społecznego”, przyjętego przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w dniu 29 stycznia 2003 r., oraz *Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych* przyjętej 13 grudnia 2006 r., Trybunał uznał, że istnieje europejski i światowy konsensus co do konieczności ochrony osób niepełnosprawnych przed dyskryminacyjnym traktowaniem (*Glor przeciwko Szwajcarii*, 2009, § 54). Obejmowało to obowiązek zapewnienia przez Państwa „racjonalnych usprawnień” w celu umożliwienia osobom niepełnosprawnym pełnego korzystania z ich praw, a zaniechanie tego obowiązku stanowiło dyskryminację (*Enver Şahin przeciwko Turcji*, 2018, §§ 67–69; *Çam przeciwko Turcji*, 2016, §§ 65–67; *G.L. przeciwko Włochom*, 2020, §§ 60–66).

194. W odniesieniu do fizycznego dostępu osób niepełnosprawnych do budynków publicznych Trybunał wyjaśnił, że test, który należy zastosować, ograniczał się do zbadania, czy Państwo dokonało „niezbędnych i odpowiednich modyfikacji i dostosowań” w celu dostosowania i zapewnienia ułatwień osobom niepełnosprawnym, które jednocześnie nie nakładały na Państwo „nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia” (*Arnar Helgi Lárusson przeciwko Islandii*, 2022, § 59). W sytuacji, gdy pozwane Państwo i gmina podjęły już znaczne środki w celu oceny i zaspokojenia potrzeb w zakresie dostępności w budynkach publicznych, w ramach dostępnego budżetu i z uwzględnieniem ochrony dziedzictwa kulturowego przedmiotowych budynków, Trybunał uznał, że nie doszło do dyskryminacji skarżącego poruszającego się na wózku inwalidzkim, który nie był w stanie dostać się do dwóch lokalnych budynków publicznych, w których mieszczą się ośrodki kultury i sztuki (*tamże*; porównaj z *Botta przeciwko Włochom* (dec.), *Zehnalová i Zehnal przeciwko Republice Czeskiej* (dec.) oraz *Glaisen przeciwko Szwajcarii* (dec.), gdzie art. 8 uznano za niemający zastosowania).

195. Jeśli chodzi o mieszkalnictwo, w sprawie *Guberina przeciwko Chorwacji* z 2016 r. skarżący wystąpił o zwolnienie z podatku od zakupu nowej nieruchomości dostosowanej do potrzeb jego dziecka o poważnym stopniu niepełnosprawności. Władze nie wzięły pod uwagę szczególnych potrzeb jego syna i stwierdziły, że nie spełnia on warunków zwolnienia podatkowego ze względu na posiadanie już odpowiedniego miejsca do zamieszkania. Trybunał podkreślił, że ratyfikując Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych, Chorwacja była zobowiązana do przestrzegania takich zasad jak zapewnienie racjonalnych usprawnień, dostępności i niedyskryminacji osób niepełnosprawnych, a ignorując szczególne potrzeby rodziny skarżącego związane z niepełnosprawnością jego dziecka, doszło do naruszenia art. 1 Protokołu nr 1 w związku z art. 14 Konwencji. Trybunał po raz pierwszy uznał, że dyskryminacyjne traktowanie skarżącego ze względu na niepełnosprawność jego dziecka stanowi dyskryminację ze względu na niepełnosprawność objętą art. 14. W sprawie *J.D. i A. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2019 r. dodatek mieszkaniowy skarżącej został zmniejszony, a ona sama została zmuszona do wyprowadzenia się z domu specjalnie przystosowanego do potrzeb jej niepełnosprawnej córki. Trybunał uznał, że chociaż przeprowadzka byłaby dla niej uciążliwa i niepożądana, skutek środka był proporcjonalny w jej przypadku, ponieważ mogła przenieść się do

mniejszego, odpowiednio dostosowanego mieszkania, i biorąc pod uwagę dostępność uznaniowego dodatku mieszkaniowego (§ 101).

196. W obszarze edukacji, w sprawie *Enver Şahin przeciwko Turcji* z 2018 r. dotyczącej nieprzeprowadzenia konkretnej indywidualnej oceny potrzeb studenta niepełnosprawnego w zakresie dostępu do budynków uniwersyteckich, Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 2 Protokołu nr 1 w sprawie prawa do nauki. W sprawie *G.L. przeciwko Włochom* z 2020 r. dziecko cierpiące na autyzm niewerbalny nie było w stanie otrzymać w pierwszych dwóch latach szkoły podstawowej specjalistycznej pomocy, do której było uprawnione na mocy odpowiednich przepisów. Podkreślając znaczenie szkolnictwa podstawowego i obowiązek Państw, aby zwracały szczególną uwagę na swoje wybory w zakresie potrzeb edukacyjnych osób niepełnosprawnych, Trybunał stwierdził, że ze względu na swoją niepełnosprawność skarżąca nie była w stanie kontynuować nauki w szkole podstawowej w warunkach równoważnych tym, z których korzystają uczniowie zdrowi. Jednakże w przypadku dziecka autystycznego zapisanego do zwykłej szkoły podstawowej bez wiedzy rodziców na temat jego niepełnosprawności i bez ich efektywnej współpracy ze szkołą, Trybunał zauważył, że szkoła podjęła działania wspierające po zidentyfikowaniu potrzeb edukacyjnych skarżącego i doszedł do wniosku, że nie można winić szkoły za to, że nie wykazała się wystarczającą starannością w zapewnieniu w miarę możliwości warunków równoważnych tym, z których korzystają inne dzieci (*S. przeciwko Republice Czeskiej*, 2024, §§ 45–54).

197. W sprawie rodzinnej *Cînta przeciwko Rumunii* z 2020 r. organy krajowe nie dokonały właściwej oceny wpływu, jaki choroba psychiczna skarżącego mogła mieć na jego umiejętności rodzicielskie lub bezpieczeństwo dziecka. Trybunał podkreślił, że choroba psychiczna może być istotnym czynnikiem, który należy wziąć pod uwagę przy ocenie zdolności rodziców do opieki nad dzieckiem. Jednakże opieranie się na chorobie psychicznej jako decydującym elemencie lub nawet jako jednym z elementów może oznaczać dyskryminację, gdy w szczególnych okolicznościach sprawy choroba psychiczna nie miała wpływu na zdolność rodziców do opieki nad dzieckiem. W sprawie *R.P. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2012 r. (§ 89) dotyczącej wyznaczenia pełnomocnika do reprezentowania matki z niepełnosprawnością intelektualną w postępowaniu dotyczącym opieki nad dzieckiem, Trybunał stwierdził, że środek zastosowany wobec skarżącej nie stanowił nieuzasadnionej dyskryminacji. W rzeczywistości Trybunał przyjął, że konieczne jest, aby Układające się Państwo podjęło środki w celu ochrony stron procesowych w sytuacji skarżącej oraz że system pełnomocnictwa mieścił się w marginesie swobody Państwa. W konsekwencji, chociaż skarżąca była traktowana inaczej niż osoba posiadająca zdolność prawną, jej sytuacja znacząco różniła się od sytuacji takiej osoby, a różnica w traktowaniu była obiektywnie i racjonalnie uzasadniona (§ 89). W sprawie *V.I. przeciwko Republice Mołdawii* z 2024 r. (§§ 173–74) Trybunał uznał, że przymusowe umieszczenie dziecka w szpitalu psychiatrycznym, a także leczenie psychiatryczne bez żadnego celu terapeutycznego, które zostało przeprowadzone z powodu braku alternatywnych możliwości opieki, stanowiło dyskryminację ze względu na niepełnosprawność intelektualną skarżącego.

198. W sprawie *Negovanović i Inni przeciwko Serbii* z 2022 r. odmowa przyznania niewidomym szachistom nagród finansowych, które zostały przyznane widzącym graczom jako forma krajowego uznania sportowego za zdobycie podobnych międzynarodowych wyróżnień, została uznana za dyskryminację ze względu na ich niepełnosprawność.

199. W kontekście wyborów w sprawie *Strøbye i Rosenlind przeciwko Danii* z 2021 r. Trybunał zbadał kwestię pozbawienia praw wyborczych osób pozbawionych zdolności do czynności prawnych. Biorąc pod uwagę, że osoby upośledzone umysłowo generalnie nie podlegały pozbawieniu praw wyborczych na mocy prawa duńskiego, że dokonano zindywidualizowanej oceny sądowej oraz że środek ten dotyczył bardzo niewielkiej liczby osób, Trybunał uznał, że nie doszło do naruszenia art. 3 Protokołu nr 1 rozpatrywanego samodzielnie lub w związku z art. 14 Konwencji (zob. także *Caamaño Valle przeciwko Hiszpanii*, 2021). W sprawie *Toplak i Mrak przeciwko Słowenii* z 2021 r. Trybunał nie stwierdził naruszenia obowiązków pozytywnych Państwa do podjęcia odpowiednich środków w celu

umożliwienia skarżącym, cierpiącym na dystrofię mięśniową i poruszającym się na wózku inwalidzkim, korzystania z prawa do głosowania na równych zasadach z innymi osobami.

200. W kontekście handlu ludźmi i wykorzystywania seksualnego w rodzinie, sprawa *I.C. przeciwko Republice Mołdawii** z 2025 r. dotyczyła wykorzystywania kobiety z niepełnosprawnością intelektualną przez rodzinę, u której została umieszczona po opuszczeniu państwowego ośrodka opiekuńczego. Trybunał stwierdził, że organy krajowe nie oceniły i nie uwzględniły trudnej sytuacji skarżącej oraz wyraziły poglądy, które wydawały się odzwierciedlać stereotypy, uprzedzenia i mity dotyczące osób niepełnosprawnych jako pozbawionych podmiotowości, roli kobiety jako gospodyni domowej dbającej o potrzeby mężczyzny i rodziny oraz pracy domowej wykonywanej przez kobiety jako pozbawionej wartości ekonomicznej (§ 221)¹².

201. W odniesieniu do dyskryminacji osób cierpiących na choroby zakaźne Trybunał uznał, że rozróżnienie ze względu na stan zdrowia danej osoby, w tym takie schorzenia jak zakażenie wirusem HIV, powinno być również objęte – jako niepełnosprawność lub jej forma – terminem „inne przyczyny” w tekście art. 14 Konwencji (*Kiyutin przeciwko Rosji*, 2011, § 57). Trybunał orzekł, że osoby żyjące z HIV są grupą szczególnie wrażliwą ze względu na uprzedzenia i stygmatyzację ze strony społeczeństwa. W związku z tym Państwowi należy przyznać jedynie wąski margines swobody w wyborze środków, które wyodrębniają tę grupę do zróżnicowanego traktowania na podstawie ich statusu jako osób chorych na HIV (*Kiyutin przeciwko Rosji*, 2011, § 64; *I.B. przeciwko Grecji*, 2013, § 81).

202. Podobnie jak w przypadku innych podstaw chronionych na mocy Konwencji, nierzadko zdarza się, że sprawy są rozpatrywane wyłącznie na podstawie prawa materialnego, a nie na podstawie art. 14. Na przykład w sprawie *Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2002 r. skarżąca cierpiała na chorobę zwyrodnieniową, a Trybunał zbadał odmowę spełnienia jej prośby o uzyskanie od Rządu zapewnienia, że jej mąż nie będzie ścigany za udzielenie jej pomocy w jej śmierci. Trybunał uznał, że odmowa rozróżnienia między osobami, które są i które nie są fizycznie zdolne do popełnienia samobójstwa, była uzasadniona, ponieważ wprowadzenie wyjątków od prawa w praktyce pozwoliłoby na nadużycia i podważyłoby ochronę prawa do życia chronionego na mocy art. 2 (§ 89).

5. Status rodzica i stan cywilny

203. W sprawie *Weller przeciwko Węgrom* z 2009 r. Trybunał stwierdził, że dyskryminacja ze względu na status rodzica stanowi naruszenie art. 14. W tej sprawie pierwszym skarżącym był ojciec, któremu odmówiono przyznania świadczenia, do którego uprawnione były wyłącznie matki, rodzice adopcyjni i opiekunowie.

204. Podobnie Trybunał uznał stan cywilny za cechę osobistą objętą terminem „inne przyczyny”. Na przykład w sprawie *Şerife Yiğit przeciwko Turcji* [WI] z 2010 r. Trybunał stwierdził, że brak więzi małżeńskiej między dwojgiem rodziców jest jednym z aspektów „statusu” osobistego, który może być źródłem dyskryminacji zakazanej na mocy art. 14 (§ 79).

205. W sprawie *Petrov przeciwko Bułgarii* z 2008 r. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 8, ponieważ skarżącemu więźniowi zakazano wykonywania połączeń telefonicznych ze swoją partnerką, jako że nie byli małżeństwem.

206. Sprawa *Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI] z 2008 r. dotyczyła dwóch mieszkających razem sióstr, które skarżyły się, że nie kwalifikują się do zwolnienia z podatku od spadków, z którego korzystali żyjący małżonkowie lub zarejestrowani partnerzy. Trybunał orzekł, że brak takiej prawnie wiążącej umowy między skarżącymi sprawił, że ich wspólne zamieszkiwanie, pomimo długiego czasu trwania, zasadniczo różniło się od związku małżeńskiego lub partnerskiego (§ 65). W sprawie *Korosidou przeciwko Grecji* z 2011 r. Trybunał zbadał sprawę skarżącej, której odmówiono przyznania renty rodzinnej jako wdowie na tej podstawie, że nie była w związku

¹² Więcej szczegółów znajduje się w sekcji „Inne formy dyskryminacji” powyżej.

małżeńskim ze swoim zmarłym partnerem, i nie stwierdził dyskryminacji. Trybunał nie uznał również za dyskryminującą niezdolności kobiety do automatycznego dziedziczenia majątku jej konkubenta w świetle odpowiednich możliwości, jakie zapewniało jej prawo krajowe (*Makarčeva przeciwko Litwie* (dec.), 2021).

207. Sprawa *Muñoz Díaz przeciwko Hiszpanii* z 2009 r. dotyczyła skarżącej, której małżeństwo zawarte zgodnie z obrządkiem romskim nie zostało uznane za ważne dla celów ustalenia uprawnień do renty rodzinnej przez Państwo. Trybunał zauważył, że władze hiszpańskie uznawały wcześniej skarżącą za „małżonkę” jej partnera. Wspomniana kobieta i jej rodzina otrzymali książeczkę rodzinną, przyznano im status rodziny wielodzietnej i korzystali z pomocy zdrowotnej. Trybunał uznał zatem, że dobra wiara skarżącej co do ważności jej małżeństwa dała jej uzasadnione oczekiwanie, że będzie uprawniona do renty rodzinnej i uznał naruszenie art. 14 Konwencji w związku z art. 1 Protokołu nr 1. Z drugiej strony, w sprawie *Serife Yiğit przeciwko Turcji* [WI] z 2010 r. skarżąca zawarła związek małżeński w czysto religijnej ceremonii i odmówiono jej uznania za spadkobierczynię zmarłego partnera. Trybunał zauważył jednak, że skarżąca była świadoma swojej sytuacji i wiedziała, że musi uregulować swój związek zgodnie z kodeksem cywilnym, aby mieć prawo do świadczeń po śmierci partnera. W związku z tym Trybunał uznał, że istniało obiektywne i racjonalne uzasadnienie kwestionowanej różnicy i nie stwierdził naruszenia art. 14.

6. Status imigracyjny

208. Trybunał ustalił, że chociaż status imigracyjny był statusem nadanym przez prawo, a nie nieodłącznie związanym z jednostką, fakt ten nie wykluczał uznania go za „inne przyczyny” dla celów art. 14 (*Hode i Abdi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2012, § 47; *Bah przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2011, § 46). W rzeczy samej, ze statusu imigracyjnego danej osoby wynikał szeroki zakres skutków prawnych i innych (*tamże*).

209. Sprawa *Hode i Abdi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2012 r. dotyczyła osoby uznanej za uchodźcę, która otrzymała jedynie czasowy pobyt i nie mogła sprowadzić do siebie małżonki poślubionej już po swojej ucieczce z kraju. Trybunał powtórzył, że argument przemawiający za tym, że status uchodźcy jest równoznaczny z „innymi przyczynami”, jest jeszcze silniejszy, ponieważ w przeciwieństwie do statusu imigracyjnego, status uchodźcy nie pociąga za sobą elementu wyboru (§ 47). W związku z tym Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 8.

210. W sprawie *Bah przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2011 r. Trybunał rozpatrywał przypadek osoby, która w wyniku niezamierzonych okoliczności znalazła się w sytuacji bezdomności wraz z małoletnim dzieckiem i której nie przyznano priorytetowej pomocy ze strony służb socjalnych, ponieważ jej syn podlegał kontroli imigracyjnej. Skarżąca wjechała do Zjednoczonego Królestwa jako osoba ubiegająca się o azyl, ale nie przyznano jej statusu uchodźcy. Trybunał zauważył, że charakter statusu, na którym opiera się zróżnicowane traktowanie, ma duże znaczenie przy określaniu zakresu marginesu swobody, który ma zostać przyznany Układającym się Państwom (§ 47). Biorąc pod uwagę element wyboru związany ze statusem imigracyjnym, podczas gdy zróżnicowane traktowanie oparte na tej podstawie musi być obiektywnie i racjonalnie uzasadnione, wymagane uzasadnienie nie będzie tak ważne, jak w przypadku rozróżnienia opartego na przykład na obywatelstwie (§ 47). Trybunał stwierdził, że zróżnicowane traktowanie, któremu skarżąca została poddana, było racjonalnie i obiektywnie uzasadnione (§ 52).

211. W sprawie *M.T. i Inni przeciwko Szwecji* z 2022 r. (§ 111) Trybunał uznał, że osoby posiadające „status ochrony uzupełniającej” i osoby posiadające „status uchodźcy” znajdują się w analogicznej lub podobnej sytuacji w odniesieniu do prawa do łączenia rodzin. Drugi skarżący otrzymał ochronę uzupełniającą w Szwecji. Jego matce i młodszemu bratu odmówiono pozwolenia na pobyt w Szwecji na mocy ustawy, która wprowadziła tymczasowe ograniczenia w przyznawaniu pozwoleń na pobyt w Szwecji członkom rodzin osób, którym przyznano status ochrony uzupełniającej. Trybunał uznał, że

odmienne traktowanie skarżących w porównaniu z osobami posiadającymi status uchodźcy było uzasadnione w sposób racjonalny i obiektywny (§ 117).

212. Trybunał stwierdził również dyskryminację ze względu na status imigracyjny w kilku innych sprawach. W sprawie [Ponomaryovi przeciwko Bułgarii](#) z 2011 r. Trybunał uznał, że wymóg uiszczania opłat za szkołę średnią przez cudzoziemców bez stałego miejsca zamieszkania jest dyskryminujący ze względu na ich obywatelstwo i status imigracyjny (§ 49). Stanowiło to naruszenie art. 14 Konwencji w związku z art. 2 Protokołu nr 1 w sprawie prawa do nauki. W sprawie [Anakomba Yula przeciwko Belgii](#) z 2009 r., w której nielegalnie przebywającej cudzoziemce odmówiono pomocy prawnej w celu zakwestionowania ojcostwa jej dziecka, Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 6 (Prawo do rzetelnego procesu sądowego).

7. Status związany z zatrudnieniem

213. W dziedzinie zatrudnienia Trybunał uznał na przykład, że piastowanie *wysokiego stanowiska* można uznać za „inne przyczyny” dla celów art. 14 ([Valkov i Inni przeciwko Bułgarii](#), 2011, § 115). W sprawie tej Trybunał odrzucił twierdzenie skarżących, że nałożenie ograniczeń na ich emerytury stanowiło dyskryminację w porównaniu z niektórymi wysoko postawionymi urzędnikami, których emerytury były zwolnione z tego ograniczenia.

214. Trybunał stwierdził również, że pojęciu „inne przyczyny” nadano wystarczająco szerokie znaczenie, aby w pewnych okolicznościach obejmowało ono *stopień wojskowy*. Sprawa [Engel i Inni przeciwko Holandii](#) z 1976 r. dotyczyła żołnierzy poborowych, na których dowódcy nałożyli różne kary za wykroczenia przeciwko dyscyplinie wojskowej. Trybunał ustalił, że rozróżnienie oparte na randze może być sprzeczne z art. 14 (§ 72). Uznał jednak, że właściwe organy krajowe dysponują znacznym marginesem swobody w tej dziedzinie i nie stwierdził naruszenia art. 14. W sprawie [Beeckman i Inni przeciwko Belgii](#) (dec.) z 2018 r. Trybunał zinterpretował *stopień policyjny* jako objęty pojęciem „innych przyczyn”.

215. *Współpraca skarżących ze służbami specjalnymi* została również uznana za „inne przyczyny” dla celów art. 14 Konwencji ([Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie](#), 2004; [Žičkus przeciwko Litwie](#), 2009; [Naidin przeciwko Rumunii](#), 2014). W sprawie [Žičkus przeciwko Litwie](#) z 2009 r. skarżącemu zakazano szukać zatrudnienia w sektorze prywatnym ze względu na to, że był byłym funkcjonariuszem KGB. W sprawie [Naidin przeciwko Rumunii](#) z 2014 r. były współpracownik policji politycznej został pozbawiony prawa do zatrudnienia w służbie publicznej.

216. Sprawa [Graziani-Weiss przeciwko Austrii](#) z 2011 r. dotyczyła zobowiązania *prawników i notariuszy praktyków* do działania w charakterze bezpłatnych opiekunów osób chorych psychicznie, jeśli zostali do tego wyznaczeni, podczas gdy inne osoby posiadające wykształcenie prawnicze nie miały takiego obowiązku. Trybunał orzekł, że istniała różnica w traktowaniu obu grup, ale dla celów opieki w sprawach, w których konieczna była reprezentacja prawna, obie grupy nie znajdowały się w istotnie podobnej sytuacji (§ 65).

8. Dalsze przykłady „innych przyczyn”

217. Trybunał ustalił, że bycie *więźniem*¹³ było aspektem statusu osobistego dla celów art. 14 w sprawie [Stummer przeciwko Austrii](#) [WI] z 2011 r. (§ 90), w której władze odmówiły uwzględnienia pracy wykonywanej w więzieniu przy obliczaniu uprawnień emerytalno-rentowych skarżącego. Trybunał uznał również za nieuzasadnioną różnicę w reżimach prawnych dla *tymczasowo aresztowanych i skazanych więźniów* ([Laduna przeciwko Słowacji](#), 2011; [Chaldayev przeciwko Rosji](#), 2019; [Vool i Toomik przeciwko Estonii](#), 2022) w odniesieniu do prawa do odwiedzin i dostępu do telewizji.

13. Zob. [Przewodnik po prawach więźniów](#).

218. W sprawie *Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2010 r. Trybunał rozważył różnice w wymogach proceduralnych dotyczących przedterminowego zwolnienia, które zależały od *długości wyroku*. W tej sprawie skarżący zarzucił różnicę w traktowaniu ze względu na jego pozycję jako więźnia odbywającego karę pozbawienia wolności dłuższą niż piętnaście lat. Podczas gdy długość wyroku miała pewien związek z postrzeganą wagą przestępstwa, wiele innych czynników mogło być również istotnych, w tym ocena przez sędziego skazującego zagrożenia, jakie więzień stanowił dla społeczeństwa. W przypadku gdy program przedterminowego zwolnienia miał różne zastosowanie do więźniów w zależności od długości ich wyroków, istniało ryzyko, że o ile nie byłoby to obiektywnie uzasadnione, byłoby to sprzeczne z potrzebą zapewnienia ochrony przed arbitralnym pozbawieniem wolności na mocy art. 5. W związku z tym Trybunał stwierdził, że skarżący był dyskryminowany z „innych przyczyn” w rozumieniu art. 14.

219. W sprawie *Granos Organicos Nacionales S.A. przeciwko Niemcom* z 2012 r. Trybunał stwierdził różnicę w traktowaniu *osób fizycznych i prawnych oraz krajowych i zagranicznych podmiotów prawnych* w związku z odmową przyznania pomocy prawnej zagranicznej spółce pragnącej wszcząć postępowanie cywilne przed sądami niemieckimi, chociaż w tej konkretnej sprawie Trybunał uznał, że taka różnica była uzasadniona istotnymi powodami.

220. W sprawie *Moraru przeciwko Rumunii* z 2022 r. Trybunał uznał, że *rozmiar* danej osoby stanowił cechę genetyczną, która stanowiła cechę osobistą należącą do listy „innych przyczyn” (§ 42). Skarżąca zarzuciła, że decyzje władz krajowych o niedopuszczeniu jej do udziału w procesie rekrutacji na studia medycyny wojskowej stanowiły dyskryminujące ograniczenie jej prawa do nauki ze względu na cechy antropometryczne, w szczególności wzrost i wagę (§ 27)¹⁴.

221. Trybunał stwierdził, że dalsze różnice w traktowaniu wchodzą w zakres „innych przyczyn”, choć nie są związane z cechami „osobistymi”.

222. Na przykład Trybunał stwierdził, że *członkostwo w organizacji* może stanowić „inne przyczyny” w rozumieniu art. 14 Konwencji (*Danilenkov i Inni przeciwko Rosji*, 2009; *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani przeciwko Włochom (nr 2)*, 2007). W sprawie *Danilenkov i Inni przeciwko Rosji* z 2009 r. Państwo nie zapewniło skutecznej ochrony sądowej przed dyskryminacją ze względu na przynależność do związków zawodowych. Sprawa *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani przeciwko Włochom (nr 2)* z 2007 r. dotyczyła ustawowego obowiązku do zadeklarowania swojego członkostwa w organizacjach wolnomularskich przy ubieganiu się o stanowiska we władzach regionalnych.

223. Podobnie „inne przyczyny” mogą obejmować *miejsce zamieszkania* (*Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2010; *Aleksandr Aleksandrov przeciwko Rosji*, 2018; *Baralija przeciwko Bośni i Hercegowinie*, 2019). Sprawa *Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI] z 2010 r. dotyczyła braku prawa do indeksacji dla emerytów zamieszkałych w krajach zamorskich, które nie miały wzajemnych ustaleń z przedmiotowym Państwem. W sprawie *Aleksandr Aleksandrov przeciwko Rosji* z 2018 r. skarżącemu odmówiono kary nieizolacyjnej na podstawie tego, że jego stałe miejsce zamieszkania znajdowało się poza regionem, w którym popełniono przestępstwo i wydano wyrok. Trybunał nie stwierdził, że różnica w traktowaniu miała uzasadniony cel lub racjonalne i obiektywne uzasadnienie.

224. W sprawie *Pinkas i Inni przeciwko Bośni i Hercegowinie* z 2022 r. Trybunał stwierdził, że różnica w traktowaniu *urzędników sądowych i sędziów*, którzy należeli do tego samego reżimu prawnego w odniesieniu do dodatków związanych z pracą, stanowiła „pośrednią dyskryminację” opartą na „innych przyczynach” dla której pozwany Rząd nie przedstawił racjonalnego i obiektywnego uzasadnienia.

225. W sprawie *Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) przeciwko Turcji* z 2012 r. Trybunał uznał istnienie różnic w traktowaniu partii politycznych ze względu na *niewystarczające poparcie społeczne*. Sprawa dotyczyła odmowy udzielenia pomocy finansowej partii politycznej ze względu na fakt, że nie

14. Zob. „Prawo do nauki” poniżej.

uzyskała ona ustawowej minimalnej liczby głosów wymaganej do kwalifikowania się do otrzymania pomocy, i nie doprowadziła do stwierdzenia naruszenia art. 14.

226. Trybunał uznał również, że *sprzeczne decyzje Sądu Najwyższego* mogą stanowić dyskryminację na podstawie art. 14 (*Beian przeciwko Rumunii (nr 1)*, 2007). Różnica w traktowaniu ze względu na *różne momenty w czasie, w których likwidowano roszczenia emerytalne* może również stanowić dyskryminację, jeżeli nie jest uzasadniona (*Maggio i Inni przeciwko Włochom*, 2011).

9. Przykłady sytuacji nieobjętych „innymi przyczynami”

227. Niektóre różnice w traktowaniu niezwiązane ze statusem osobistym uznano za niepodlegające pojęciu „innych przyczyn”.

228. Na przykład w sprawie *Gerger przeciwko Turcji* [WI] z 1999 r. Trybunał orzekł, że różnice w traktowaniu więźniów w odniesieniu do zwolnienia warunkowego nie stanowią „innych przyczyn”, ponieważ nie dokonano rozróżnienia między różnymi grupami osób, jak w sprawie *Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2010 r., ale raczej między różnymi rodzajami przestępstw, w zależności od ich wagi.

229. Inne przykłady różnic w traktowaniu, które nie mieszczą się w pojęciu „innych przyczyn” w rozumieniu art. 14, obejmują:

- posiadanie lub nienabywanie prawa do świadczenia społecznego (*Springett i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), 2010);
- czas trwania i charakter umowy o pracę (*Peterka przeciwko Republice Czeskiej* (dec.), 2010);
- posiadanie prawa do połowów na różnych obszarach (*Alatulkkila i Inni przeciwko Finlandii*, 2005);
- wysłanie na różne misje wojskowe (*De Jong, Baljet i Van den Brink przeciwko Holandii*, 1984);
- różny status prawny w zakresie zwrotu podatków (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society i Yorkshire Building Society przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1997);
- rozróżnienie między mniejszymi i większymi związkami zawodowymi (*Krajowy Związek Zawodowy Policji Belgijskiej przeciwko Belgii*, 1975; *Szwedzki Związek Maszynistów przeciwko Szwecji*, 1976);
- różnicę między reklamą komercyjną a reklamą przekazującą pewne ideały (*VgT Verein gegen Tierfabriken przeciwko Szwajcarii*, 2001);
- posiadanie lub nieposiadanie rachunku w banku państwowym (*Shyline przeciwko Ukrainie*, 2024);
- złożenie wniosku o wydanie dokumentu tożsamości obywatela przed lub po zmianie praktyki administracyjnej (mającej na celu skorygowanie poprzedniej błędnej praktyki) (*Abo przeciwko Estonii* (dec.), 2024);

VI. Dyskryminacja według jej przedmiotu

A. Życie prywatne i rodzinne

230. Trybunał rozpatrywał skargi na podstawie art. 14 w związku z art. 8 dotyczące dyskryminacji w korzystaniu z prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego w różnych sytuacjach¹⁵.

15. W tym kontekście zobacz także [Przewodnik po art. 8 Konwencji](#) (Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego).

231. Trybunał wyjaśnił, że prawo do poszanowania „życia rodzinnego” nie chroni samego pragnienia założenia rodziny (*E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, § 41); a zamiast tego zakłada ono istnienie takiej rodziny (*Marckx przeciwko Belgii*, 1979, § 31) lub przynajmniej potencjalny związek między, na przykład, dzieckiem pozamałżeńskim a jego naturalnym ojcem (*Nylund przeciwko Finlandii* (dec.), 1999), lub związek wynikający z rzeczywistego małżeństwa, nawet jeśli życie rodzinne nie zostało jeszcze w pełni ustanowione (*Abdulaziz, Cabales i Balkandali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1985, § 62), lub związek wynikający z legalnej i rzeczywistej adopcji (*Pini i Inni przeciwko Rumunii*, 2004, § 148).

232. W tym kontekście Trybunał zbadał kilka spraw dotyczących dostępu do dzieci na mocy art. 14 w związku z art. 8:

- odmowa udzielenia ojcu dostępu do dziecka pozamałżeńskiego (*Sommerfeld przeciwko Niemcom* [WI], 2003);
- pozbawienie opieki wyłącznie ze względu na przekonania religijne matki (*Hoffmann przeciwko Austrii*, 1993);
- niemożność adopcji przez drugiego rodzica w przypadku par tej samej płci (*X i Inni przeciwko Austrii* [WI], 2013);
- różnica w traktowaniu żołnierzy płci męskiej i żeńskiej w zakresie prawa do urlopu rodzicielskiego (*Konstantin Markin przeciwko Rosji* [WI], 2012);
- różnica w traktowaniu ojca i matki w zakresie terminów związanych z możliwością wszczęcia postępowania w sprawie zaprzeczenia ojcostwa (*Rasmussen przeciwko Danii*, 1984);
- niemożność wykonywania przez ojca dziecka pozamałżeńskiego władzy rodzicielskiej bez zgody matki, pomimo istnienia dowodu DNA potwierdzającego ojcostwo (*Paparrigopoulos przeciwko Grecji*, 2022)
- ustawodawstwo zezwalające na odroczenie wykonania kary więzienia przez matki, ale nie ojców, małych dzieci (*Alexandru Enache przeciwko Rumunii*, 2017); lub
- łączenie rodzin (*Biao przeciwko Danii* [WI], 2016)¹⁶;
- ograniczenie prawa do kontaktów z dzieckiem ze względu na zaburzenia psychiczne ojca (*Cîntă przeciwko Rumunii*, 2020)¹⁷;
- brak pomocy wdowie w ponownym połączeniu się z dziećmi porwanymi przez dziadka ze strony ojca na tle regionalnych stereotypów płciowych i praktyk patrylinearnych (*Tapayeva i Inni przeciwko Rosji*, 2021)

233. Chociaż Trybunał stwierdził, że art. 8 nie gwarantuje prawa do założenia rodziny ani prawa do adopcji (*E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008, § 41), mógłby jednak rozpatrywać sprawy dotyczące na przykład prawa do nawiązywania i rozwijania relacji z innymi ludźmi lub decyzji o posiadaniu lub nieposiadaniu dziecka w kontekście pojęcia „życia prywatnego” w rozumieniu art. 8 Konwencji (*tamże*, § 43). W rezultacie Trybunał zbadał poszanowanie art. 14 w sprawach takich jak:

- odmowa udzielenia zgody na przysposobienie ze względu na styl życia skarżącej jako lesbijki żyjącej z inną kobietą (*E.B. przeciwko Francji* [WI], 2008);
- odmowa wydania postanowienia o przysposobieniu niepełnym na rzecz homoseksualnej partnerki matki biologicznej (*Gas i Dubois przeciwko Francji*, 2012);
- niemożność adopcji przez drugiego rodzica w przypadku pary jedнопłciowej (*X i Inni przeciwko Austrii* [WI], 2013); lub
- zakaz adopcji dzieci przez określonych obywateli (*A.H. i Inni przeciwko Rosji*, 2017);

16. Zob. sekcję „Imigracja” poniżej.

17. Zob. sekcję „Zdrowie i niepełnosprawność” powyżej.

- obowiązek skorzystania z prawa przysposobienia w celu uznania ojcostwa matki biologicznej i dziecka urodzonego w wyniku macierzyństwa zastępczego (*D. przeciwko Francji*, 2020) .

234. Trybunał stwierdził również naruszenie art. 14 w sprawach dotyczących zawarcia związku cywilnego lub małżeństwa. Sprawa *Muñoz Díaz przeciwko Hiszpanii* z 2009 r. dotyczyła odmowy uznania ważności romskiego małżeństwa w celu ustalenia uprawnień do renty rodzinnej. Trybunał stwierdził dyskryminację, biorąc pod uwagę dobrą wiarę skarżącej co do ważności małżeństwa. Przeciwnie, w sprawie *Şerife Yiğit przeciwko Turcji* [WI], 2010, skarżąca, która zawarła związek małżeński w ramach czysto religijnej ceremonii, była świadoma swojej sytuacji, a Trybunał nie dopatrzył się dyskryminacji. W sprawie *Vallianatos i Inni przeciwko Grecji* [WI] z 2013 r. Trybunał uznał za dyskryminujące wprowadzenie „związku cywilnego” ograniczonego do par różnej płci, wykluczając tym samym pary tej samej płci z jego zakresu. Sprawa *Ratzenböck i Seydl przeciwko Austrii* z 2017 r. dotyczyła pary różnej płci, której odmówiono dostępu do zarejestrowanego związku partnerskiego, stworzonego i zarezerwowanego wyłącznie dla par tej samej płci. Trybunał wziął pod uwagę kontekst zawarcia takiego związku partnerskiego oraz fakt, że skarżący mieli możliwość zawarcia małżeństwa, i nie uznał, aby sytuacja ta stanowiła dyskryminację. Podobne kwestie były czasami rozpatrywane przez Trybunał wyłącznie na podstawie art. 8, jak w sprawie *Oliari i Inni przeciwko Włochom* z 2015 r., dotyczącej braku prawnego uznania związków partnerskich osób tej samej płci.

B. Prawa polityczne

235. Zakaz dyskryminacji w zakresie praw politycznych wiąże się bezpośrednio z propagowaniem demokracji, co jest jednym z głównych celów Rady Europy. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 10 gwarantującym wolność wyrażania opinii¹⁸ lub z art. 11 chroniącym wolność pokojowych zgromadzeń i stowarzyszania się¹⁹, lub z art. 3 Protokołu nr 1 dotyczącym prawa do wolnych wyborów²⁰.

236. W sprawie *Bayev i Inni przeciwko Rosji* z 2017 r. skarżący zostali ukarani grzywną za zorganizowanie protestu przeciwko przepisom zakazującym promowania homoseksualności wśród nieletnich. Trybunał ustalił, że przepisy krajowe tworzą nieuzasadnioną różnicę w traktowaniu heteroseksualnej większości i homoseksualnej mniejszości, wzmacniając stygmatyzację i uprzedzenia oraz zachęcając do homofobii (§ 83) i stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 10.

237. W odniesieniu do art. 14 w związku z art. 11 Trybunał stwierdził naruszenia w sprawach takich jak:

- obowiązek deklarowania swojej przynależności do organizacji wolnomularskich przy ubieganiu się o stanowiska we władzach regionalnych (*Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani przeciwko Włochom (nr 2)*, 2007);
- odmowa udzielenia pozwolenia na protest lub organizację zgromadzeń publicznych na podstawie kryteriów dyskryminacyjnych (*Bączkowski i Inni przeciwko Polsce*, 2007; *Genderdoc-M przeciwko Mołdawii*, 2012; *Alekseyev i Inni przeciwko Rosji*, 2018);
- niepowodzenie Państwa w zapewnieniu ochrony demonstrantów przed przemocą na tle homofobicznym i wszczęciu skutecznego śledztwa (*Identoba i Inni przeciwko Gruzji*, 2015) lub aby zapewnić, że wydarzenie LGBTI zakłócone przez kontrmanifestantów przebiegnie pokojowo (*Berkman przeciwko Rosji*, 2020);
- odmowa rejestracji stowarzyszeń utworzonych w celu promowania i ochrony praw osób LGBTI (*Żdanow i Inni przeciwko Rosji*, 2019); i

18. W tym kontekście zob. także *Przewodnik po art. 10 Konwencji* (Wolność wyrażania opinii).

19. W tym kontekście zobacz także *Przewodnik po art. 11 Konwencji* (Wolność zgromadzeń i stowarzyszania się).

20. W tym kontekście zobacz także *Przewodnik po art. 3 Protokołu nr 1* (Prawo do wolnych wyborów).

- obowiązek przynależności drobnych właścicieli ziemskich do związku łowieckiego (*Chassagnou i Inni przeciwko Francji* [WI], 1999).

238. W sprawie *Danilenkov i Inni przeciwko Rosji* z 2009 r. Trybunał stwierdził, że Państwo nie wywiązało się ze swojego pozytywnego obowiązku zapewnienia skutecznej i jasnej ochrony sądowej przed dyskryminacją ze względu na przynależność do związków zawodowych w sprawie dotyczącej przedsiębiorstwa portowego stosującego różne techniki zachęcania pracowników do rezygnacji z członkostwa w związkach zawodowych, w tym przenoszenie ich do specjalnych zespołów roboczych o ograniczonych możliwościach, bezprawne zwolnienia, obniżki wynagrodzeń, sankcje dyscyplinarne i odmowy przywrócenia do pracy członków związków zawodowych w następstwie wyroków sądowych. W sprawie *Zakharova i Inni przeciwko Rosji* z 2022 r. stwierdzono, że taki obowiązek pozytywny został naruszony z powodu braku przeglądu przez sądy różnych środków podjętych przez pracodawcę – w tym zmniejszenia godzin pracy, wynagrodzeń i zwolnienia – wiodących członków związku zawodowego. W sprawie *Hoppen i związek zawodowy pracowników AB Amber Grid przeciwko Litwie* z 2023 r. skarżący skarżył się, że został zwolniony z pracy z powodu swojej działalności związkowej. Trybunał stwierdził, że ramy prawne i kontrola sądowa zapewniły odpowiednie zabezpieczenia.

239. W tym kontekście Trybunał zbadał również zarzuty dotyczące dyskryminacji partii politycznych w zakresie dostępu do finansowania publicznego. W sprawie *Demokrat Parti przeciwko Turcji (dec.)* z 2021 r. Trybunał stwierdził, że skarżąca partia nie była traktowana inaczej niż jakakolwiek inna partia polityczna znajdująca się w podobnej lub analogicznej sytuacji. Stwierdził również, że skarżąca partia nie była traktowana inaczej niż inna partia, która uzyskała większą liczbę głosów w wyborach parlamentarnych.

240. W niektórych przypadkach Trybunał stwierdził naruszenie art. 10 lub art. 11 i nie uznał za konieczne zbadanie, czy doszło do naruszenia art. 14. Tak było na przykład w sprawie *Lashmankin i Inni przeciwko Rosji* z 2017 r., która dotyczyła arbitralnych i dyskryminujących uprawnień władz do proponowania zmian w miejscu, czasie lub sposobie przeprowadzenia wydarzenia publicznego, co mogło stanowić ingerencję w prawo uczestników do wolności zgromadzeń.

241. Wreszcie Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 3 Protokołu nr 1 i/lub art. 1 Protokołu nr 12 w kilku sprawach związanych z *możliwość kandydowania w wyborach* (*Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* [WI], 2009, która dotyczyła niemożności kandydowania Romów i Żydów w wyborach parlamentarnych; *Zornić przeciwko Bośni i Hercegowinie*, 2014, która dotyczyła braku możliwości kandydowania w wyborach bez deklaracji przynależności do jednego z konstytucyjnie zdefiniowanych „narodów konstytucyjnych”; *Baralija przeciwko Bośni i Hercegowinie*, 2019, która dotyczyła braku możliwości głosowania lub kandydowania w wyborach lokalnych ze względu na miejsce zamieszkania skarżącego; *Danis i Stowarzyszenie Turków Etnicznych przeciwko Rumunii*, 2015, i *Cegolea przeciwko Rumunii*, 2020, w sprawie dodatkowego wymogu kwalifikacyjnego mającego zastosowanie wyłącznie do kandydatów organizacji mniejszości narodowych, które nie są jeszcze reprezentowane w parlamencie, i związanego z *prawem do głosowania* (*Aziz przeciwko Cyprowi*, 2004., w sprawie niemożności głosowania przez Cypryjczyków tureckich w wyborach parlamentarnych; *Selygenenko i Inni przeciwko Ukrainie*, 2021, w sprawie dyskryminacyjnego odmawiania osobom wewnątrznie przesiedlonym prawa do głosowania w wyborach lokalnych w miejscu ich faktycznego zamieszkania). Trybunał przypomniał jednak o szerokim marginesie swobody Państw w zakresie organizacji ich systemów wyborczych, w tym ustanowienia progu wyborczego dla partii politycznych aspirujących do reprezentacji w parlamencie, i stwierdził brak naruszenia art. 14 w związku z art. 3 Protokołu nr 1 w sprawie dotyczącej wykluczenia partii politycznej z wyborów uzupełniających z powodu nieosiągnięcia progu wyborczego w poprzednich wyborach powszechnych (*Cernea przeciwko Rumunii*, 2018).

242. W sprawie *Toplak i Mrak przeciwko Słowenii* z 2021 r. Trybunał zbadał, czy Państwo wywiązało się z pozytywnych obowiązków do podjęcia odpowiednich środków w celu umożliwienia skarżącemu, cierpiącemu na dystrofię mięśniową i poruszającym się na wózku inwalidzkim, korzystania z prawa do

głosowania na równych zasadach z innymi osobami. Przyznając, że ogólne i całkowite dostosowanie lokali wyborczych w celu pełnego dostosowania do potrzeb osób poruszających się na wózkach inwalidzkich bez wątpienia ułatwiłoby im udział w procesie głosowania, Trybunał powtórzył, że Państwa mają w tym zakresie margines swobody w świetle ograniczonych zasobów. Biorąc pod uwagę, że obaj skarżący głosowali w referendum w 2015 r., że na wniosek pierwszego skarżącego w lokalu wyborczym zainstalowano rampę, a na wniosek drugiego skarżącego kilka dni wcześniej zorganizowano wizytę w lokalu wyborczym w jego okręgu wyborczym, Trybunał uznał, że wszelkie problemy, z jakimi mogli się spotkać, nie miały na nich szczególnie szkodliwego wpływu, który stanowiłby dyskryminację. Jeśli chodzi o wybory do Parlamentu Europejskiego w 2019 r., brak maszyn do głosowania nie został uznany za dyskryminujący dla pierwszego skarżącego, który mógł skorzystać z pomocy wybranej przez siebie osoby w ramach prawnego obowiązku zachowania tajemnicy.

243. W sprawie *Bakirdzi i E.C. przeciwko Węgrom* z 2022 r. skarżący byli obywatelami Węgier należącymi odpowiednio do greckiej i ormiańskiej mniejszości narodowej i zostali zarejestrowani jako wyborcy mniejszości narodowej w wyborach parlamentarnych w 2014 r. Sprawa dotyczyła systemu ustawowego z preferencyjnym progiem dla przedstawicieli mniejszości, wprowadzonego w odpowiedzi na konstytucyjną troskę o zapewnienie politycznej reprezentacji mniejszości narodowych na Węgrzech (§ 53). Trybunał zauważył, że ponieważ kandydaci mniejszości narodowych mogli być popierani jedynie przez członków tej samej mniejszości narodowej, znajdowali się oni w znacząco odmiennej sytuacji w porównaniu do wszystkich innych kandydatów, którzy mogli uzyskać głosy od ogółu uprawnionych wyborców (§ 55). W konsekwencji bycia zarejestrowanymi jako wyborcy mniejszości narodowej skarżący mogli głosować jedynie na swoje listy mniejszości narodowych jako całość lub całkowicie wstrzymać się od głosowania na listę mniejszości narodowych. Nie mieli zatem wyboru pomiędzy różnymi listami partyjnymi ani wpływu na kolejność, w jakiej kandydaci byli wybierani z list mniejszości narodowych (§ 61). Trybunał stwierdził, że skarżący mieli znacznie ograniczoną możliwość wyboru, z oczywistym prawdopodobieństwem, że ich preferencje wyborcze zostaną ujawnione (§ 72)²¹.

C. Zatrudnienie

244. Mimo że Konwencja nie gwarantuje prawa do zatrudnienia, art. 8 interpretowano w ten sposób, że w pewnych okolicznościach obejmuje on również sferę zatrudnienia.

245. W sprawie *Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie* z 2004 r. nałożenie ograniczeń w zatrudnieniu w służbie cywilnej i w różnych sferach sektora prywatnego na byłych członków KGB w bardzo znacznym stopniu wpłynęło na ich zdolność do rozwijania relacji ze światem zewnętrznym i stworzyło dla nich poważne trudności w zakresie zarabiania na życie, z oczywistymi konsekwencjami dla korzystania z ich życia prywatnego (§ 48). W sprawie *Bigaeva przeciwko Grecji* z 2009 r. Trybunał uznał za dyskryminujące nałożenie wymogu obywatelstwa na kandydata na prawnika na ostatnim etapie procedury przyjęcia po ukończeniu obowiązkowego szkolenia. Sprawa *I.B. przeciwko Grecji* z 2013 r. dotyczyła zwolnienia z pracy pracownika zakażonego wirusem HIV w wyniku nacisków ze strony innych pracowników. Trybunał stwierdził naruszenie ze względu na to, że sąd krajowy nie dokonał oceny praw obu stron w sposób zgodny z Konwencją.

246. Ochronę przed dyskryminacją w sferze zatrudnienia Trybunał zagwarantował również w odniesieniu do wolności przystępowania lub nieprzystępowania do związku zawodowego na mocy art. 11 (*Danilenkov i Inni przeciwko Rosji*, 2009), ochrony przed zwolnieniem z powodu działalności związkowej (*Hoppen i związek zawodowy pracowników AB Amber Grid przeciwko Litwie*, 2023) oraz w związku z wolnością wyznania na mocy art. 9 (*Eweida i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2013, w sprawie środków dyscyplinarnych wobec pracowników odmawiających wykonywania obowiązków, które uznali za niezgodne ze swoimi przekonaniami religijnymi).

21. Zob. także „Rasa i kolor skóry” powyżej.

247. W innym kontekście w sprawie *Acar i Inni przeciwko Turcji* (dec.) z 2017 r. roszczenia pracowników związane z zatrudnieniem, które powstały ponad rok przed wszczęciem postępowania upadłościowego, nie uzyskały pierwszeństwa w postępowaniu upadłościowym dotyczącym ich pracodawcy. Uznając skargę skarżących na dyskryminację za niedopuszczalną, Trybunał stwierdził, że przepisy upadłościowe Turcji były zgodne z odpowiednimi standardami międzynarodowymi oraz że skarżący mieli możliwość indywidualnego wyegzekwowania swoich roszczeń poprzez wszczęcie regularnego postępowania egzekucyjnego przeciwko dłużnikowi przed ogłoszeniem jego niewypłacalności.

248. W niektórych przypadkach Trybunał stwierdził jednak naruszenie artykułu w aspekcie materialnym i nie uznał za konieczne zbadania, czy doszło do naruszenia art. 14. Tak było na przykład w sprawie *Redfearn przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2012 r., w której skarżący został zwolniony z pracy z powodu przynależności politycznej do skrajnie prawicowej partii politycznej i nie mógł skorzystać z roszczenia o niesłuszne zwolnienie, ponieważ to ostatnie jest ograniczone do osób zatrudnionych dłużej niż rok. Trybunał uznał, że obowiązkiem Państwa pozwanego było podjęcie racjonalnych i odpowiednich środków w celu ochrony pracowników, w tym tych, którzy przepracowali mniej niż rok, przed zwolnieniem z powodu poglądów politycznych lub przynależności politycznej, i stwierdził naruszenie art. 11 Konwencji (§ 57).

D. Prawa socjalne

249. Konwencja nie przewiduje prawa do zabezpieczenia społecznego, chociaż z orzecznictwa Trybunału wynika, że niektóre formy zabezpieczenia społecznego, takie jak świadczenia i emerytury, mogą wchodzić w zakres art. 1 Protokołu nr 1, ponieważ można je uznać za „własność” w rozumieniu tego przepisu (*Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], 2006; *Łuczak przeciwko Polsce*, 2007; *Andrejeva przeciwko Łotwie* [WI], 2009; *Koua Poirrez przeciwko Francji*, 2003; *Gaygusuz przeciwko Austrii*, 1996; *Pichkur przeciwko Ukrainie*, 2013; *P.C. przeciwko Irlandii*, 2022) lub w rozumieniu art. 8, szczególnie gdy świadczenia socjalne pomagają w jedności rodziny (*Weller przeciwko Węgrom*, 2009; *Bah przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2011; *Gouri przeciwko Francji* (dec.), 2017; *Belli i Arquier-Martinez przeciwko Szwajcarii*, 2018; *Petrovic przeciwko Austrii*, 1998; *Okpisz przeciwko Niemcom*, 2005; *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI], 2022; *X i Inni przeciwko Irlandii*, 2023).

250. W rezultacie ustalono, że ochrona przed dyskryminacją obejmuje szereg świadczeń socjalnych, takich jak:

- wypłaty emerytur (*Pichkur przeciwko Ukrainie*, 2013; *Andrejeva przeciwko Łotwie* [WI], 2009) lub wypłata renty rodzinnej (*Aldeguer Tomás przeciwko Hiszpanii*, 2016; *Willis przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2002, *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI], 2022);
- zasiłek dla bezrobotnych (*Gaygusuz przeciwko Austrii*, 1996);
- renta inwalidzka (*Koua Poirrez przeciwko Francji*, 2003; *Belli i Arquier-Martinez przeciwko Szwajcarii*, 2018; *Popović i Inni przeciwko Serbii*, 2020);
- dodatki mieszkaniowe (*Vroutou przeciwko Cyprowi*, 2015; *Šaltinytė przeciwko Litwie*, 2021);
- świadczenie z tytułu urlopu rodzicielskiego (*Petrovic przeciwko Austrii*, 1998);
- świadczenia na dziecko (*Okpisz przeciwko Niemcom*, 2005; *X i Inni przeciwko Irlandii*, 2023);
- ubezpieczenie (*P.B. i J.S. przeciwko Austrii*, 2010); lub
- świadczenie z zabezpieczenia społecznego na cele wsparcia rodzin z dziećmi (*Weller przeciwko Węgrom*, 2009).

251. Na przykład w sprawie *Pichkur przeciwko Ukrainie* z 2013 r. skarżący skarżył się, że jego świadczenia emerytalne zostały wstrzymane na tej podstawie, że na stałe zamieszkiwał za granicą. W

tym kontekście Trybunał stwierdził, że wzrost mobilności ludności, wyższy poziom współpracy międzynarodowej i integracji, a także rozwój usług bankowych i technologii informacyjnych nie uzasadniają już ograniczeń o charakterze głównie technicznym w odniesieniu do beneficjentów świadczeń z tytułu zabezpieczenia społecznego mieszkających za granicą (§ 53). Brak uzasadnienia dla odmiennego traktowania przez władze doprowadził do naruszenia art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1. W sprawie *Willis przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2002 r. Trybunał uznał, że niedostępność zasiłków dla wdów dla wdowców płci męskiej jest dyskryminująca ze względu na płeć. Po wydaniu tego wyroku Trybunał zastosował to samo rozwiązanie w szeregu innych spraw: *Runkee i White przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2007; *Cross przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2007; *Blackgrove przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2009 itp.

252. W sprawie *Beeler przeciwko Szwajcarii* [WI] z 2022 r. §§ 68–82 Trybunał wyjaśnił, do celów stosowania art. 14, odpowiednie kryteria, które należy stosować w celu określenia, co wchodzi w zakres art. 8 w aspekcie „życia rodzinnego” w sferze świadczeń socjalnych. Renta wdowia, której dotyczyła sprawa, miała na celu promowanie „życia rodzinnego” poprzez umożliwienie pozostającemu przy życiu rodzicowi opiekę nad dziećmi bez konieczności podejmowania pracy zawodowej, a otrzymywanie renty miało nieuchronny wpływ na sposób organizacji życia rodzinnego skarżącego w całym okresie, którego dotyczyła sprawa.

253. Trybunał uznał również, że możliwość przynależności do określonego systemu zabezpieczenia społecznego jest chroniona przed dyskryminacją. W sprawie *Łuczak przeciwko Polsce* z 2007 r. skarżący skarżył się na brak możliwości objęcia go systemem zabezpieczenia społecznego rolników ze względu na jego obywatelstwo. Trybunał stwierdził, że Rząd nie przedstawił żadnego przekonującego wyjaśnienia, w jaki sposób potrzeba ochrony słabo rozwiniętego i nieefektywnego ekonomicznie sektora rolnego w Polsce była realizowana poprzez odmowę przyjęcia skarżącego do systemu dla rolników w przedmiotowym okresie (§§ 51 i 59).

254. W sprawie *Popović i Inni przeciwko Serbii* z 2020 r. skarżący, którzy byli cywilnymi beneficjentami świadczeń z tytułu niepełnosprawności, utrzymywali, że przyznano im niższą kwotę tego samego świadczenia niż osobom sklasyfikowanym jako beneficjenci wojskowi, pomimo dokładnie takiej samej niepełnosprawności paraplegicznej. Trybunał orzekł, że istotna różnica w traktowaniu obu grup wynikała z ich odmiennych pozycji i odpowiadających im zobowiązań pozwanego Państwa do zapewnienia im świadczeń w większym lub mniejszym zakresie. Obejmowało to dług moralny, który Państwa mogą czuć się zobowiązane do honorowania w odpowiedzi na służbę świadczoną przez ich weteranów wojennych.

255. Jednakże margines swobody uznania przyznany Państwom w obszarze praw socjalnych jest stosunkowo szeroki. Trybunał podkreślił, że ze względu na swoją bezpośrednią wiedzę o społeczeństwie i jego potrzebach, Państwa są zasadniczo w lepszej sytuacji niż sędzia międzynarodowy, aby ocenić, co leży w interesie publicznym ze względów społecznych lub gospodarczych. Uznał również, że generalnie uszanuje wybór polityki ustawodawcy w tej dziedzinie, chyba że będzie on ewidentnie pozbawiony uzasadnionych podstaw (*Łuczak przeciwko Polsce*, 2007, § 48)²². W sprawie *L.F. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.) z 2022 skarżąca została wykluczona z dostępu do mieszkań socjalnych należących do organizacji charytatywnej zajmującej się wyżywieniem ortodoksyjnej społeczności żydowskiej, ponieważ nie była członkiem tej społeczności. Trybunał zauważył, że ingerencja nie polegała na utracie jedynego domu skarżącej (miała już tymczasowy lokal socjalny) oraz że wpływ polityki przydziału przez organizację charytatywną, uzgodnionej przez organy lokalne, na rynek mieszkań socjalnych był znikomy. Tym samym mieścił się w szerokim marginesie swobody Państw w tym obszarze.

256. Sprawa *Stummer przeciwko Austrii* [WI] z 2011 r. dotyczyła odmowy uwzględnienia pracy wykonywanej przez skarżącego w więzieniu przy obliczaniu jego uprawnień emerytalnych. Trybunał

22. Zob. sekcję „Zasada proporcjonalności” powyżej.

uznał, że w kontekście zmieniających się standardów nie można mieć pretensji do Układającego się Państwa o nadanie priorytetu systemowi ubezpieczeń, który uważa ono za najbardziej odpowiedni dla reintegracji więźniów po ich zwolnieniu. W sprawie *Andrle przeciwko Republice Czeskiej* z 2011 r. Trybunał uznał, że obniżenie wieku emerytalnego dla kobiet, które wychowywały dzieci – co nie miało miejsca w przypadku mężczyzn – było środkiem podjętym w celu naprawienia przedmiotowej nierówności oraz że czas i zakres środków mających na celu zrównanie wieku emerytalnego nie były w sposób oczywisty nieuzasadnione. W sprawie *Beeckman i Inni przeciwko Belgii* (dec.) z 2018 r. uznano, że zmiana skali wynagrodzeń, do której zostali przydzieleni skarżący funkcjonariusze policji, dokonana w ramach reorganizacji sił policyjnych, mieści się w szerokim marginesie swobody Państwa w tej sprawie.

257. Trybunał może jednak podjąć decyzję o nierozpatrywaniu sprawy na podstawie art. 14, jeżeli stwierdził już odrębne naruszenie artykułu Konwencji w aspekcie materialnym. Na przykład w sprawie *Kjartan Ásmundsson przeciwko Islandii* z 2004 r., która dotyczyła zakończenia renty inwalidzkiej, Trybunał stwierdził naruszenie art. 1 Protokołu nr 1 (Ochrona własności) i nie uznał za konieczne zbadania sprawy na podstawie art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1.

E. Imigracja

258. Trybunał wielokrotnie podkreślał, że Konwencja nie gwarantuje cudzoziemcowi prawa do wjazdu lub osiedlenia się w danym kraju (*Pajić przeciwko Chorwacji*, 2016, § 79; *Novruk i Inni przeciwko Rosji*, 2016, § 83; *Ibrogimov przeciwko Rosji*, 2018, § 18). Jednakże w sprawach dotyczących łączenia rodzin lub utrzymywania więzi między dorosłymi dziećmi a ich rodzicami Trybunał uznał, że fakty w danej sprawie „wchodzą w zakres” jednego lub większej liczby postanowień Konwencji lub jej Protokołów.

259. Nawet jeśli art. 8 nie nakłada ogólnych obowiązków w zakresie łączenia rodzin (*Jeunesse przeciwko Holandii* [WI], 2014, § 107), środek kontroli imigracji, który w innym przypadku byłby zgodny z art. 8, mógłby stanowić dyskryminację i naruszenie art. 14 (*Abdulaziz, Cabales i Balkadali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 1985, § 71; *Biao przeciwko Danii* [WI], 2016, § 118). W sprawie *Pajić przeciwko Chorwacji* z 2016 r. Trybunał uznał, że odpowiednie prawo krajowe wykluczające możliwość uzyskania łączenia rodzin przez pary tej samej płci, a jednocześnie zezwalające na to parom różnopłciowym, które nie zawarły związku małżeńskiego, stanowiło dyskryminację. W sprawie *Taddeucci i McCall przeciwko Włochom* z 2016 r. Państwo nie traktowało par, które nie zawarły związku małżeńskiego różny sposób ze względu na ich orientację seksualną, ale ograniczyło pojęcie „członka rodziny” do par heteroseksualnych, biorąc pod uwagę, że tylko te ostatnie mogą zawrzeć związek małżeński i uzyskać status „małżonka” w związku z łączeniem rodzin. W sprawie *Biao przeciwko Danii* [WI] z 2016 r. odmowa połączenia rodziny opierała się na istniejących więzach z innym krajem, a Trybunał uznał, że krajowy środek imigracyjny miał pośredni dyskryminujący wpływ z naruszeniem art. 14 ze względu na pochodzenie etniczne i narodowość.

260. Niemniej jednak Trybunał uznał, że orzecznictwo w tych kwestiach jest raczej skąpe (*Biao przeciwko Danii* [WI], 2016, § 118). W sprawie *Abdulaziz, Cabales i Balkadali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 1985 r. skarżące zostały legalnie i na stałe osiedlone w Zjednoczonym Królestwie, podczas gdy ich mężom odmówiono pozwolenia na pozostanie lub dołączenie do nich. Trybunał uznał różnicę w traktowaniu mężczyzn osiedlonych w Zjednoczonym Królestwie i kobiet osiedlonych w Zjednoczonym Królestwie w celu połączenia rodzin za dyskryminację ze względu na płeć (§§ 74–83). Jednocześnie jedna ze skarżących twierdziła, że była dyskryminowana ze względu na urodzenie z powodu wymogu, aby żona lub narzeczona osoby zamierzającej wjechać urodziła się lub miała rodzica urodzonego w Zjednoczonym Królestwie. Trybunał uznał jednak, że różnica w traktowaniu jest uzasadniona celem ochrony osób, których więź z danym krajem wynika z urodzenia (§§ 87–89). W sprawie *Hode i Abdi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 2012 r., dotyczącej niemożności dołączenia do imigrantów z ograniczonym prawem do pobytu jako uchodźców współmałżonków, Trybunał zgodził się, że oferowanie zachęt niektórym grupom imigrantów może

stanowiąc uzasadniony cel dla celów art. 14 Konwencji (§ 53), ale następnie stwierdził naruszenie w tej konkretnej sprawie.

261. Trybunał stwierdził również, że skarżący nie może powoływać się na istnienie „życia rodzinnego” w odniesieniu do osób dorosłych, które nie należały do jego podstawowej rodziny i nie wykazano, że są lub były na jego utrzymaniu. Jednakże więź między dorosłymi dziećmi a ich rodzicami mieści się w kategorii „życia prywatnego” w rozumieniu art. 8 Konwencji (*Novruk i Inni przeciwko Rosji*, 2016, §§ 88-89) i w związku z tym w takich przypadkach może mieć zastosowanie art. 14 w związku z art. 8. W sprawie *Novruk i Inni przeciwko Rosji* z 2016 r. Trybunał uznał za dyskryminujące różnice w traktowaniu cudzoziemców będących nosicielami wirusa HIV w odniesieniu do ich wniosków o zezwolenie na pobyt i stały zakaz ponownego wjazdu do Rosji ze względu na ich stan zdrowia.

F. Prawo do nauki

262. Artykuł 2 Protokołu nr 1 do Konwencji zawiera niezależne prawo do nauki²³. W związku z tym Trybunał uważa, że skargi dotyczące dyskryminacji w kontekście edukacji mieszczą się w zakresie art. 14 (*Ponomaryovi przeciwko Bułgarii*, 2011, §§ 48–49).

263. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 2 Protokołu nr 1 w wielu sprawach dotyczących prawa do nauki uczniów romskich. Sprawy te dotyczyły nieproporcjonalnie dużej liczby dzieci romskich umieszczanych w szkołach specjalnych dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007; *Horváth i Kiss przeciwko Węgrom*, 2013), w klasach wyłącznie dla Romów (*Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji* [WI], 2010, *Elmazova i Inni przeciwko Macedonii Północnej*, 2022) lub w szkołach przeznaczonych wyłącznie dla Romów (*Lavida i Inni przeciwko Grecji*, 2013; *Szolcsán przeciwko Węgrom*, 2023); jak również brak możliwości dotarcia do szkoły przed przydzieleniem do specjalnych klas w aneksie do głównych budynków szkoły podstawowej (*Sampanis i Inni przeciwko Grecji*, 2008). We wszystkich tych przypadkach Trybunał stwierdził, że zróżnicowane traktowanie, choć niezamierzone, któremu poddawani byli uczniowie romscy, stanowiło formę dyskryminacji pośredniej (*D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [WI], 2007; *Sampanis i Inni przeciwko Grecji*, 2008; *Horváth i Kiss przeciwko Węgrom*, 2013; *Lavida i Inni przeciwko Grecji*, 2013; *Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji* [WI], 2010). W sprawie *X i Inni przeciwko Albanii* z 2022 r. pozwane Państwo zostało zobowiązane na podstawie art. 46 do podjęcia środków desegregacyjnych w szkole podstawowej, do której uczęszczały prawie wyłącznie dzieci romskie i egipskie (podobnie w sprawie *Szolcsán przeciwko Węgrom*, 2023).

264. Trybunał rozpatrywał również przypadki dyskryminacji w zakresie zapewniania osobom niepełnosprawnym racjonalnych usprawnień (*Enver Şahin przeciwko Turcji*, 2018; *Çam przeciwko Turcji*, 2016). W sprawie *G.L. przeciwko Włochom* z 2020 r., w której niepełnosprawna uczennica szkoły podstawowej nie mogła otrzymać specjalistycznej pomocy, do której była uprawniona na mocy odpowiednich przepisów, Trybunał podkreślił, że środki racjonalnego usprawnienia miały na celu skorygowanie faktycznych nierówności. Sprawa *Çam przeciwko Turcji* z 2016 r. dotyczyła osoby niewidomej, której odmówiono przyjęcia do akademii muzycznej pomimo pomyślnego zdania egzaminu wstępnego. W sprawie *Enver Şahin przeciwko Turcji* z 2018 r. skarżący uległ wypadkowi, w wyniku którego stał się niepełnosprawny, a uniwersytet nie przeprowadził konkretnej indywidualnej oceny jego potrzeb w zakresie dostępu do pomieszczeń uniwersyteckich. W obu sprawach Trybunał orzekł, że art. 14 należy odczytywać w świetle Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych w odniesieniu do „racjonalnych usprawnień” – rozumianych jako niezbędne i odpowiednie modyfikacje i dostosowania nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeżeli są one potrzebne w konkretnym przypadku (*Enver Şahin przeciwko Turcji*, 2018, § 60; *Çam przeciwko Turcji*, 2016, § 65). Zadaniem Trybunału nie było zdefiniowanie zasady „racjonalnego usprawnienia”, która miałaby być wdrożona w sferze edukacyjnej (*Enver Şahin przeciwko Turcji*, 2018, § 61; *Çam przeciwko*

23. W tym kontekście zob. także [Przewodnik po art. 2 Protokołu nr 1](#) (Prawo do nauki).

Turcji, 2016, § 66). Trybunał uznał jednak, że ważne jest, aby Państwa zachowywały szczególną ostrożność przy podejmowaniu decyzji w tej dziedzinie, mając na uwadze ich wpływ na dzieci niepełnosprawne, których szczególnej wrażliwości nie można zignorować (*Enver Şahin przeciwko Turcji*, 2018, § 67; *Çam przeciwko Turcji*, 2016, § 67).

265. W sprawie *Ponomaryovi przeciwko Bułgarii* z 2011 r. skarżący, którzy mieszkali w Bułgarii jako cudzoziemcy bez prawa stałego pobytu, zostali zobowiązani do uiszczenia opłat za kształcenie średnie. Trybunał uznał tę sytuację za dyskryminację ze względu na ich status imigracyjny, biorąc pod uwagę, że cudzoziemcy posiadający zezwolenie na pobyt stały byli uprawnieni do bezpłatnej edukacji na poziomie podstawowym i średnim.

266. W sprawie *Moraru przeciwko Rumunii* z 2022 r. skarżąca przez wiele lat nie mogła przystąpić do egzaminu wstępnego na studia medycyny wojskowej, ponieważ jej wzrost (150 cm) i waga (44 kg) były poniżej progów określonych w zarządzeniu Ministerstwa Obrony Narodowej obowiązującym w tym czasie. Trybunał uznał, że skarżąca była traktowana inaczej niż inne kandydatki, których cechy antropometryczne mieściły się w granicach określonych przez prawo (§ 44). Stwierdził również, że organy krajowe nie wykazały, że istnieje związek między kryteriami wybranymi przez ustawodawcę (w tym minimalną liczbą kandydatów) a uzasadnieniem tych ograniczeń (tj. potrzebą określenia siły każdego kandydata). Co więcej, sądy krajowe nie odniosły się w wystarczającym stopniu do orzecznictwa TSUE (§§ 53–55)²⁴.

G. Dyskryminacja poprzez przemoc

267. Gwarancje art. 14 mają również zastosowanie, gdy skarżący jest ofiarą przemocy bezpośrednio spowodowanej przez władze państwowe lub osobą prywatną z powodu przynależności do określonej grupy.

268. Trybunał badał przypadki przemocy w oparciu o takie cechy ofiary jak:

- płeć (*Opuz przeciwko Turcji*, 2009; *Eremia przeciwko Republice Mołdawii*, 2013; *Halime Kiliç przeciwko Turcji*, 2016; *Tkheldze przeciwko Gruzji*, 2021; *A.E. przeciwko Bułgarii*, 2023);
- rasa i pochodzenie etniczne (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005; *Moldovan i Inni przeciwko Rumunii (nr 2)*, 2005; *Škorjanec przeciwko Chorwacji*, 2017; *Makuchyan i Minasyan przeciwko Azerbejdżanowi i Węgrom*, 2020; *Adzhigitova i Inni przeciwko Rosji*, 2021);
- religia (*Milanović przeciwko Serbii*, 2010; *Członkowie Zboru Świadców Jehowy Gldani i Inni przeciwko Gruzji*, 2007; *Gruzińskie Związki Muzułmańskie i Inni przeciwko Gruzji*, 2023);
- pogląd polityczny (*Virabyan przeciwko Armenii*, 2012); i
- orientacja seksualna (*Identoba i Inni przeciwko Gruzji*, 2015; *M.C. i A.C. przeciwko Rumunii*, 2016).

269. W tych sprawach Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 2 (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005; *Angelova i Iliev przeciwko Bułgarii*, 2007), art. 3 (*Eremia przeciwko Republice Mołdawii*, 2013; *B.S. przeciwko Hiszpanii*, 2012; *Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014), art. 6 i art. 8 (*Moldovan i Inni przeciwko Rumunii (nr 2)*, 2005) Konwencji lub z art. 8 i art. 9 (*Gruzińskie Związki Muzułmańskie i Inni przeciwko Gruzji*, 2023).

270. Trybunał zbadał przypadki przemocy spowodowanej postawami dyskryminacyjnymi zarówno pod względem materialnym, jak i proceduralnym odpowiednich artykułów.

24. Zob. „Inne przyczyny” powyżej.

1. Aspekt materialny

271. W przypadku skargi dotyczącej naruszenia art. 14 z powodu domniemanej przemocy popełnionej przez funkcjonariusza państwowego, zadaniem Trybunału na podstawie materialnego aspektu art. 2 lub 3 jest ustalenie, czy dyskryminujące postawy wobec grupy, do której należy lub rzekomo należy ofiara, były czynnikiem przyczynowym kwestionowanego zachowania władz (*Stoica przeciwko Rumunii*, 2008, § 118; *Antayev i Inni przeciwko Rosji*, 2014, § 123).

272. Chociaż Trybunał wielokrotnie stwierdzał naruszenie art. 2 lub 3 w ich aspekcie proceduralnym w sprawach, w których skarżący zarzucali, że za atakami, których doświadczyli ze strony funkcjonariuszy państwowych, stały motywy dyskryminacyjne, Trybunał stwierdził naruszenie materialnego aspektu tych artykułów w znacznie mniejszej liczbie spraw (*Stoica przeciwko Rumunii*, 2008; *Antayev i Inni przeciwko Rosji*, 2014).

273. W sprawie *Stoica przeciwko Rumunii* z 2008 r., dotyczącej złego traktowania nieletniego Roma przez funkcjonariusza policji podczas incydentu z policją, Trybunał po raz pierwszy stwierdził naruszenie materialnego aspektu art. 3 w związku z art. 14. Będąc przekonany, że skarżący przedstawili *prima facie* zarzut złego traktowania na tle rasowym, Trybunał przeniósł ciężar dowodu na Rząd. Ponieważ ani prokurator prowadzący dochodzenie karne, ani Rząd nie byli w stanie w żaden inny sposób wyjaśnić incydentów ani przedstawić żadnych argumentów wskazujących, że incydenty były neutralne rasowo, Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z materialnym aspektem art. 3. Podobne rozumowanie zastosowano w sprawie *Antayev i Inni przeciwko Rosji* z 2014 r. dotyczącej złego traktowania podejrzanych będących Czeczenami ze względu na ich pochodzenie etniczne. W sprawie *Lingurar przeciwko Rumunii* [Komitet] z 2019 r. sposób, w jaki władze przeprowadziły i uzasadniły nalot policyjny, wykazał, że policja skorzystała ze swoich uprawnień w sposób dyskryminujący, oczekując, że skarżący będą agresywnymi przestępcami ze względu na ich romskie pochodzenie etniczne. W związku z tym Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 3 Konwencji w jego materialnej części z powodu profilowania etnicznego.

274. W sprawie *Aghdgomelashvili i Japaridze przeciwko Gruzji* z 2020 r. policja przeprowadziła przeszukanie pomieszczeń organizacji pozarządowej LGBTI. Po odkryciu charakteru organizacji pozarządowej funkcjonariusze policji stali się agresywni, uciekając się do mowy nienawiści, wypowiadając obelgi i groźby. Ponadto skarżący i niektórzy z ich współpracowników zostali poddani rewizji osobistej bez wyraźnego powodu lub oficjalnego protokołu. Stwierdzając naruszenie zarówno materialnych, jak i proceduralnych aspektów art. 14 w związku z art. 3, Trybunał stwierdził, że całkowicie niewłaściwe zachowanie funkcjonariuszy policji podczas przeszukania było motywowane homofobiczną i/lub transfobiczną nienawiścią i musiało wzbudzić w skarżących uczucie strachu, udreki i niepewności, które nie były zgodne z poszanowaniem ich godności ludzkiej.

2. Aspekt proceduralny

275. W następstwie sprawy *Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI] z 2005 r. Trybunał stwierdził naruszenie proceduralnego aspektu art. 2 lub 3 w związku z art. 14 w wielu sprawach, ze względu na brak przeprowadzenia przez organy krajowe skutecznego dochodzenia w sprawie dyskryminacyjnych motywów, które doprowadziły do złego traktowania lub śmierci ofiar dyskryminacyjnej przemocy (*Bekos i Koutropoulos przeciwko Grecji*, 2005; *Turan Akir przeciwko Belgii*, 2009; *Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014; *Angelova i Iliev przeciwko Bułgarii*, 2007; *Eremia przeciwko Republice Mołdawii*, 2013; *Członkowie Zboru Świadków Jehowy Gldani i Inni przeciwko Gruzji*, 2007; *Virabyan przeciwko Armenii*, 2012; *Bălșan przeciwko Rumunii*, 2017; *Talpis przeciwko Włochom*, 2017; *Škorjanec przeciwko Chorwacji*, 2017; *Adzhigitova i Inni przeciwko Rosji*, 2021; *Gruzińskie Związki Muzułmańskie i Inni przeciwko Gruzji*, 2023).

276. Obowiązek władz do zbadania istnienia możliwego związku między postawami dyskryminacyjnymi a jakimkolwiek aktem przemocy jest aspektem ich obowiązków proceduralnych

wynikających z art. 2 i 3 Konwencji, ale może być również postrzegany jako dorozumiany w ich obowiązkach wynikających z art. 14 (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 161; *Bekos i Koutropoulos przeciwko Grecji*, 2005, § 70; *Kreyndlin i Inni przeciwko Rosji*, 2023, § 59). Ze względu na wzajemne oddziaływanie art. 14 i przepisów materialnych, kwestie dyskryminacyjnej przemocy mogą być badane tylko na podstawie jednego z dwóch przepisów, bez odrębnej kwestii wynikającej z drugiego, lub mogą wymagać zbadania na podstawie obu artykułów. Jest to kwestia, którą należy rozstrzygnąć w każdym przypadku na podstawie faktów i w zależności od charakteru przedstawionych zarzutów.

277. W przypadku gdy istnieje podejrzenie, że dyskryminujące postawy doprowadziły do aktu przemocy, szczególnie ważne jest, aby oficjalne dochodzenie było prowadzone z wigorem i bezstronnością, biorąc pod uwagę potrzebę ciągłego potępienia przez społeczeństwo dyskryminującej nienawiści i utrzymania zaufania mniejszości do zdolności władz do ochrony ich przed zagrożeniem dyskryminującą przemocą (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 160).

278. W tym względzie, podczas badania incydentów z użyciem przemocy, a w szczególności zgonów z rąk funkcjonariuszy państwowych lub osób prywatnych, władze państwowe mają dodatkowy obowiązek podjęcia wszelkich uzasadnionych kroków w celu zdemaskowania wszelkich motywów dyskryminacyjnych i ustalenia, czy dyskryminująca nienawiść lub uprzedzenia mogły odegrać rolę w tych wydarzeniach (*Ognyanova i Choban przeciwko Bułgarii*, 2006, § 145; *Turan Cakir przeciwko Belgii*, 2009, § 77; *Abdu przeciwko Bułgarii*, 2014, § 44; *Angelova i Iliev przeciwko Bułgarii*, 2007, § 115; *Eremia przeciwko Republice Mołdawii*, 2013, § 85; *Członkowie Zboru Świadków Jehowy Gldani i Inni przeciwko Gruzji*, 2007, § 140; *Virabyan przeciwko Armenii*, 2012, § 218; *Kreyndlin i Inni przeciwko Rosji*, 2023, § 58). Zaniechanie demaskowania motywów dyskryminacyjnych i traktowanie przemocy i okrucieństwa wywołanych dyskryminacją na równi z przypadkami, które nie mają podtekstów dyskryminacyjnych, oznaczałoby przemykanie oczu na specyficzny charakter czynów, które są szczególnie destrukcyjne dla praw podstawowych. Brak rozróżnienia w sposobie postępowania w przypadku sytuacji zasadniczo odmiennych może stanowić nieuzasadnione traktowanie, którego nie da się pogodzić z art. 14 Konwencji (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 160; *Stoica przeciwko Rumunii*, 2008, § 119; *Virabyan przeciwko Armenii*, 2012, § 218; *Šečić przeciwko Chorwacji*, 2007, § 67).

279. Niewątpliwie udowodnienie motywów dyskryminacyjnych w praktyce może być niezwykle trudne. Obowiązek pozwanego Państwa w zakresie zbadania możliwych podtekstów dyskryminacyjnych w kontekście aktu przemocy jest obowiązkiem dołożenia wszelkich starań i nie ma charakteru bezwzględnego (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 160; *Bekos i Koutropoulos przeciwko Grecji*, 2005, § 69; *Stoica przeciwko Rumunii*, 2008, § 119). Władze muszą podjąć wszelkie uzasadnione w danych okolicznościach działania w celu zebrania i zabezpieczenia dowodów, zbadać wszystkie praktyczne sposoby odkrycia prawdy oraz wydawać w pełni uzasadnione, bezstronne i obiektywne decyzje, niepomijając podejrzanych faktów, które mogą wskazywać na dyskryminację poprzez przemoc (*Nachova i Inni przeciwko Bułgarii* [WI], 2005, § 160; *Bekos i Koutropoulos przeciwko Grecji*, 2005, § 69; *Ognyanova i Choban przeciwko Bułgarii*, 2006, § 145).

280. W sprawie *Makuchyan i Minasyan przeciwko Azerbejdżanowi i Węgrom* z 2020 r. Trybunał został wezwany do zbadania, czy niewykonanie przez Azerbejdżan kary pozbawienia wolności za przestępstwo z nienawiści przeciwko dwóm Ormianom, która została nałożona za granicą na azerbejdżańskiego oficera wojskowego (ten ostatni był natomiast gloryfikowany jako bohater, awansowany i otrzymał świadczenia po powrocie do Azerbejdżanu), było motywowane pochodzeniem etnicznym ofiar. W opinii Trybunału skarżący przedstawili wystarczająco mocne, jasne i zgodne wnioski, aby przedstawić przekonujący dowód *prima facie*, że środki podjęte przez władze Azerbejdżanu w odniesieniu do ich funkcjonariusza, prowadzące do jego faktycznej bezkarności, a nawet gloryfikacji jego wyjątkowo okrutnej zbrodni z nienawiści, miały związek przyczynowy z ormiańskim pochodzeniem etnicznym jego ofiar, a zatem były motywowane rasowo. Ze swojej strony

Rząd Azerbejdżanu nie zdołał obalić uzasadnionego zarzutu dyskryminacji skarżących, a Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z częścią proceduralną art. 2 Konwencji.

281. Trybunał uznał, że gdy istnieje uzasadnione twierdzenie, że dana osoba mogła być celem policyjnej kontroli tożsamości ze względu na cechy rasowe, a takie działania wchodzą w zakres art. 8, obowiązek władz do zbadania istnienia możliwego związku między postawami rasistowskimi a działaniem funkcjonariusza państwowego należy uznać za dorozumiany w ich obowiązkach wynikających z art. 14 w związku z art. 8 (*Muhammad przeciwko Hiszpanii*, 2022., § 68; *Basu przeciwko Niemcom*, 2022, § 33; *Wa Baile przeciwko Szwajcarii*, 2024, § 91).

282. W sprawie *Allouche przeciwko Francji* z 2024 r. skarżąca skarżyła się na antysemickie obelgi i groźby wypowiedziane pod jej adresem przez osobę prywatną. Sądy krajowe uznały, że groźby te miały charakter antysemicki, jednak przekwalifikowały przestępstwo na „zwykłe” groźby śmierci i nie zbadały dyskryminacyjnych motywów stojących za nimi. Trybunał stwierdził, że czyniąc to, sądy krajowe nie zapewniły skarżącej odpowiedniej i właściwej ochrony przed dyskryminacją.

H. Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

283. Na mocy Konwencji prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości jest gwarantowane w kontekście prawa do rzetelnego procesu sądowego na mocy art. 6 i art. 13 (Prawo do skutecznego środka odwoławczego). Trybunał rozpatrywał sprawy dotyczące dyskryminacji w dostępie do wymiaru sprawiedliwości na podstawie art. 14 w związku z art. 6 (*Parafia greckokatolicka Sâmbata Bihor przeciwko Rumunii*, 2010; *Mizzi przeciwko Malcie*, 2006).

284. W swoim orzecznictwie w tej sprawie Trybunał stwierdził, że różnice w traktowaniu stanowią dyskryminację w dostępie do wymiaru sprawiedliwości, gdy sądy krajowe oparły swoją decyzję na podstawach chronionych na mocy art. 14. Sprawa *Schuler-Zraggen przeciwko Szwajcarii* z 1993 r. dotyczyła odmowy przyznania świadczeń z tytułu inwalidztwa w oparciu o samo założenie, że kobiety rezygnowały z pracy po urodzeniu dziecka. Sąd krajowy wyciągnął zatem wniosek, że skarżąca zrezygnowałaby z pracy nawet gdyby nie miała problemów zdrowotnych. Trybunał uznał, że rozumowanie sądu krajowego prowadzi do różnic w traktowaniu ze względu na płeć. W sprawie *Paraskeva Todorova przeciwko Bułgarii* z 2010 r. sąd krajowy odmówił zawieszenia kary pozbawienia wolności wobec oskarżonej pochodzenia romskiego na tej podstawie, że należała ona do grupy mniejszościowej, według której kara w zawieszeniu nie jest wyrokiem skazującym, oraz że taka kara nie spełniałaby funkcji prewencji ogólnej i szczególnej (§ 38). Trybunał stwierdził dyskryminację ze względu na pochodzenie etniczne skarżącej.

285. Sprawa *Moldovan i Inni przeciwko Rumunii (nr 2)* z 2005 r. została wniesiona przez romskich mieszkańców wioski po zabiciu innych Romów i zniszczeniu ich domów. Trybunał zauważył, że pochodzenie etniczne skarżących wydawało się mieć decydujący wpływ na długość i wynik postępowania krajowego – w tym powtarzające się dyskryminujące uwagi ze strony władz i ich kategoryczna odmowa przyznania odszkodowania niemajątkowego – i stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 6.

286. W sprawie *Anakomba Yula przeciwko Belgii* z 2009 r. skarżącej odmówiono pomocy prawnej w celu zakwestionowania ojcostwa jej dziecka w terminie jednego roku, ponieważ przebywała ona w Belgii nielegalnie. Od skarżącej, która podjęła już kroki w celu uregulowania swojej sytuacji, nie można było racjonalnie oczekiwać, że będzie czekać, aż odnowi swoje zezwolenie, ryzykując tym samym upływ rocznego terminu przewidzianego przez prawo krajowe na zakwestionowanie ojcostwa. Trybunał stwierdził naruszenie art. 14 w związku z art. 6, biorąc pod uwagę szczególne okoliczności sprawy.

287. W sprawie *Zăicescu i Fălticineanu przeciwko Rumunii* (§ 153) z 2024 r., która dotyczyła uniewinnienia dwóch wojskowych skazanych wcześniej za zbrodnie związane z Holocaustem, Trybunał uznał, że ocaleni z Holocaustu powinni zostać poinformowani o postępowaniu i jego wyniku oraz

zauważył, że międzynarodowe zasady, które istniały już w czasie ponownego rozpatrywania sprawy, które doprowadziły do uniewinnienia, wspominają, że ofiary przestępstw muszą być informowane o fakcie wszczęcia postępowania i postępach w ich sprawach oraz muszą mieć dostęp do wymiaru sprawiedliwości i odpowiedniej pomocy.

I. Prawo do poszanowania mieszkania

288. W swoim orzecznictwie Trybunał stwierdził dyskryminację w odniesieniu do prawa do poszanowania mieszkania w sprawach dotyczących niszczenia i uszkodzania domów ludzi ze względu na ich pochodzenie etniczne (*Burlya i Inni przeciwko Ukrainie*, 2018; *Moldovan i Inni przeciwko Rumunii (nr 2)*, 2005). W obu przypadkach władze nie zapewniły ochrony ani nie zareagowały w odpowiedni sposób na ataki na wioski, których podłożem były nastroje antyromskie.

289. W sprawie *Paketova i Inni przeciwko Bułgarii* z 2022 r. skarżący zostali wydaleny ze swoich domów i uniemożliwiono im późniejszy powrót do nich, a władze odmówiły im ochrony w środowisku wrogości i nietolerancji na tle rasowym.

290. W sprawie *Buckley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z 1996 r. skarżącej odmówiono wydania pozwolenia na budowę, które umożliwiłoby jej zamieszkanie w przyczepie kempingowej na należącym do niej gruncie. Twierdziła, że przepisy krajowe, na podstawie których wydano decyzję odmowną, dyskryminują ją ze względu na jej romskie pochodzenie etniczne. Na mocy art. 8 Trybunał zinterpretował prawo do poszanowania domu jako obejmujące domy mobilne, takie jak przyczepy kempingowe, nawet w sytuacji, gdy zostały one umiejscowione nielegalnie (§ 60). Trybunał nie uznał jednak prawodawstwa krajowego za dyskryminujące, ponieważ nie wydaje się, aby skarżąca była kiedykolwiek karana lub poddawana jakimkolwiek szkodliwemu traktowaniu za próbę podążania za tradycyjnym cygańskim stylem życia (§ 88).

291. Trybunał uznał, że prawo do wstąpienia w stosunek najmu po zmarłym partnerze odnosiło się również do prawa skarżącego do poszanowania „mieszkania” w rozumieniu art. 8 (*Karner przeciwko Austrii*, 2003, § 33; *Kozak przeciwko Polsce*, 2010, § 84). W obu sprawach skarżący byli homoseksualistami, którym odmówiono prawa do najmu po śmierci ich partnerów, a Trybunał stwierdził dyskryminację ze względu na ich orientację seksualną.

J. Kwestie własności

292. Orzecznictwo Trybunału dotyczące dyskryminacji stanowiącej naruszenie art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1 (Ochrona własności) jest obszerne i zróżnicowane. Jak już wspomniano, niektóre formy zabezpieczenia społecznego, takie jak wypłaty świadczeń i emerytury, mogą wchodzić w zakres art. 1 Protokołu nr 1, ponieważ stanowią „własność” w rozumieniu tego przepisu²⁵. Trybunał zbadał również szereg innych sytuacji.

293. Trybunał zbadał, na podstawie art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1, sprawy związane z prawami spadkowymi dzieci (*Mazurek przeciwko Francji*, 2000; *Fabris przeciwko Francji* [WI], 2013) oraz małżonków (*Molla Sali przeciwko Grecji* [WI], 2018), a także prawami do otrzymania renty rodzinnej (*Aldeguer Tomás przeciwko Hiszpanii*, 2016). W sprawie *Aldeguer Tomás przeciwko Hiszpanii* z 2016 r. skarżący zarzucił, że był dyskryminowany ze względu na swoją orientację seksualną, ponieważ jako osoba pozostająca przy życiu po śmierci partnera z faktycznego związku osób tej samej płci otrzymał odmowę przyznania renty rodzinnej. Trybunał ustalił, że art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1 i art. 8 miał zastosowanie, ale nie stwierdził jego naruszenia.

294. W sprawie *Saumier przeciwko Francji* z 2017 r. skarżąca domagała się odszkodowania w związku z chorobą zawodową, która spowodowała jej poważną niepełnosprawność. W celu ustalenia

25. Zob. sekcję „Prawa socjalne” powyżej.

możliwości zastosowania art. 14 w związku z art. 1 Protokołu nr 1 Trybunał ustalił, że przedmiotowe prawodawstwo krajowe stanowiły przepisy dotyczące czynów niedozwolonych, zgodnie z którymi roszczenia o odszkodowanie powstawały z chwilą wystąpienia szkody, że roszczenie tego rodzaju „stanowiło zasoby”, a zatem „własność” w rozumieniu art. 1 zdanie pierwsze Protokołu nr 1 (§§ 43–50). Trybunał orzekł jednak, że nie było różnicy w traktowaniu osób znajdujących się w podobnej lub porównywalnej sytuacji w tej sprawie, w tym biorąc pod uwagę specyfikę relacji pracodawca-pracownik, która była stosunkiem umownym, w którym pracownik był prawnie podporządkowany pracodawcy.

295. W sprawie *Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses i Inni przeciwko Belgii* z 2022 r. skarżące stowarzyszenia przestały kwalifikować się do zwolnienia z podatku od budynków wykorzystywanych jako ich miejsce kultu, ponieważ nie były uznanymi religiami. Chociaż Trybunał uznał, że zastosowanie kryterium uznania wyznania religijnego (jako podstawy do rozróżnienia wniosków o zwolnienie z podatku od nieruchomości) mieściło się w marginesie swobody Państwa, stwierdził, że w niniejszej sprawie przepisy dotyczące takiego uznania były pozbawione minimalnych gwarancji sprawiedliwości i obiektywności.

296. W swoim orzecznictwie Trybunał powołał się także na art. 1 Protokołu nr 1 w sprawach:

- kwalifikowalności do ulgi podatkowej na zakup odpowiedniej nieruchomości dla niepełnosprawnego dziecka (*Guberina przeciwko Chorwacji*, 2016);
- obowiązku członkostwa małych właścicieli ziemskich w stowarzyszeniu łowieckim, co umożliwiało polowanie na ich terenach (*Chassagnou i Inni przeciwko Francji* [WI], 1999);
- obniżenia wartości nominalnej obligacji w celu reorganizacji długu publicznego bez zgody inwestorów prywatnych (*Mamatas i Inni przeciwko Grecji*, 2016);
- wyłączenia właścicieli kontrolowanych nieruchomości wynajmowanych jako kluby z ustawy umożliwiającej wypowiedzenie chronionych umów najmu (*Bradshaw i Inni przeciwko Malcie*, 2018); lub
- domniemanej dyskryminacji w przyznawaniu świadczeń z tytułu niepełnosprawności beneficjentom cywilnym w przeciwieństwie do beneficjentów wojskowych (*Popović i Inni przeciwko Serbii*, 2020).

K. Kara pozbawienia wolności

297. W swoim orzecznictwie Trybunał chroni prawo do wolności od arbitralnego pozbawienia wolności ze względu na dyskryminację na mocy art. 14 w związku z art. 5 (Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego) (*Aleksandr Aleksandrov przeciwko Rosji*, 2018; *Rangelov przeciwko Niemcom*, 2012; *Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2010) oraz prawo do wolności od niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karanie ze względu na dyskryminację podczas zatrzymania na mocy art. 14 w związku z art. 3 (*Martzaklis i Inni przeciwko Grecji*, 2015; *X przeciwko Turcji*, 2012).

298. W sprawie *Aleksandr Aleksandrov przeciwko Rosji* z 2018 r. skarżący został skazany na karę pozbawienia wolności przez sąd w Moskwie, który mógł nałożyć karę nieizolacyjną, taką jak dozór kuratora. Jednakże sąd krajowy nakazał jego uwięzienie wyłącznie na tej podstawie, że nie miał on stałego miejsca zamieszkania w Moskwie. Skarżący zarzucił, że padł ofiarą naruszenia art. 14 w związku z art. 5 ze względu na jego miejsce zamieszkania. Trybunał uznał, że różnica w traktowaniu nie miała uzasadnionego celu ani obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia i stanowiła dyskryminację.

299. Trybunał uznał również, że doszło do dyskryminacji z naruszeniem art. 14 w związku z art. 5 w sprawie dotyczącej odmowy złagodzenia warunków tymczasowego aresztowania ze względu na obce obywatelstwo skarżącego (*Rangelov przeciwko Niemcom*, 2012) lub różnice w wymogach proceduralnych dotyczących zwolnienia warunkowego, które zależały od długości wyroku (*Clift*

przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 2010). Nie stwierdzono jednak naruszenia tych przepisów, gdy skarżący skarżył się na odmienne traktowanie w porównaniu z osobami skazanymi na podstawie różnych systemów karnych w odniesieniu do momentu odbywania kary, w którym będzie on uprawniony do ubiegania się o przedterminowe zwolnienie (*Stott przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2023).

300. W sprawie *Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji* [WI] z 2017 r. skarżący byli dorosłymi mężczyznami odbywającymi karę dożywotniego więzienia. Skarżyli się, że byli traktowani mniej korzystnie niż kobiety, nieletni i starsi przestępcy uznani za winnych tych samych przestępstw, ponieważ ci ostatni nie mogli otrzymać kary dożywotniego więzienia. Mimo że kwestie odpowiedniego wymiaru kary zasadniczo nie wchodzą w zakres art. 5, Trybunał uznał, że przepisy krajowe zwalniające pewne kategorie przestępców z kary dożywotniego więzienia wchodzą w zakres art. 5 na potrzeby stosowania art. 14. W tym konkretnym przypadku Trybunał stwierdził jednak, że nie doszło do naruszenia art. 14 ze względu na wiek lub płeć. Jeśli chodzi o zwolnienie młodocianych przestępców z kary dożywotniego więzienia, Trybunał uznał, że było ono zgodne z podejściem wspólnym dla systemów prawnych wszystkich Układających się Państw oraz ze standardami międzynarodowymi, a jego celem było ewidentnie ułatwienie resocjalizacji nieletnich przestępców. W odniesieniu do kobiet Trybunał orzekł, że w interesie publicznym leży zwolnienie kobiet z kary dożywotniego więzienia w drodze ogólnej zasady ze względu na potrzeby kobiet w zakresie ochrony przed przemocą ze względu na płeć, znęcaniem się i molestowaniem seksualnym w środowisku więziennym, a także potrzeby ochrony ciąży i macierzyństwa.

301. W sprawie *Spišák przeciwko Republice Czeskiej* z 2024 r. skarżący, nieletni zatrzymany, podlegał innym zasadom dotyczącym okresowej kontroli tymczasowego aresztowania niż osoba dorosła ścigana za przestępstwo tej samej kategorii. Trybunał stwierdził, że sytuacja, w której przepisy krajowe gwarantują automatyczną okresową kontrolę jednej kategorii osób zatrzymanych, mieści się w zakresie art. 5 na potrzeby stosowania art. 14 w związku z tym postanowieniem.

302. W kilku sprawach Trybunał uznał, że traktowanie więźniów stanowi dyskryminację na podstawie art. 14 w związku z art. 3. W sprawie *Martzakis i Inni przeciwko Grecji* z 2015 r. skarżący byli więźniami będącymi nosicielami wirusa HIV, którzy byli przetrzymywani w złych warunkach fizycznych i sanitarnych bez odpowiedniego leczenia w więziennym oddziale psychiatrycznym. Trybunał uznał, że umieszczenie w izolacji w celu zapobieżenia rozprzestrzenianiu się chorób nie było konieczne, ponieważ więźniowie byli nosicielami wirusa HIV i nie zachorowali na AIDS, oraz stwierdził naruszenie art. 3 w związku z art. 14 Konwencji. Odwrotnie, w sprawie *Dikaïou i Inni przeciwko Grecji* Trybunał nie stwierdził naruszenia art. 14 w związku z art. 3 Konwencji w sytuacji, gdy osoby zakażone wirusem HIV umieszczano w jednej celi w zwykłym skrzydle więzienia. W sprawie *X przeciwko Turcji* z 2012 r. skarżący był homoseksualnym więźniem, który był przetrzymywany w całkowitej izolacji przez ponad osiem miesięcy w celu ochrony przed współwięźniami. Trybunał nie był przekonany, że potrzeba podjęcia środków bezpieczeństwa w celu ochrony fizycznego dobrostanu skarżącego była głównym powodem jego całkowitego wykluczenia z życia więziennego. Głównym powodem podjęcia tej decyzji był jego homoseksualizm. W rezultacie Trybunał stwierdził, że wobec skarżącego doszło do dyskryminacji ze względu na orientację seksualną.

303. Orzecznictwo Trybunału ujawnia również, że Państwa mają obowiązek przeprowadzania odpowiednich i skutecznych dochodzeń w przypadkach podejrzeń o złe traktowanie osób zatrzymanych, czy to na tle politycznym (*Virabyan przeciwko Armenii*, 2012), czy na tle rasowym (*Bekos i Koutropoulos przeciwko Grecji*, 2005).

304. W niektórych przypadkach Trybunał badał jednak sytuację w kontekście artykułu materialnego i nie uznał za konieczne odrębnego badania jej w kontekście art. 14 Konwencji. Na przykład sprawa *D.G. przeciwko Irlandii* z 2002 r. dotyczyła przetrzymywania nieletniego w zakładzie karnym pozbawionym odpowiednich udogodnień. Trybunał stwierdził naruszenie art. 5, ale w zakresie, w jakim skarżący porównał swoją sytuację do sytuacji innych nieletnich, uznał, że nie powstała odrębna kwestia na

podstawie art. 14 Konwencji. W sprawie *Stasi przeciwko Francji* z 2011 r. skarżący zarzucił, że był źle traktowany w więzieniu z powodu swojej homoseksualności oraz że władze nie podjęły niezbędnych środków w celu jego ochrony. Trybunał stwierdził, że władze podjęły wszelkie skuteczne środki w celu ochrony skarżącego przed krzywdą fizyczną podczas pobytu w areszcie i że nie doszło do naruszenia art. 3, bez odrębnego rozpatrzenia jego skargi na podstawie art. 14.

Lista cytowanych spraw

Orzecznictwo cytowane w niniejszym Przewodniku odnosi się do wyroków lub decyzji wydanych przez Trybunał oraz do decyzji lub sprawozdań Europejskiej Komisji Praw Człowieka („Komisja”).

O ile nie wskazano inaczej, wszystkie odniesienia dotyczą orzeczenia co do przedmiotu skargi wydanego przez Izbę Trybunału. Skrót „(dec.)” oznacza, że cytowana jest decyzja Trybunału, a „[WI]”, że sprawa była rozpatrywana przez Wielką Izbę.

Wyroki Izby, które nie są ostateczne w rozumieniu art. 44 Konwencji, zostały oznaczone gwiazdką (*) na poniższej liście. Artykuł 44 § 2 Konwencji stanowi: „Wyrok Izby staje się ostateczny a) jeżeli strony oświadczą, że nie będą składać wniosku o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby, lub b) po upływie trzech miesięcy od daty wydania wyroku, jeżeli nie złożono wniosku o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby, lub c) jeżeli zespół Wielkiej Izby odrzuci wniosek o przekazanie sprawy Wielkiej Izbie w trybie artykułu 43”. Jeśli wniosek o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby zostanie przyjęty przez zespół Wielkiej Izby, wyrok Izby nie staje się ostateczny, a zatem nie ma skutków prawnych; to późniejszy wyrok Wielkiej Izby staje się ostateczny.

Hiperłącza do spraw cytowanych w elektronicznej wersji Przewodnika kierują do bazy danych HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), która zapewnia dostęp do orzecznictwa Trybunału (wyroki i decyzje Wielkiej Izby, Izby i Komitetu, przekazane sprawy, opinie doradcze i streszczenia prawne z Informacji o orzecznictwie) oraz Komisji (decyzje i sprawozdania), a także do rezolucji Komitetu Ministrów.

Trybunał wydaje wyroki i decyzje w języku angielskim i/lub francuskim, które są jego dwoma językami urzędowymi. Baza danych HUDOC zawiera również tłumaczenia wielu ważnych orzeczeń na ponad trzydzieści języków niebędących językami urzędowymi, a także linki do około stu zbiorów orzecznictwa online opracowanych przez osoby trzecie. Wszystkie wersje językowe dostępne dla cytowanych spraw są dostępne za pośrednictwem zakładki „Wersje językowe” w bazie danych HUDOC, którą można znaleźć po kliknięciu hiperłącza do sprawy.

—A—

A i B przeciwko Gruzji, nr 73975/16, 10 lutego 2022 r.
A.E. przeciwko Bułgarii, nr 53891/20, 23 maja 2023 r.
A.D.T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 35765/97, ETPC 2000-IX
A.H. i Inni przeciwko Rosji, nr 6033/13 i 15 innych, 17 stycznia 2017 r.
A.M. i Inni przeciwko Rosji, nr 47220/19, 6 lipca 2021 r.
Abo przeciwko Estonii (dec.), nr 29295/22, 17 września 2024 r.
Abdu przeciwko Bułgarii, nr 26827/08, 11 marca 2014 r.
Abdulaziz, Cabales i Balkadali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 28 maja 1985 r., Seria A nr 94
Acar i Inni przeciwko Turcji (dec.), nr 26878/07 i 32446/07, 12 grudnia 2017 r.
Adali przeciwko Turcji, nr 38187/97, 31 marca 2005 r.
Adam przeciwko Słowacji, nr 68066/12, 26 lipca 2016 r.
Ádám i Inni przeciwko Rumunii, nr 81114/17 i 5 innych, 13 października 2020 r.
Adzhigitova i Inni przeciwko Rosji, nr 40165/07 i 2593/08, 22 czerwca 2021 r.
Alatulkkila i Inni przeciwko Finlandii, nr 33538/96, 28 lipca 2005 r.
Alboize-Barthes i Alboize-Montezume przeciwko Francji (dec.), nr 44421/04, 21 października 2008 r.
Aldeguer Tomás przeciwko Hiszpanii, nr 35214/09, 14 czerwca 2016 r.
Aleksandr Aleksandrov przeciwko Rosji, nr 14431/06, 27 marca 2018 r.
Alekseyev i Inni przeciwko Rosji, nr 14988/09 i 50 innych, 27 listopada 2018 r.

Alexandru Enache przeciwko Rumunii, nr 16986/12, 3 października 2017 r.
Allouche przeciwko Francji, nr 81249/17, 11 kwietnia 2024 r.
Alujer Fernández i Caballero García przeciwko Hiszpanii (dec.), nr 53072/99, ETPC 2001-VI
Anakomba Yula przeciwko Belgii, nr 45413/07, 10 marca 2009 r.
Starożytne bałtyckie stowarzyszenie religijne „Romuva” przeciwko Litwie, nr 48329/19, 8 czerwca 2021 r.
Andellecht Christian Assembly of Jehovah’s Witnesses i Inni przeciwko Belgii, nr 20165/20, 5 kwietnia 2022 r.
Andrejeva przeciwko Łotwie [WI], nr 55707/00, ETPC 2009
Andrie przeciwko Republice Czeskiej, nr 6268/08, 17 lutego 2011 r.
Angelova i Iliev przeciwko Bułgarii, nr 55523/00, 26 lipca 2007 r.
Angelova przeciwko Bułgarii, nr 38361/97, ETPC 2002-IV
Antayev i Inni przeciwko Rosji, nr 37966/07, 3 lipca 2014 r.
Arnar Helgi Lárusson przeciwko Islandii, nr 23077/19, 31 maja 2022 r.
Stowarzyszenie ACCEPT i Inni przeciwko Rumunii, nr 19237/16, 1 czerwca 2021 r.
Stowarzyszenie „Andecha Astur” przeciwko Hiszpanii, nr 34184/96, decyzja Komisji z dnia 7 lipca 1997 r., Decyzje i sprawozdania, tom 90
Aziz przeciwko Cyprowi, nr 69949/01, ETPC 2004-V

—B—

B.B. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 53760/00, 10 lutego 2004 r.
B.S. przeciwko Hiszpanii, nr 47159/08, 24 lipca 2012 r.
Bączkowski i Inni przeciwko Polsce, nr 1543/06, 3 maja 2007 r.
Bah przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 56328/07, ETPC 2011
Bakirdzi i E.C. przeciwko Węgrom, nr 49636/14 i 65678/14, 10 listopada 2022 r.
Bakradze przeciwko Gruzji, nr 20592/21, 7 listopada 2024 r.
Bălșan przeciwko Rumunii, nr 49645/09, 23 maja 2017 r.
Baralija przeciwko Bośni i Hercegowinie, nr 30100/18, 29 października 2019 r.
Barrow przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 42735/02, 22 sierpnia 2006 r.
Basu przeciwko Niemcom, nr 215/19, 18 października 2022 r.
Bayev i Inni przeciwko Rosji, nr 67667/09 i 2 inne, 20 czerwca 2017 r.
Beck i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 48535/99 i 2 innych, 22 października 2002 r.
Beeckman i Inni przeciwko Belgii (dec.), nr 34952/07, 18 września 2018 r.
Beeler przeciwko Szwajcarii [WI], nr 78630/12, 11 października 2022 r.
Behar i Gutman przeciwko Bułgarii, nr 29335/13, 16 lutego 2021 r.
Beian przeciwko Rumunii (nr 1), nr 30658/05, ETPC 2007-V
Beizaras i Levickas przeciwko Litwie, nr 41288/15, 14 stycznia 2020 r.
Bekos i Koutropoulos przeciwko Grecji, nr 15250/02, ETPC 2005-XIII
Belli i Arquier-Martinez przeciwko Szwajcarii, nr 65550/13, 11 grudnia 2018 r.
Biao przeciwko Danii [WI], nr 38590/10, 24 maja 2016 r.
Bigaeva przeciwko Grecji, nr 26713/05, 28 maja 2009 r.
Blackgrove przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 2895/07, 28 kwietnia 2009 r.
Botta przeciwko Włochom (dec.), nr 21439/93, 24 lutego 1998 r.
Bouamar przeciwko Belgii, 29 lutego 1988 r., Seria A nr 129
Brauer przeciwko Niemcom, nr 3545/04, 28 maja 2009 r.
British Gurkha Welfare Society i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 44818/11, 15 września 2016 r.
Buckley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 25 września 1996 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV
Budinova i Chaprazov przeciwko Bułgarii, nr 12567/13, 16 lutego 2021 r.

Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 13378/05, ETPC 2008
Burghartz przeciwko Szwajcarii, 22 lutego 1994 r., Seria A nr 280-B
Burlya i Inni przeciwko Ukrainie, nr 3289/10, 6 listopada 2018 r.
Bradshaw i Inni przeciwko Malcie, nr 37121/15, 23 października 2018 r.

—C—

Caamaño Valle przeciwko Hiszpanii, nr 43564/17, 11 maja 2021 r.
Carson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 42184/05, ETPC 2010
Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii, nr 17484/15, 25 lipca 2017 r.
Sprawa „dotycząca niektórych aspektów ustaw poświęconych użyciu języków w edukacji w Belgii” przeciwko Belgii (przedmiot skargi), 23 lipca 1968 r., seria A nr 6
Çam przeciwko Turcji, nr 51500/08, 23 lutego 2016 r.
Cegolea przeciwko Rumunii, nr 25560/13, 24 marca 2020 r.
Cernea przeciwko Rumunii, nr 43609/10, 27 lutego 2018 r.
Cha’are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji [WI], nr 27417/95, ETPC 2000-VII
Chabauty przeciwko Francji [WI], nr 57412/08, 4 października 2012 r.
Chaldayev przeciwko Rosji, nr 33172/16, 28 maja 2019 r.
Chapin i Charpentier przeciwko Francji, nr 40183/07, 9 czerwca 2016 r.
Chassagnou i Inni przeciwko Francji [WI], nr 25088/94 i 2 inne, ETPC 1999-III
Christine Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 28957/95, ETPC 2002-VI
Kościół Scjentologiczny w Moskwie przeciwko Rosji, nr 18147/02, 5 kwietnia 2007 r.
Cîntă przeciwko Rumunii, nr 3891/19, 18 lutego 2020 r.
Clift przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 7205/07, 13 lipca 2010 r.
Cross przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 62776/00, 9 października 2007 r.
Cusan i Fazzo przeciwko Włochom, nr 77/07, 7 stycznia 2014 r.

—D—

D. przeciwko Francji, nr 11288/18, 16 lipca 2020 r.
D.G. przeciwko Irlandii, nr 39474/98, ETPC 2002-III
D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej [WI], nr 57325/00, ETPC 2007-IV
Danilenkov i Inni przeciwko Rosji, nr 67336/01, ETPC 2009
Danis i Stowarzyszenie Turków Etnicznych przeciwko Rumunii, nr 16632/09, 21 kwietnia 2015 r.
Darby przeciwko Szwecji, 23 października 1990 r., Seria A nr 187
Deaconu przeciwko Rumunii [Komitet], nr 66299/12, 29 stycznia 2019 r.
De Jong, Baljet i Van den Brink przeciwko Holandii, 22 maja 1984 r., Seria A nr 77
Di Trizio przeciwko Szwajcarii, nr 7186/09, 2 lutego 2016 r.
Dikaïou i Inni przeciwko Grecji, nr 77457/13, 16 lipca 2020 r.
Dobrowolski i Inni przeciwko Polsce (dec.), nr 45651/11 i 10 innych, 13 marca 2018 r.
Dudgeon przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 22 października 1981 r., Seria A nr 45
Džibuti i Inni przeciwko Łotwie, nr 225/20 i 2 innych, 16 listopada 2023 r.

—E—

E.B. przeciwko Francji [WI], nr 43546/02, 22 stycznia 2008 r.
Azjaci z Afryki Wschodniej przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 4403/70 i 30 innych, sprawozdanie Komisji z dnia 14 grudnia 1973 r., Decyzje i sprawozdania, tom 78
Ebrahimian przeciwko Francji, nr 64846/11, ETPC 2015

Ēcis przeciwko Łotwie, nr 12879/09, 10 stycznia 2019 r.
Emel Boyraz przeciwko Turcji, nr 61960/08, 2 grudnia 2014 r.
Elmazova i Inni przeciwko Macedonii Północnej, nr 11811/20 i 13550/20, 13 grudnia 2022 r.
Engel i Inni przeciwko Holandii, 8 czerwca 1976 r., Seria A nr 22
Enver Şahin przeciwko Turcji, nr 23065/12, 30 stycznia 2018 r.
Eremia przeciwko Republice Mołdawii, nr 3564/11, 28 maja 2013 r.
Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 6339/05, ETPC 2007-I
Eweida i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 48420/10 i 3 inne, ETPC 2013
Executief van de Moslims van België i Inni przeciwko Belgii, nr 16760/22 i 8 innych, 13 lutego 2024 r.

—F—

F.M. i Inni przeciwko Rosji, nr 71671/16 i 40190/18, 10 grudnia 2024 r.
Fábián przeciwko Węgrom [WI], nr 78117/13, 5 września 2017 r.
Fabris przeciwko Francji [WI], nr 16574/08, ETPC 2013
Fedorchenko i Lozenko przeciwko Ukrainie, nr 387/03, 20 września 2012 r.
Ferrero Quintana przeciwko Hiszpanii, nr 2669/19, 26 listopada 2024 r.
Frantzeskakis i Inni przeciwko Grecji (dec.), nr 57275/17 i 14 innych, 12 lutego 2019 r.
Fretté przeciwko Francji, nr 36515/97, ETPC 2002-I
Fryske Nasjonale Partij i Inni przeciwko Holandii, nr 11100/84, decyzja Komisji z dnia 12 grudnia 1985 r., Decyzje i sprawozdania, tom 45

—G—

G.N. i Inni przeciwko Włochom, nr 43134/05, 1 grudnia 2009 r.
García Mateos przeciwko Hiszpanii, nr 38285/09, 19 lutego 2013 r.
Gas i Dubois przeciwko Francji, nr 25951/07, ETPC 2012
Gaygusuz przeciwko Austrii, 16 września 1996 r., *Zbiór orzeczeń i decyzji* 1996-IV
Gellértheyyi i Inni przeciwko Węgrom (dec.), nr 78135/13 i 429/14, 6 marca 2018 r.
Genderdoc-M przeciwko Mołdawii, nr 9106/06, 12 czerwca 2012 r.
Genovese przeciwko Malcie, nr 53124/09, 11 października 2011 r.
Gruzińska Partia Pracy przeciwko Gruzji, nr 9103/04, ETPC 2008
Gruzińskie Związki Muzułmańskie i Inni przeciwko Gruzji, nr 24225/19, 30 listopada 2023 r.
Gerger przeciwko Turcji [WI], nr 24919/94, 8 lipca 1999 r.
Glaisen przeciwko Szwajcarii (dec.), nr 40477/13, 25 czerwca 2019 r.
Glor przeciwko Szwajcarii, nr 13444/04, ETPC 2009
G.M.B. i K.M. przeciwko Szwajcarii (dec.), nr 36797/97, 27 września 2001 r.
Gouri przeciwko Francji (dec.), nr 41069/11, 23 marca 2017 r.
Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani przeciwko Włochom (nr 2), nr 26740/02, 31 maja 2007 r.
Granos Organicos Nacionales S.A. przeciwko Niemcom, nr 19508/07, 22 marca 2012 r.
Graziani-Weiss przeciwko Austrii, nr 31950/06, 18 października 2011 r.
Gruba i Inni przeciwko Rosji, nr 66180/09 i 3 inne, 6 lipca 2021 r.
Grzelak przeciwko Polsce, nr 7710/02, 15 czerwca 2010 r.
Guberina przeciwko Chorwacji, nr 23682/13, 22 marca 2016 r.

—H—

Halime Kılıç przeciwko Turcji, nr 63034/11, 28 czerwca 2016 r.

Hämäläinen przeciwko Finlandii [WI], nr 37359/09, ETPC 2014
Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 7 grudnia 1976 r., Seria A nr 24
Hasan i Chaush przeciwko Bułgarii [WI], nr 30985/96, ETPC 2000-XI
Hode i Abdi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 22341/09, 6 listopada 2012 r.
Hoffmann przeciwko Austrii, 23 czerwca 1993 r., Seria A nr 255-C
Hoogendijk przeciwko Holandii (dec.), nr 58641/00, 6 stycznia 2005 r.
Hoppen i związek zawodowy pracowników AB Amber Grid przeciwko Litwie, nr 976/20, 17 stycznia 2023 r.
Horváth i Kiss przeciwko Węgrom, nr 11146/11, 29 stycznia 2013 r.
Hugh Jordan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 24746/94, 4 maja 2001 r.
Hulea przeciwko Rumunii, nr 33411/05, 2 października 2012 r.

— I —

I. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 25680/94, 11 lipca 2002 r.
I.B. przeciwko Grecji, nr 552/10, ETPC 2013
*I.C. przeciwko Republice Mołdawii**, nr 36436/22, 27 lutego 2025 r.
Ibrogimov przeciwko Rosji, nr 32248/12, 15 maja 2018 r.
Identoba i Inni przeciwko Gruzji, nr 73235/12, 12 maja 2015 r.
Igors Dmitrijevs przeciwko Łotwie, nr 61638/00, 30 listopada 2006 r.
Isop przeciwko Austrii, nr 808/60, decyzja Komisji z dnia 3 marca 1962 r., Zbiór 8
Inze przeciwko Austrii, 28 października 1987 r., Seria A nr 126
İzzettin Doğan i Inni przeciwko Turcji [WI], nr 62649/10, 26 kwietnia 2016 r.

— J —

J.D. i A. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 32949/17 i 34614/17, 24 października 2019 r.
J.M. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 37060/06, 28 września 2010 r.
Jeunesse przeciwko Holandii [WI], nr 12738/10, 3 października 2014 r.
Johnston i Inni przeciwko Irlandii, 18 grudnia 1986 r., Seria A nr 112
Jurčić przeciwko Chorwacji, nr 54711/15, 4 lutego 2021 r.

— K —

Kafkaris przeciwko Cyprowi [WI], nr 21906/04, ETPC 2008
Karlheinz Schmidt przeciwko Niemcom, 18 lipca 1994 r., Seria A nr 291-B
Karner przeciwko Austrii, nr 40016/98, ETPC 2003-IX
Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji [WI], nr 60367/08 i 961/11, 24 stycznia 2017 r.
Kiyutin przeciwko Rosji, nr 2700/10, ETPC 2011
Kjartan Ásmundsson przeciwko Islandii, nr 60669/00, ETPC 2004-IX
Konstantin Markin przeciwko Rosji [WI], nr 30078/06, ETPC 2012
Korosidou przeciwko Grecji, nr 9957/08, 10 lutego 2011 r.
Köse i Inni przeciwko Turcji (dec.), nr 26625/02, ETPC 2006-II
Koua Poirrez przeciwko Francji, nr 40892/98, ETPC 2003-X
*Kovačević przeciwko Bośni i Hercegowinie**, nr 43651/22, 29 sierpnia 2023 r.
Kozak przeciwko Polsce, nr 13102/02, 2 marca 2010 r.
Kreynmlin i Inni przeciwko Rosji, nr 33470/18, 31 stycznia 2023 r.
Kurić i Inni przeciwko Słowenii [WI], nr 26828/06, ETPC 2012
Kurski przeciwko Polsce, nr 26115/10, 5 lipca 2016 r.

—L—

L. przeciwko Litwie, nr 27527/03, ETPC 2007-IV
L. i v. przeciwko Austrii, nr 39392/98 i 39829/98, ETPC 2003-I
L.F. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), nr 19839/21, 25 maja 2022 r.
Laduna przeciwko Słowacji, nr 31827/02, ETPC 2011
Landi przeciwko Włochom, nr 10929/19, 7 kwietnia 2022 r.
Larkos przeciwko Cyprowi [WI], nr 29515/95, ETPC 1999-I
Lashmankin i Inni przeciwko Rosji, nr 57818/09 i 14 innych, 7 lutego 2017 r.
Lavida i Inni przeciwko Grecji, nr 7973/10, 30 maja 2013 r.
Lindsay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 11089/84, decyzja Komisji z dnia 11 listopada 1986 r., DR 49
Lingurar przeciwko Rumunii [Komitet], nr 48474/14, 16 kwietnia 2019 r.
Łuczak przeciwko Polsce, nr 77782/01, 27 listopada 2007 r.
Lustig-Prean i Beckett przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 31417/96 i 32377/96, 27 września 1999 r.

—M—

M.C. i A.C. przeciwko Rumunii, nr 12060/12, 12 kwietnia 2016 r.
M.G. przeciwko Turcji, nr 646/10, 22 marca 2016 r.
M.T. i Inni przeciwko Szwecji, nr 22105/18, 20 października 2022 r.
Macalin Moxamed Sed Dahir przeciwko Szwajcarii (dec.), nr 12209/10, 15 września 2015 r.
Maggio i Inni przeciwko Włochom, nr 46286/09 i 4 inne, 31 maja 2011 r.
Makhashevy przeciwko Rosji, nr 20546/07, 31 lipca 2012 r.
Makuchyan i Minasyan przeciwko Azerbejdżanowi i Węgrom, nr 17247/13, 26 maja 2020 r.
Mamatas i Inni przeciwko Grecji, nr 63066/14 i 2 inne, 21 lipca 2016 r.
Manoussakis i Inni przeciwko Grecji, 26 września 1996 r., *Zbiór orzeczeń i decyzji* 1996-IV
Marckx przeciwko Belgii, 13 czerwca 1979 r., Seria A nr 31
Martzaklis i Inni przeciwko Grecji, nr 20378/13, 9 lipca 2015 r.
Mata Estevez przeciwko Hiszpanii (dec.), nr 56501/00, ETPC 2001-VI
Majmulachin i Markiw przeciwko Ukrainie, nr 75135/14, 1 czerwca 2023 r.
Mazurek przeciwko Francji, nr 34406/97, ETPC 2000-II
Członkowie Zboru Świadków Jehowy w Gldani i Inni przeciwko Gruzji, nr 71156/01, 3 maja 2007 r.
Memedova i Inni przeciwko Macedonii Północnej, nr 42429/16 i 2 innych, 24 października 2023 r.
Menson i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), nr 47916/99, ETPC 2003-V
Merger i Cros przeciwko Francji, nr 68864/01, 22 grudnia 2004 r.
Kościół Metropolitalny Besarabii i Inni przeciwko Mołdawii, nr 45701/99, ETPC 2001-XII
Milanović przeciwko Serbii, nr 44614/07, 14 grudnia 2010 r.
Milanović przeciwko Serbii (dec.), nr 44614/07, 14 grudnia 2010 r.
Minasyan i Inni przeciwko Armenii, nr 59180/15, 7 stycznia 2025 r.
Mizzi przeciwko Malcie, nr 26111/02, ETPC 2006-I
Moraru przeciwko Rumunii, nr 64480/19, 8 listopada 2022 r.
Moraru i Marin przeciwko Rumunii, nr 53282/18 i 31428/20, 20 grudnia 2022 r.
Mudric przeciwko Republice Mołdawii, nr 74839/10, 16 lipca 2013 r.
Muhammad przeciwko Hiszpanii, nr 34085/17, 18 października 2022 r.
Muñoz Díaz przeciwko Hiszpanii, nr 49151/07, ETPC 2009
Modinos przeciwko Cyprowi, 22 kwietnia 1993 r., Seria A nr 259
Moldovan i Inni przeciwko Rumunii (nr 2), nr 41138/98 i 64320/01, ETPC 2005-VII
Molla Sali przeciwko Grecji [WI], nr 20452/14, 19 grudnia 2018 r.
Moskiewski Oddział Armii Zbawienia przeciwko Rosji, nr 72881/01, ETPC 2006-XI

—N—

N.B. przeciwko Słowacji, nr 29518/10, 12 czerwca 2012 r.
Nachova i Inni przeciwko Bułgarii [WI], nr 43577/98 i 43579/98, ETPC 2005-VII
Naidin przeciwko Rumunii, nr 38162/07, 21 października 2014 r.
Napotnik przeciwko Rumunii, nr 33139/13, 20 października 2020 r.
National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society i Yorkshire Building Society przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 23 października 1997 r., *Zbiór orzeczeń i decyzji* 1997-VII
Krajowy Związek Zawodowy Policji Belgijskiej przeciwko Belgii, 27 października 1975 r., Seria A nr 19
Negovanović i Inni przeciwko Serbii, nr 29907/16 i 3 innych, 25 stycznia 2022 r.
Nepomnyashchii i Inni przeciwko Rosji, nr 39954/09 i 3465/17, 30 maja 2023 r.
Norris przeciwko Irlandii, 26 października 1988 r., Seria A nr 142
Novruk i Inni przeciwko Rosji, nr 31039/11 i 4 innych, 15 marca 2016 r.
Nurcan Bayraktar przeciwko Turcji, nr 27094/20, 27 czerwca 2023 r.
Nylund przeciwko Finlandii (dec.), nr 27110/95, ETPC 1999-VI

—O—

O'Donoghue i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 34848/07, ETPC 2010
Oganezova przeciwko Armenii, nr 71367/12 i 72961/12, 17 maja 2022 r.
Ognyanova i Choban przeciwko Bułgarii, nr 46317/99, 23 lutego 2006 r.
Okpisz przeciwko Niemcom, nr 59140/00, 25 października 2005 r.
Oliari i Inni przeciwko Włochom, nr 18766/11 i 36030/11, 21 lipca 2015 r.
Opuz przeciwko Turcji, nr 33401/02, ETPC 2009
Oran przeciwko Turcji, nr 28881/07 i 37920/07, 15 kwietnia 2014 r.
Orlandi i Inni przeciwko Włochom, nr 26431/12 i 3 inne, 14 grudnia 2017 r.
Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji [WI], nr 15766/03, ETPC 2010
Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) przeciwko Turcji, nr 7819/03, ETPC 2012

—P—

P.B. i J.S. przeciwko Austrii, nr 18984/02, 22 lipca 2010 r.
P.C. przeciwko Irlandii, nr 26922/19, 1 września 2022 r.
P.W. przeciwko Austrii, nr 10425/19, 21 czerwca 2022 r.
Pahor przeciwko Włochom, nr 19927/92, decyzja Komisji z dnia 29 czerwca 1994 r.
Pajk i Inni przeciwko Polsce, nr 25226/18 i 3 innych, 24 października 2023 r.
Pajić przeciwko Chorwacji, nr 68453/13, 23 lutego 2016 r.
Paketova i Inni przeciwko Bułgarii, nr 17808/19 i 36972/19, 4 października 2022 r.
Paparrigopoulos przeciwko Grecji, nr 61657/16, 30 czerwca 2022 r.
Paraskeva Todorova przeciwko Bułgarii, nr 37193/07, 25 marca 2010 r.
Paun Jovanović przeciwko Serbii, nr 41394/15, 7 lutego 2023 r.
Perkins i R. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 43208/98 i 44875/98, 22 października 2002 r.
Peterka przeciwko Republice Czeskiej (dec.), nr 21990/08, 4 maja 2010 r.
Petrov przeciwko Bułgarii, nr 15197/02, 22 maja 2008 r.
Petrovic przeciwko Austrii, 27 marca 1998 r., *Zbiór orzeczeń i decyzji* 1998-II
Pichkur przeciwko Ukrainie, nr 10441/06, 7 listopada 2013 r.
Pilav przeciwko Bośni i Hercegowinie, nr 41939/07, 9 czerwca 2016 r.
Pini i Inni przeciwko Rumunii, nr 78028/01 i 78030/01, ETPC 2004-V
Pinkas i Inni przeciwko Bośni i Hercegowinie, nr 8701/21, 4 października 2022 r.
Pla i Puncernau przeciwko Andorze, nr 69498/01, ETPC 2004-VIII

Ponomaryovi przeciwko Bułgarii, nr 5335/05, ETPC 2011
Popović i Inni przeciwko Serbii, nr 26944/13 i in., 30 czerwca 2020 r.
Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 2346/02, ETPC 2002-III

—R—

R.P. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 38245/08, 9 października 2012 r.
Rangelov przeciwko Niemcom, nr 5123/07, 22 marca 2012 r.
Rasmussen przeciwko Danii, 28 listopada 1984 r., Seria A nr 87
Rasmussen przeciwko Polsce, nr 38886/05, 28 kwietnia 2009 r.
Ratzenböck i Seydl przeciwko Austrii, nr 28475/12, 26 października 2017 r.
Redfearn przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 47335/06, 6 listopada 2012 r.
Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i Inni przeciwko Austrii, nr 40825/98, 31 lipca 2008 r.
Runkee i White przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 42949/98 i 53134/99, 10 maja 2007 r.

—S—

S. przeciwko Republice Czeskiej, nr 37614/22, 7 listopada 2024 r.
S.A.S. przeciwko Francji [WI], nr 43835/11, ETPC 2014
S.L. przeciwko Austrii, nr 45330/99, ETPC 2003-I
Sabalić przeciwko Chorwacji, nr 50231/13, 14 stycznia 2021 r.
Sahin przeciwko Niemcom [WI], nr 30943/96, ETPC 2003-VIII
*Salay przeciwko Słowacji**, nr 29359/22, 27 lutego 2025 r.
Salgueiro da Silva Mouta przeciwko Portugalii, nr 33290/96, ETPC 1999-IX
Salman przeciwko Turcji [WI], nr 21986/93, ETPC 2000-VII
Parafia greckokatolicka Sâmbata Bihor przeciwko Rumunii, nr 48107/99, 12 stycznia 2010 r.
Sampanis i Inni przeciwko Grecji, nr 32526/05, 5 czerwca 2008 r.
Santos Couto przeciwko Portugalii, nr 31874/07, 21 września 2010 r.
Saumier przeciwko Francji, nr 74734/14, 12 stycznia 2017 r.
Savez crkava „Riječ života” i Inni przeciwko Chorwacji, nr 7798/08, 9 grudnia 2010 r.
Savickis i Inni przeciwko Łotwie [WI], nr 49270/11, 9 czerwca 2022 r.
Schalk i Kopf przeciwko Austrii, nr 30141/04, ETPC 2010
Schlumpf przeciwko Szwajcarii, nr 29002/06, 8 stycznia 2009 r.
Schuler-Zraggen przeciwko Szwajcarii, 24 czerwca 1993 r., Seria A nr 263
Schwizgebel przeciwko Szwajcarii, nr 25762/07, ETPC 2010
Šečić przeciwko Chorwacji, nr 40116/02, 31 maja 2007 r.
Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie [WI], nr 27996/06 i 34836/06, ETPC 2009
*Semenya przeciwko Szwajcarii**, nr 10934/21, 11 lipca 2023 r.
Şerife Yiğit przeciwko Turcji [WI], nr 3976/05, 2 listopada 2010 r.
Shylina przeciwko Ukrainie, nr 2412/19, 15 lutego 2024 r.
Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie, nr 55480/00 i 59330/00, ETPC 2004-VIII
Škorjanec przeciwko Chorwacji, nr 25536/14, 28 marca 2017 r.
Smith i Grady przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 33985/96 i 33986/96, ETPC 1999-VI
Soare i Inni przeciwko Rumunii, nr 24329/02, 22 lutego 2011 r.
Sommerfeld przeciwko Niemcom [WI], nr 31871/96, ETPC 2003-VIII
Sousa Goucha przeciwko Portugalii, nr 70434/12, 22 marca 2016 r.
Spišák przeciwko Republice Czeskiej, nr 13968/22, 20 czerwca 2024 r.
Springett i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), nr 34726/04 i 2 inne, 27 kwietnia 2010 r.
Stafford przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 46295/99, ETPC 2002-IV
Stasi przeciwko Francji, nr 25001/07, 20 października 2011 r.

Stec i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 65731/01 i 65900/01, ETPC 2006-VI
Stoica przeciwko Rumunii, nr 42722/02, 4 marca 2008 r.
Stott przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 26104/19, 31 października 2023 r.
Stoyanova przeciwko Bułgarii, nr 56070/18, 14 czerwca 2022 r.
Strāin i Inni przeciwko Rumunii, nr 57001/00, ETPC 2005-VII
Strøbye i Rosenlind przeciwko Danii, nr 25802/18 i 27338/18, 2 lutego 2021 r.
Stummer przeciwko Austrii [WI], nr 37452/02, ETPC 2011
Szwedzki Związek Maszynistów przeciwko Szwecji, 6 lutego 1976 r., Seria A nr 20
Szolcsán przeciwko Węgrom, nr 24408/16, 30 marca 2023 r.

—T—

T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 24724/94, 16 grudnia 1999 r.
T.C. przeciwko Włochom, nr 54032/18, 19 maja 2022 r.
T.M. i C.M. przeciwko Republice Mołdawii, nr 26608/11, 28 stycznia 2014 r.
Taddeucci i McCall przeciwko Włochom, nr 51362/09, 30 czerwca 2016 r.
Talpis przeciwko Włochom, nr 41237/14, 2 marca 2017 r.
Terna przeciwko Włochom, nr 21052/18, 14 stycznia 2021 r.
Thlimmenos przeciwko Grecji [WI], nr 34369/97, ETPC 2000-IV
Timishev przeciwko Rosji, nr 55762/00 i 55974/00, ETPC 2005-XII
Tkheldze przeciwko Gruzji, nr 33056/17, 8 lipca 2021 r.
Toplak i Mrak przeciwko Słowenii, nr 34591/19 i 42545/19, 26 października 2021 r.
Turan Cakir przeciwko Belgii, nr 44256/06, 10 marca 2009 r.

—U—

Ünal Tekeli przeciwko Turcji, nr 29865/96, ETPC 2004-X

—V—

V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 24888/94, ETPC 1999-IX
V.C. przeciwko Słowacji, nr 18968/07, ETPC 2011
V.I. przeciwko Republice Mołdawii, nr 38963/18, 26 marca 2024 r.
Valkov i Inni przeciwko Bułgarii, nr 2033/04 i 8 innych, 25 października 2011 r.
Vallianatos i Inni przeciwko Grecji [WI], nr 29381/09 i 32684/09, ETPC 2013
Valiullina i Inni przeciwko Łotwie, nr 56928/19 i 2 inne, 14 września 2023 r.
Van der Mussele przeciwko Belgii, 23 listopada 1983 r., Seria A nr 70
Van Kück przeciwko Niemcom, nr 35968/97, ETPC 2003-VII
Warnas przeciwko Litwie, nr 42615/06, 9 lipca 2013 r.
Vejdeland i Inni przeciwko Szwecji, nr 1813/07, 9 lutego 2012 r.
Vermeire przeciwko Belgii, 29 listopada 1991 r., Seria A nr 214-C
VgT Verein gegen Tierfabriken przeciwko Szwajcarii, nr 24699/94, ETPC 2001-VI
Vieru przeciwko Republice Mołdawii, nr 17106/18, 19 listopada 2024 r.
Virabyan przeciwko Armenii, nr 40094/05, 2 października 2012 r.
Vojnity przeciwko Węgrom, nr 29617/07, 12 lutego 2013 r.
Volodina przeciwko Rosji, nr 41261/17, 9 lipca 2019 r.
Vool i Toomik przeciwko Estonii, nr 7613/18 i 12222/18, 29 marca 2022 r.
Vroutou przeciwko Cyprowi, nr 33631/06, 13 października 2015 r.

—W—

Wa Baile przeciwko Szwajcarii, nr 43868/18 i 25883/21, 20 lutego 2024 r.
Weller przeciwko Węgrom, nr 44399/05, 31 marca 2009 r.
Willis przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 36042/97, ETPC 2002-IV
Wolter i Sarfert przeciwko Niemcom, nr 59752/13 i 66277/13, 23 marca 2017 r.
Wysowska przeciwko Polsce (dec.), nr 12792/13, 23 stycznia 2018 r.

—X—

X przeciwko Turcji, nr 24626/09, 9 października 2012 r.
X i Inni przeciwko Albanii, nr 73548/17 i 45521/19, 31 maja 2022 r.
X i Inni przeciwko Austrii [WI], nr 19010/07, ETPC 2013
X i Inni przeciwko Irlandii, nr 23851/20 i 24360/20, 22 czerwca 2023 r.

—Y—

Y i Inni przeciwko Bułgarii, nr 9077/18, 22 marca 2022 r.
Y.Y. przeciwko Turcji, nr 14793/08, ETPC 2015
Yocheva i Ganeva przeciwko Bułgarii, nr 18592/15 i 43863/15, 11 maja 2021 r.

—Z—

Zăicescu i Fălticineanu przeciwko Rumunii, nr 42917/16, 23 kwietnia 2024 r.
Zakharova i Inni przeciwko Rosji, nr 12736/10, 8 marca 2022 r.
Zarb Adami przeciwko Malcie, nr 17209/02, ETPC 2006-VIII
Zeggai przeciwko Francji, nr 12456/19, 13 października 2022 r.
Zehnalová i Zehnal przeciwko Republice Czeskiej (dec.), nr 38621/97, 14 maja 2022 r.
Zeïbek przeciwko Grecji, nr 46368/06, 9 lipca 2009 r.
Zhdanov i Inni przeciwko Rosji, nr 12200/08 i 2 inne, 16 lipca 2019 r.
Žičkus przeciwko Litwie, nr 26652/02, 7 kwietnia 2009 r.
Zornić przeciwko Bośni i Hercegowinie, nr 3681/06, 15 lipca 2014 r.